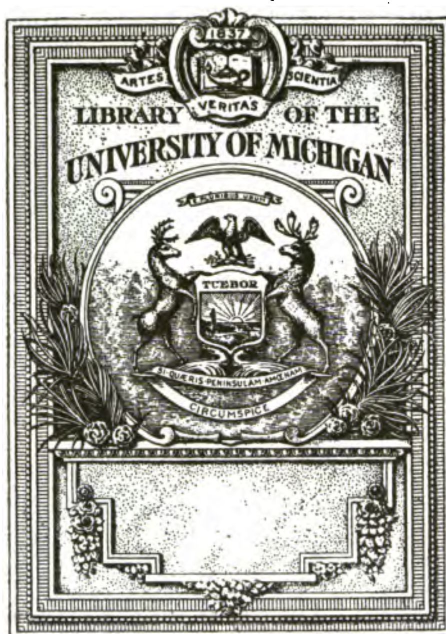

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

HENRICI MEIBOMII

AD

SAXONIÆ INFERIORIS IMPRIMIS HISTORIAM INTRODUCTIO

In qua ab ultima notitia ad noſtra usq; tempora breviter ejus hiſtoria delineatur, & de plerisq; Rerum Saxonicarum ſcriptoribus editis & ineditis judicatur.

HELMESTADII,
Typis & Sumptibus GEORG-WOLFGANGI HAMMII, Acad. Typogr. Anno 1687.

Iudicia

H. Meibom. sagacissimus antiquitatum patriæ scrutator. Moller: in Isagog. ad histor. Cimbr. part. 1. p. 255.

ILLVSTRISSIMO
COMITI AC DOMINO

DN. HENRICO

XIII. Sen. Lin. Reuſz/

Comiti ac Domino de Plawen/ Domino
in Graitz/ Cranichfeldt/Gera/Schlaitz/
Lobenſtein &c.

Domino Suo Gratioſo

ex Academia Julia diſcedenti
Libellum hunc
humillimæ devotionis teſtandæ
cauſa
Sacrum eſſe voluit
HENRICUS MEIBOMIUS.

Nnus jam quartus integrè finitus eſt, ex quo Sereniſſimus Princeps ac Dominus, Dn. RVDOLPHVS AVGVSTVS, Dominus meus Clementiſſimus, Te, ILLVSTRIS-

):(*SIME*

SIME COMES AC DOMINE , primam ætatem, anno undecimo vix inchoato, in hac Academia Julia transigere, & in mea quidem domo educari, in spem celsi generis & gloriam majorum, clementissime voluit. Exultavit tota Academia tanto Hospite, eò magis, postquam in tenera ætate uberes magnæ indolis igniculos exilire sensit, qui maximam aliquando lucem, certissimo omine, præsagirent. Nihil in moribus, & omni vitæ actu puerile, nihil exorbitans, nihil inconstans, nec juvenile quidem, sed, contra annorum genium, omnia virilia, & constantia, & prudentiæ senilis quasi quadam maturitas. Fallor? an in magna, & recti exempli Aula Gvelphica, inter pietatis & decentis moris quotidiana exempla, ab infantia educatus, non potuisti Te alium exhibere Academiæ. Mirati sunt ardorem discendi insolitum Cives nostri, indefessum laborem, tractas in societatem diei & impensas studiis noctes: excitati sunt genere & ingenio præstantes quique magno exemplo, & sequi voluerunt, quamvis non passibus æquis, *medio fatigati in cursu. Est enim aliquid in magnæ indolis exemplis, quod imitari non licet; laudare, suspicere, mirari, & venerari par est. Nihil dicam*

de

de nobilibus corporis exercitiis: nihil de Graphica arte, quibus subcisivas horas occupari voluisti. Nihil de Gallico sermone, quem tanta facilitate dexteritateq; didicisse observavimus, ut ignorasse aliquando non meminissemus. Ad Historiam, excelso fastigio dignum imprimis studium, tanto magis propero, quanto illa familiarior est mihi. Quod si medii recentisq; avi Historias omnes cum cura Tibi lectas, Terrarum & Locorum Descriptiones accurate expensas, successiones in Principatibus, Genealogias Illustrium omnes observatas dixero, nihil prater verum dixero: Quod si vero hac omnia divinissima memoria ita retenta, ut promptissimè, quavis occasione, cum accuratissima annorum, hominum, & locorum mentione reddi potuerint, addidero, id est, quod nos toties mirati sumus, quodq; apud alios, à nobis narratum, vix fidem inveniet. Et, quî poterat aliter fieri, cum excellenti ingenio, & felicissima memoria constantissima accederet industria & indefessus labor? Quoties ego vel veterem Historiam Cæsarum Romanorum ex Nummis, certiore & nobiliore modo, explicarem, vel Hungaria, in qua sola quasi hodie belli theatrum est, priscam, mediam, & recentem fa-

 ciem,

ciem, aut Germanici tricennalis belli varios eventus exponerem, nullum minus fatigatum aut certiorem auditorem habui: addo etiam, magis proficientem. Domi enim dein omnia annotata, historici ipsi inspecti, libri eorum cum cura relecti, &, quod præfiscini dixerim, propria observatione aucti & correcti. Uti igitur tanto Auditore, & per integrum quadriennium celso Hospite, plurimum gavisus sum, ita, dum vixero, jucundissima mihi erit illius temporis memoria, inter perpetuam magnarum virtutum & rarissimæ doctrinæ recordationem. Cujus quidem animi mei publicum testem hunc libellum Historicum esse volui, cui hoc ipso tempore ultimam manum imposui. Reliquisti, ILLUSTRISSIME DOMINE, in tota hac Academia tot Tuæ Virtutis monumenta, ut illius, licet aliorsum translata, oblivisci possit nunquam: meo vero animo tanto magis manebunt impressa omnia, quanto fortius inhærent domestica & quotidiana. Votum igitur addo etiam, ILLUSTRISSIME DOMINE. Servet Te DEUS, ut ubivis terrarum porro floreas, nec tenerum hactenus corpus, magni spiritus elegans domicilium, ullam labem

ſentiat, & ita omnibus Tuo faſtigio dignis virtutibus augearis, ut non tantum Illuſtrisſima REUSSIA Domus, *majoribus etiam titulis Annalibus cognita, Te ſua Gentis decore diutiſsimè lætetur, ſed & Sereniſſimus Dux* RUDOLPHUS AUGUSTUS *ſua Paterna cura fructum uberrimum capiat, nosq; omnes clientes vota noſtra impleta eſſe gaudeamus! Dabam HelmæſtadI in Academia Julia.* X. *M. Decembris A.* CIↃ IↃC LXXXVI.

HENRICVS MEIBOMIVS

Lectori S.

Ecreveram menſibus proximis hybernis SAXONIÆ & SAXONUM Hiſtoriam Auditoribus meis plenius tradere, interdum quidem, & inter initia imprimis, ad omnem Saxoniam me diffuſurus, majori tamen deinde diligentia uſurus in iis, quæ ad Saxoniam hanc Inferiorem, Sereniſſimorumque Ducum noſtrorum Provincias pertinent; quanto magis Patriæ hiſtoriæ nihil ignorari, publicè intereſt. Ideoque hanc Introductionem, προπαιδείας gratia, in eorum commodum publicis typis exſcribi feci. In qua, non quidem in illis, quæ curioſitatis plus, utilitatis minus habent, multum occupari volui, unde ſcilicet Saxonum nomen, quæ priſcæ eorum ſedes, & an aliunde in Germaniam venerint? Cum tamen aliis terminis vetus Saxonia fuerit comprehenſa, deinde vero colonias ſuas in vicinas terras, ut Henetorum, traduxerint, quædam vero deinde provinciæ revera Saxonicæ, ut Weſtphalia, vetus nomen amiſerint, & denique, quamvis longiſſimè Saxonum linguâ ad plures gentes deductâ, per novam tamen Decem in Germania Circulorum A. 1512. in

Comitiis

Comitiis Coloniensibus institutionem, Saxonicus Superior & Inferior Circuli sint determinati, novosque limites Saxonia acceperit, res utique illa non prætereunda mihi, sed à prima origine explicanda fuit. Deinde Saxonicæ Historiæ generalem quandam delineationem juxta temporum seriem feci; non Pragmaticæ tantum, quâ Civilis, quâ Sacræ, sed etiam Topographicæ, & Genealogicæ: ubique vero eos Scriptores, qui vel extant, vel adhuc MSti latent, indicavi, ex quibus plenior peti notitia à curiosis posset, simulque de iis, ubi opus, judicium meum interposui, ne vel plus, vel minus, quam par erat, fidei invenirent. Equidem, quamcunque quis sive scientiam, sive artem addiscere velit, non parum juvat, si prius noscat illos Auctores, qui eam quam optimè excoluerint, publicisque scriptis tradiderint. At in Historiarum notitia acquirenda hujus de Scriptoribus cognitionis non utilitas aliqua est, sed summa necessitas, cum à narrantibus ipsius historiæ narratæ veritas dependeat, ideoq; scire in antecessum oporteat, an is, qui scripsit, potuerit & voluerit res illas verè & plenè & debitis cum circumstantiis narrare. Potuerit? id est, an σύγχρονος fuerit, aut etiam in quibusdam αὐτόπτης, & omnia accuratè observandi dexteritate, & apud alios, quæ acta, inquirendi, industria valuerit, & ad rei peritos, & ad archiva, verasque consignationes aditum habuerit,

buerit, & prudentia quoque discernendi incerta à certis, rerumq; civilium notitja non destitutus fuerit. Voluerit quoque? scilicet, ut procul amore, procul odio, nihil falsi dicere ausus, nihil veri non ausus fuerit. Et quæ sunt ejusmodi alia. De Saxoniæ igitur Historicis in genere etiam ista præmittere volui, in specie dein ostensurus, ubi vel non potuerint sufficienter & plenè omnia narrare (qui defectus nimis frequens est, quamdiu in claustris Annales condiderunt) vel non voluerint, & multa præter veri fidem odio partium tradiderint, quod quam maximè observare licet in iis, qui, durante inter Regnum & Sacerdotium discordia, scripserunt. Indicem aliquem rerum tam parvo libello, qui facile totus evolvi potest, & in quo pleraque juxta annorum seriem enarrantur, adjungere, non credidi esse operæ pretium: Auctorum tamen, qui in tam parvo libello plusculi, & non nudè citantur, sed vel de iis judicatur, vel examinantur, illustranturque, vel corriguntur, Syllabum aliquem ut adderem, ex usu publico esse judicavi. Vale, Lector benevole, & Rerum Germanicarum, Saxonicarumque Tomos Tres proximè à me exspecta.

SYLLA-

SYLLABVS AVCTORVM

Qui in hoc libello citantur, illustrantur, vel refutantur.

):( ):(*Min-*

Camde-

Hamel-

H.

I.

K.

L.

Spangen-

Qui

Ui optimè nobis ea, quæ de Majoribus nostris scimus, in suo de Germania libro tradidit *Cornelius Tacitus*, sub Trajano Imperatore, cum jam ad Albim & Visurgim usq; Romani pervenissent, nullo verbo SAXONUM meminit; unde doctissimis viris variæ natæ conjecturæ, quibusdam in Taciti libro quædam à librariis omissa suspicantibus, aliis sub Cattorum aut Fosorum aut Svardonum aut Cimbrorum nomine Saxones latere judicantibus. Ego, relicta cuiq; judicii sui libertate, Saxones tum minus adhuc celebres, angustisque suis finibus contentos, Romanis Tacitoq; incognitos fuisse arbitror: nec ad eos bellorum illorum famam pervenisse, quæ cum Danis ante Christum natum *Saxo Grammaticus* memorat, ubi & *Saxoniæ regnum ad Danos translatum* scribit, l. 4. c. 18. doctissimusq; *Stephanius* in notis regnum fuisse, & verissime à *Saxone Grammatico* ita vocari, & ab Odino rege filio suo Baldo datum, ex *Edda* probare satagit: quamvis longè tutius sit referre illa ad fabulas & incertissimas relationes eorum temporum, quibus, ut ipse *Saxo* fatetur, *illustrium virorum splendorem scriptorum penuria laudi memoriæq; subtraxit*: licet plurimum fidei Annalibus istis Septentrionalium hac in re tribuat *Seringhamus*, l. de orig. gent. Anglor. c. 2. & 3.

Primus omnium *Claudius Ptolemæus*, qui sub Imperatore Antonino Pio vixit, lib. II. cap. XI. eorum meminit,

minit, vocatq; Σάξονας per ξ, quomodo & Græci & Romani deinde omnes eos scribunt, & hodieq; Germaniæ Superioris incolæ vocant, cum patria pronunciatione *de Sassen*, SASSONES dicendi fuissent. Collocat autem eos ἐπὶ τὸν αὐχένα τῆς κιμβρικῆς χερσονήσου, ut facile intelligas, tenuisse illos tum eam, quam hodie Holsati occupant, Cimbricæ peninsulæ cervicem, & in littoribus Oceani ad ostia fluviorum Travæ, (Chalusi *Ptolemæo*) & Albis sedisse, locorum ipsorum situ & ingenio eos invitantibus, ut nauticis exercitiis maritimisq; operibus vitam suam consecrarent, quorum deinde gloria, ut mox dicam, inclaruerunt. Seculo enim tertio sub Diocletiano Imp. *Carausius mare accepisse* tranquillandum, quod *Franci & Saxones* infestabant, memoratur ab *Eutropio* l. IX. in cujus rei memoriam argenteum nummum Imp. Carausii, qui penes me est, cusum arbitror, in cujus aversa Triremis prætoria, felicitatem ejus maritimamq; victoriam indicat, nisi quis referre velit ad alteram, quam, classe Maximiniani Herculei victa, reportavit. Seculo deinde quarto non infrequens occurrit Saxonum mentio, videnturq; tum Holsatia egressi Visurgis ostia ad Rheni usq; in mare influxum & Chaucorum littora occupasse. Nam sub Juliano Imp. Batavorum insulam, pulsis Francis Saliis, suam eos fecisse, *Zosimus* narrat: in cujus verbis l. 3. p. 707. ubi Quados Saxoniæ partem facit, *Cluverus* pro Κουάδους legit Καύχους, Chaucosq; interpretatur, & inde colligit, Chaucos tum à Saxonibus jam subactos fuisse, ideircoq; partem ipsius vocari; nimiâ tamen, & *Grotio* jam olim in Epist. ad Pontanum notata in *Cluvero* voces contra MStorum fidem mutandi licentiâ, cum sæpius repetatur apud *Zosimum* Quadorum vox, constanti ubiq; lectione, nec toties describentis errorem intervenisse credibile sit, potiusq; hic ipse *Zosimus* hallucinetur. Sequitur quidem Cluverum Vir longe do-

ctissimus,

ctissimus, qui de antiquissimo horum locorum statu commentatus est p. 54. sed intelligi debere Chamavos satis apparet ex iis, quæ *Julianus* Imp. ipse in Epist. ad S. P. Q. Atheniensem de suis contra Salios Chamavosq; felicibus victoriis narrat, quæque in hanc rem scribit *Ammianus Marcellinus Histor.* l. XVII. p. 170. Quicquid autem hac de re sit, jam tum eo tempore *Hieronymus in vita S. Hilarionis*, noto satis loco, *Francis vicinos* facit, & Ammianus Marcellinus l. XXVII. *Francos & Saxones* confines nominat, unde facile, quousq; progressi fuerint, colligere est. Hinc fortassis illud est, quod Auctor Chronici Rythmici ante trecentos amplius annos lingua Belgica scripti, antiquorum librorum fide asserit, totam regionem infra Neomagum olim Saxoniam Inferiorem dictam, Scaldimq; ejus terminum occidentalem fuisse. Merentur ipsa ejus verba audiri.

Oude bocken hoor icke gewagen
Dat al t' land beneden Nyemagen
Wilen neder Saßen hiet
Al soo als die Stroom verschiet
Van der Mase ende van den Rhyn
Die Schelt was dat west ende syn.

Et tum quidem maritimam gloriam sibi acquirere, invasionibusque suis & piratica, etiam in longinquiora loca, institutis formidabiles esse cæperunt. Ubi enim de Valentiniano Imp. agit *Paullus Orosius* Historiar. adversus Pagan. l. 7. c. 32. Saxones vocat *gentem in Oceani littoribus & paludibus inviis sitam, virtute atq; agilitate terribilem*, & notanter, *periculosam Romanis finibus*; quibus se opposuisse Valentinianum, *& eruptionem magna mole meditantem in ipsis Francorum finibus oppressisse*, iterum Orosius scribit. Ir-

ruptionis illorum in Galliæ littora sub Valentiniano, Valente & Gratiano meminit *Ammianus Marcellinus* l. 27. c. 8. & l. 28. c. 5. Sub Theodosio Seniore Romanos contra Saxones maritimis præliis pugnasse & victoriis inclaruisse, discimus ex *Latini Pacati Panegyrico*, Theodosio dicto, ubi, dum attritam pedestribus præliis Bataviam refert, *Saxonem bellis navalibus consumptum* memorat. Et tum Saxones captivos Romam ductos & spectaculis publicis destinatos ex *Symmacho* discimus Epist. 46. l. 2. Sub Honorio Stiliconis effectum curis, ne *Britannia littore toto*

Prospiceret dubiis venturum Saxona ventis,

scribit *Claudianus*, sed fortassis poëticè nimis, cum ne per ipsum quidem Stiliconem, sed Victorinum Tolosanum, ab eo missum, Saxones repressi sint, ita tamen, ut formidabiles adhuc Romanis manserint. Anno enim Christi post quadringentesimum quadragesimo nono, qui fuit Vortigerni Regis Britannici quartus, Saxones in Britanniam vocati, Virtutis suæ militaris & maritimæ specimen ediderunt, dum post varia bella nova ibi regna condiderunt, Orientales in Essexia, Middelsexia & australi Hertfordiæ parte, Australes in Sussexia & Surrejæ parte, Occidentales in Suthantonia, Bercheria, Viltonia, Sommersetia, Devonia &c. de quibus nunc pluribus agere animus non est, legi autem possunt *Cambdenus* in Britannia, & *Langbornius* in Antiquitatibus Albionensibus sub finem, & in Chronico Regum Anglor. p. 5. Quod vero ex eo tempore non desierint Saxones Romanis in Gallicis littoribus esse molesti, discimus ex *C. Sollio Apollinari Sidonio*, Arvernorum Episcopo, qui sub Leone & Zenone floruit, & l. VIII. Epist. 6. ad Nammatium *Archipiratas* vocat, quos *exerceant naufragia, non terreant: quibus cum discriminibus pelagi non notitia tantum, sed familiaritas sit*: & in Epist. 9. ad Lampridium, non inelegantibus phaleucis, *assuetos salo & cærulos* appellat,

appellat, id est, coloris cærulei & quasi marini, à mora in mari contracti. Et propter has piraticas irruptiones Littorum Præfectos Romani habebant, qui etiam Comites vocabantur, uti *Amm. Marcellinus* l. 28. c. 5. Nannetem Comitem *Saxonicæ eruptionis procellam* sustinuisse scribit, & *maritimi tractus comitem* nominat l. 27. c. 8. Quod officium durasse ad Caroli M. tempora discimus ex *Eginhardo* in vita Caroli c. 8. ubi *Rutlandus Britannici littoris præfectus*, & in *Annalibus Francicis Adelmi* ad An. 799. Wido Britannici littoris comes ac præfectus nominatur. Diserte vero in *Notitia Imperii* mentio fit *Comitis littoris Saxonici per Britanniam* p. 110. & *Tribuni cohortis primæ novæ Aremoricæ in littore Saxonico* p. 137. qui ad Saxonum deprædationes impediendas erant constituti, quando scilicet

— Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat (id est metuebat.) *cui pelle salum sulcare Britannum*
Ludus, & assuto glaucum mare findere lembo.

Videtur autem totus ille tractus à Ligeri ad Albim usque Saxonicum littus vocari, quod scilicet respiceret Saxones, & ab illis advenientibus infestaretur, Romanique Cæsares posteriores ibi præsidium perpetuum adversus piratas Saxones haberent: quamvis aliquando Saxones in ea ora Galliæ, quæ ostiis Sequanæ alluitur, habitasse, ex hoc ipso nomine Littoris Saxonici colligat doctissimus *Jacobus Sirmondus* not. ad Capitularia Francor. p. 771. edit. Baluz. puterque locum ipsum propius indicari à *Gregorio Turonensi*, quando *Saxones Bajocassinos* nominat l. V. histor. c. 27. Quomodocunque autem hæc sese habeant, possent adhuc longè plura à me adduci, Saxonum antiquorum nauticæ rei peritiam & maritimas excursiones testantia, nisi res clara esset. *Philippus Cluverius* in Germ. Antiq. illam artis nauticæ peritiam, à priscis Saxonibus ortam, hodieque in Fri-

siæ,

siæ, Bataviæ & Angliæ incolis observari, Gallos quoque atque Hispanos, qui Oceanum magnum navigant, ab his didicisse scribit, cujus documentum certum præbeant pleraque vocabula nautica, quæ in hunc usque diem apud illos quoque sint merè Germanica.

Sicut autem Saxones primò Chaucorum, & ad mare, fluminumque ostia sitas terras occupaverant, ita deinde magnam inferioris Germaniæ partem & illa mediterranea loca invaserunt, quæ Sicambri, Ampsivarii, Cherusci, Marsi olim tenuerant, Francis expulsis: quamvis certo asserere nequeam, armisne populos modo dictos subegerint, an illi ultro in fœdus cum ipsis, unamque rempublicam cojerint? Nomen tùm certè Saxonum, reliquis abolitis, prævaluit. Non referam autem nunc, quomodo Saxones Francorum fines populati ab illisque repulsi, interdum etiam victores, ut *Aimoinus* refert l. 2. c. 27. extiterint: quomodo tamen seculo sexto terminos suos per Thuringiam promoverint, data per ipsos Francos occasione, qui Rege Theodorico, Clodovæi Magni filio, contra Ermenfridum Thuringorum Regem eos in auxilium vocaverunt, tacendo prætetire nequeo, cum ex solis ferè *Eginhardi* libris deperditis, quorum aliquod Excerptum nobis conservavit *Adamus Bremensis*, & *Witichindi* Monachi lib. 1. historiam illam haurire liceat, dum Gallici scriptores tacent, & *Aimoinus* l. 2. c. 9. hanc quidem Francorum in Thuringos expeditionem narrat, nullam tamen, vel uno verbulo, Saxonum mentionem facit. Quinam Saxones illi fuerint, quibusque in sedibus tum hæserint, nec Eginhardus, nec Witichindus distinctè narrant, non longis tamen itineribus ad Francos accessisse, sed in vicinia fuisse, ex tota narrationis serie patet, ut mirer Virum doctissimum Saxones ex Anglia hîc velle repetere, & ea occasione in loco Procopii constantem lectionem tollere, & pro Φρίσσονς intrudere

dere σάξονες, & non observasse, Procopium ibi à βαρίνω distinguere βρεττανίαν. Quanquam autem terram Thuringorum Saxonibus, si vincerent, permiserat Theodoricus, non tamen, victoria licet cruenta, sexmillibus suorum amissis, reportata, statim eam adepti sunt, sed odio Herminfridi erga eos, qui se dedere Francis quàm Saxonibus malebat, spe penè omni excidissent; compertis tamen machinationibus hostilibus & Regis Erminfridi, constantia & virtute Ducis sui (quem Hadagatum *Eginbardus*, Hathagast *Witichindus*, Hatugato *Urspergensis* nominant, & solum quidem illum, nulla facta mentione Bernthowaldi vel Bernwaldi, quem, Ascaniæ dominum, recentiores *Brotruffius* aliique huc adducunt, cuique Scheidingam cessisse volunt) urbem Scheidingam ad Unstrutum fluvium, in qua hærebat Herminfridus, expugnarunt, cæsis, qui aderant, Thuringis, Rege licet cum uxore & liberis elapso. Cum igitur ita victores ad Theodericum rediissent, simul in possessionem terræ promissæ venerunt, *sociiq; Francorum & amici appellati* sunt. Non omnem tamen Thuringiam acceperunt Saxones, sed facta divisione (à qua ipsi urbi Scheidingae nomen obtigisse suspicatur celeberrimus *Sagittarius*, amicus noster, antiquit. regni Thuringici l. 2. c. 12.) illam tantum, quæ est nobis cis Unstrutum fluvium, ceu notat *Eginbardus*: De qua divisione multa etiam præclara observat nobilissimus *Conringius* noster in dissertatione de antiquo Helmæstadii statu, & illud imprimis, quod inde hodieq; Imperiales illæ urbes Mulhusum & Northusum, Thuringicæ licet, Saxoniæ tamen tribuantur, Circulo scilicet Saxonico inferiore comprehensæ. *Autor* quoq; *Historiæ de Landgraviis Thuringiæ* (recentior licet) c. V. à Duce tum Saxonum ad defensionem terrarum acceptarum castrum extructum scribit, quod *nominaverint secundum suum nomen* (intellige gentis Saxonum) **Sachsenburg,**

burg, cujus hodieq; rudera supersunt. Meretur igitur tempus hujus Saxonicæ victoriæ, & secutæ inde in his terris mutationis, diligenter notari, anni scilicet post natum Christum DXXXIV. primus Octobris dies, quam propter victoriam reportatam Saxones non tantum, quemdiu pagani fuerunt, sed postea quoque, Christiani facti, jejuniis, orationibus, oblationibusq; coluerunt, ut refert *Witichindus*. Tunc igitur terminos illos accepit Saxonia, quos in suo de ea carmine, à Patre meo primum publicato, exponit *Theodorus Lange* seu *Longus* Eimbeccensis:

Objicibus vastis includitur & spatiosis
Limitibus, cujus etiam Westphalia pars est.
Rhenus ab Occasu, simul Odera solis ab ortu,
Oceanus Borea, qua terminat Unstrot ab ortu.

Ab eo enim tempore à Saxonibus possideri cæperunt hæc ipsa, quæ nos incolimus, loca, quæ olim quidem ad Nort-Thuringiam pertinuerunt. Neque tamen, Saxonibus licet dominis, statim nomen ipsum Thuringiæ evanuit, sed diu post hæc tempora mentionem adhuc fieri Pagi Nort-Thuringici (Provinciam Nort-Thuringicam vocat *Dithmarus Mersburg.* l. VIII.) observamus, non tantum Caroli M. & Ludovici Pii ævo, sed Ottonis quoq; primi & secundi, ut ex illorum tabulis superstitibus patet, complexusq; ille est omnem terram illam, quæ jacet inter Hartzicam sylvam, Salam & Albim ad Haveli ripas & Alarim amnem usque, ut pluribus docuit Avus meus *Henricus Meibomius* dissertatione de Pagis Saxoniæ: cujus quidem rei causam ex *Einhardo Witichindoq;* petendam arbitror, qui narrant, Saxones, cum multis millibus suorum amissis, totam terram occupare non possent, colonis tradidisse exercendam, sed sub tributis, unde factum, ut, cum non possiderent ipsi, sed tributariam tantum haberent terram, vetus Thuringiæ nomen tanto retinuerit diutius.

Et

Et ita quidem Saxones *possessa terra summa pace quieverunt, societate Francorum & amicitia usi*, ut loquitur Witichindus: fuit tamen Saxonica gens inter illas, quæ bona pacis ignorarent, & quiescere nescia hoc ipso seculo sexto multos suorum magno numero Longobardis in Italiam euntibus junxit. Alboinus scilicet Longobardorum Rex cum à Narsete ex Pannonia in Italiam vocaretur, non contentus multos secum ex diversis, quas vel alii Reges, vel ipse ceperat, gentibus, Gepidis, Bulgaris, Sarmatis, Pannoniis, Suavis, Noricis tantæ expeditioni suscipiendæ adduxisse, etiam *à vetulis suis amicis Saxonibus auxilium petiit, quorum plusquam viginti millia virorum cum uxoribus simul & parvulis venerunt in Italiam ituri*, (verba *Paulli Diaconi* de gest. Longob. l. 2. c. 6.) quique dein in Galliam quoque irruerunt, prædasque magnas egerunt. Repressi tamen ibi, cum & Longobardi proprio eos jure subsistere pati nollent, & Saxones illorum imperiis se subjicere refragarentur, de patria repetenda consilia inierunt, cumq; uxoribus & liberis itinere per Gallias, permittente Rege Sigisberto, ut explicat *Aimoinus* l. 3. c. 7. instituto, domum redierunt. Illa tamen patria loca, statim ac Saxones ex iis exierant, Reges Francorum Chlotarius & Sigisbertus Svavis aliisq; gentibus dederant, unde redeuntibus post sextum decimum annum cum his pugnandum fuit. Obtulerunt tamen novi possessores antiquis incolis tertiam partem regionis, dein mediam, deniq; duas, sibi servata tantum tertia, & pecora quoque, obtinere tamen pacem non potuerunt & ad bellum res devenit: in quo tamen, cum Saxones primo infelici prælio viginti millia suorum amisissent, & altero iterum graviter attriti essent, quiescere tandem coacti sunt, uti omnia illa nobis narrat *Warnefridus* seu *Paulus Diaconus* supra citatæ historiæ l. 3. c. 7. De suorum Saxonum in

Italiam excursionibus loquitur etiam. Poetaster *Theodoricus Longus* in Saxonia sua.

Junctus Saxo Rugis (Herulis) *Romanam subdidit urbem,*
In qua bis septem regnavit Odocarus annis.
Tunc Longobardis allectus opem tulit idem.
Igniferi cunei tunc cælo currere visi.

De quibus hastis atque aciebus igneis assidue à Septentrionis partibus apparentibus, & ex mente S. Gregorii ingentem mortalium stragem ab eâ parte denunciantibus refert *Car. Sigonius* l. 1. de regn. Ital. ad An. DLXVII.

Hinc jam ad Seculum VII. & Carolo M. proxima tempora dilabimur, quando Saxonum per bella cum Francis gesta major & accurratior cæpit esse notitia. Tum etiam divisionem illam Saxonum in tres Gentes, in *Ostwalos*, qui aliàs *Osterlingi*, & *Austerlandi* apud *Auctorem vitæ Caroli M. à Pythæo* editum, & *Orientales* vocantur: *Westphalos* & *Angarios*. Apud *Eginhartum* quidem, in vita Caroli accuratè satis scripta, nulla, quod mireris, hujus distinctionis fit mentio: in Annalibus Francicis *Adelmi* Benedictini monachi, *Angariis* silentio præteritis, *Westphalabi* & *Orientales Saxones* tantum nominantur ad An. 784. In ipsis tamen Caroli M. Capitularibus scribuntur *congregati Saxones de diversis pagis tam de Westfalabis & Angrariis, quam & de Ostfalabis*. Nominant quoque illos Leges Saxonum à *Frider. Lindenbrogio* editæ. Meminit quoque illorum *Poeta Anonymus*, qui de gestis Caroli M. Annalium libros quinque scripsit, cujus MStum (unicum, ni fallor, quod extat) in nostræ Academiæ Juliæ Bibliotheca publica servatur, ex quo ante octoginta annos edidit V. Cl. *Reinerus Reineccius*. Vixit quidem ille aliquanto post Carolum temporis spatio sub Arnolpho Imperatore, non tamen nomina tantum horum populorum, jam aliàs nota, ex eo discimus, sed terminos quoque, quales in genere fuerint, mereturque in his tanto majorem fidem, quoniam

ipse Saxo, fuit, patriarum rerum peritus. Ipsa proinde ejus verba, qualia habentur l. 1. p. 2. adducam:

Sed generalis habet populos divisio ternos.
Insignita quibus Saxonia floruit olim.
Nomina nunc remanent, virtus antiqua recessit,
Deniq; Westfalos vocitant in parte manentes
Occidua, quorum non longè terminus amne
A Rheno distat. Regionem Solis ad ortum
Inhabitant Osterlingi, quos nomine quidam,
Ostvalos alii vocitant: confinia quorum
Infestant conjuncta suis gens perfida Slavis.
Inter prædictos media regione morantur
Angarii, populus Saxonum tertius. Horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanoq; eadem conjungitur ex Aquilone.

Hujus divisionis in tres gentes meminit deinde adhuc, circa Ottonum Imperatorum tempora, *Witichindus* Monachus l. 1. Nec facile asserueris, quando primum Westfalia Saxoniæ nomen amittere, & Ostfalia illo κατ᾽ ἐξοχὴν gaudere cæperit. *Reinerus Reineccius* libello de Saxonum origine prius factum esse putat, quando Ludolfus, Waltperti filius, Widechindi magni pronepos, sedem suam ex Westfalia, ubi hactenus fuerat, in Ostfaliam transtulit, dependente ita nominis Saxoniæ usu ab Aulæ sede. Cl. *Conringius* non multum diversus tum factum illud existimat, quando à Francorum Regibus, & postea Imperatoribus Germanicis universae Saxoniæ Ducatus Principibus in Ostfalia degentibus commissus est. Sanè, diu satis pro una quasi gente habebantur, unoque duce, Saxoniæ dicto, gaudebant Westfali, Angrarii & Ostfali, quod ex historia Lotharii, Henrici Superbi & Henrici Leonis manifestum est, nulla tum ducis Westfaliæ aut Angrariæ extante memoria.. Post Henrici Leonis vero à Friderico I. factam

exauctorationem, uti peculiaris & priori longe minor Saxoniæ Ducatus constitutus, ita tum quoque non amplius Westfaliam Saxoniæ nomine comprehensam, sed suo proprio appellatam censeo. In Diplomatibus, Friderici I. quo A. 1180. Friderico Archiepiscopo Coloniensi, & Philippi Cæsaris, quo Adolpho Coloniensi Archiepiscopo A. 1204. eundem conferunt, & confirmant, Ducatus Westfaliæ & Angariæ prima mentio, quod sciam, occurrit. Tum enim Ducatus ille magnus Saxoniæ totius, quem hactenus majorum suorum exemplo habuerat Henricus Leo, divisus est, & pars Archiepiscopo Coloniensi, pars Bernhardo Balenstedio ex Anhaltinis data est, habentque hoc nomine Colonienses adhuc equum candidum, antiquum Saxoniæ insigne, in clypeo, quem pari jure Saxo-Lauenburgici sibi sumere potuissent, cum ducatus illius altera pars, Rescripto Cæsareo, ipsis data sit, nec alio nomine equum illum habeant Colonienses. Hinc *Guntherus* in Ligurino l. 1. v. 200. *Westvaliæ urbes* separatim locat, & à *Saxonibus* distinguit. Sed redeo ad antiquos Saxones, qui postquam semel in terris modo dictis pedem figere cæperunt, non pari quidem semper fortuna usi sunt, nunquam tamen ex illis iterum expelli potuerunt. A Slavis Ostvalos fuisse infestatos, jam tum ex Poeta sub Arnulpho audivimus, alii cum aliis finitimis suis, ortis, ut fieri solet, litibus, interdum cum Cattis sive Hassis, frequentissime cum Francis bella gesserunt, memoratu digna. Et Franci quidem sub Clothario, Dagoberto, Carolo Martello, Carolomanno, Pipino magnas Saxonibus intulerunt clades, terrasque eorum latè vastarunt & tributarias fecerunt. Non credo tamen *Aimoino* monacho, qui lib. 4. cap. 18. p. 366. Clotharium post Berthoaldi Saxonum ducis cædem ingressum in Saxoniam & ita eam depopulatum scribit, ut *nullum in ea hominem viventem relinqueret, qui longitudinem spathæ excessisset*. Nimia

mia sanè hyperbole, & vix in poeta toleranda, nisi de modica aliqua parte Saxoniæ id intelligas. Elevavit vero jam tum narrationis hujus fidem *Adrianus Vallesius* lib. XIIX. Rerum Francicarum. Tributum tamen pendere Francis, sub Clothario quidem vaccarum certum numerum regiæ mensæ inferre, illo autem sub specie parandi in Slavos pro Francis belli, soluti, à Pipino nova victoria subacti, annis singulis honoris causa ad generalem conventum trecentos Equos mittere coacti sunt: quæ Pipini in Saxoniam irruptio maximè notabilis fuit. Quamvis enim Saxones munitiones fecissent, easque fortissimè tuerentur, tamen Franci, pulsis prælio propugnatoribus, *per ipsum, quo patriam defendere conabantur, vallum, intraverunt*, ut habent Annales Rer. Francic. ad annum modo dictum.

Appropinquabat tandem tempus, quo gens *natura ferox & cultui dæmonum dedita*, ut loquitur Eginhardus, mitesceret, & Christianam quoque religionem susciperet, quod sub Carolo M. factum, sed non nisi post XXXII. annorum acerrimum bellum, *quo nullum neque prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laboriosius susceptum est*, ut iterum Eginhardus,

Carole, qui Frisones, Liguves, Italos, Aquitanos,
Hunnos, Illyricum vicisti tempore parvo,
In sex Saxones lustris vix perdomuisti

inquit iterum *Longus in* Poemate de Saxonia.

Causam belli illius repetit *Eginhardus* à terminis Saxonicis & Francicis pene ubique in plano contiguis, unde cædes & rapinæ & incendia, quibus Franci irritati, non vices reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere decreverunt. Taxat ibi *Eginhardus* & *ferocitatem* Saxonum & *perfidiam*, & hinc factum, quod non citius finitum fuerit id bellum, scribit. Et de feritate quidem Saxonum nota res ex iis, quæ supra diximus, & ex *Sidonio* lib. 8. Epist. 6. *Salvianus*

tamen

tamen Episcopus Massiliensis l. VII. de gubernat Dei. p. 263. cum Gothos perfidos, Francos mendaces dixisset, *Saxones crudelitate efferos, sed minus perfidos*, scribit. Interim certum est in bello illo cum Carolo sæpe Saxones superatos ac supplices sese dedidisse, & imperata facturos se pollicitos, obsidesque etiam imperatos dedisse, (quorum quindecim illustres in Galliam missos, & Wulfario Episcopo à Carolo custodiendos traditos, refert in Chron. Eccles. Rem. l. 2. c. 18. *Flodoardus*) & aliquoties ita emollitos, ut etiam dæmonum cultum dimittere, & Christianæ religioni subdere se colla velle promitterent, tamen deinde pacta non servasse, *indomita nimium feritate rebelles*, ut de iis canit *Guntherus* in Ligurino l. 1. Sæpius hoc tempore per duces suos, bis ipse Carolus cum Saxonibus conflixit, & cum suo exercitu victore, ad hæc usque quæ nos incolimus, loca progressus, ad Oræ & Albis confluxum castra sita locavit, & in vico *Orbem* vel *Horem*, sito in ripa fluminis Ocri, in præfectura Slademensi, maximam Orientalium Saxonum multitudinem baptizari fecit anno 780. ut narrant Francorum Annales. Consumpti sunt in eo bello plures ex nobilitate Saxonum, aliquot millia Verdæ ad Allarim fluvium cæsa, plura millia eorum in alias terras translata. *Eginhardus* c. 7. refert Carolum decem millia hominum, ex iis, qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant, cum uxoribus & liberis sublata transtulisse, & huc atque illuc per Galliam atque Germaniam multimoda divisione distribuisse, quem sequitur *Adamus Bremensis* in Historia Ecclesiast. l. 1. Alii tamen de Transalbinis Saxonibus tantum id scribunt, & diserte *Regino* ad An. 814. notat, omnes, qui trans Albiam in Wihmodi habitabant Saxones, cum mulieribus & parvulis translatos in Franciam, & pagos Transalbianos Obotritis datos esse. Sive autem Transalbiani soli, sive Cis-Albiani, & alii, & alio tempore quoque, translati sint (id quod

quod mihi verosimilius videtur, cum *Annales* quoque *Fuldenses*, postquam Saxones ad prælium in pago Sintfelt parati Carolo sese dedidissent, *tertium ex iis hominem translatum esse*, memorent) Transalbianos tamen post septennium restitutos patriis locis, ex verbis Ludovici Pii in Privilegio Hammenburgensi Ecclesiæ dato, discimus; quæ, cum causam quoque translationis indicent, & à nemine aliâs id memorari sciam, integra recitabo, uti à diligentissimo *Erpoldo Lindenbrogio* in Append. ad Historiam Archiepiscoporum Bremensium primum edita sunt p. 143. *Progenitor noster gloriosæ memoriæ Karulus omnem Saxoniam Ecclesiasticæ religioni subdidit, jugumq; Christi adusque terminos Danorum atque Slavorum corda ferocia ferro perdomans docuit, ubi inter has utrasq; gentes Danorum sive Winedorum ultimam Saxoniæ partem sitam, & diversis periculis, temporalibus videlicet & spiritualibus, interjacentem perspiciens Pontificalem ibidem sedem fieri decrevit trans Albiam. Unde postquam terram Transalbianorum, laxata captivitate, quam ob multam perfidiam in ipsis Christianitatis initiis patratam per septenniam passi sunt, ne locus ille à Barbaris invaderetur, Ekeberto Comiti restituere præceperat, non jam vicinis Episcopis committere voluit.* Et paullo post scribitur, *captivos optatam in patriam undiq; confluxisse.* Disputat autem de priscis illis Saxoniæ Transalbianæ limitibus, egregiè *Conringius* l. 1. c. 4. Operis sui de finibus Imperii. *Dithmarus* l. 2. dividit illos in *Thietmarsgojos*, id est, Dithmarsos, *Olcetas* sive Holtzatos, *Sturmarios* sive Stormarios, quibus *Helmoldus* l. 1. c. 25. proximè adjungit *Bardos*. *Crantzius* Saxon. l. 2. c. 19. ab hac Trans-Albianorum Saxonum translatione esse originem illam Germanicæ nationis per rura Galliarum disseminatam scribit, inde

esse Brabantinos, inde Flandrenses, in solo Gallico manentes, origine Germana. Verum, an in illa septennii captivitate istis in locis multum se propagarint, cum illa soluta rediisse in priscas sedes memoret Ludovicus Pius, valde dubito. Suffragatur quidem *Crantzio* nobilissimus *Janus Dousa* l. 2. Annalium Hollandiæ p. 86. docetque superesse Saxonici nominis vestigia in municipio Bataviæ non incelebri, *Saxheimio*, quod interpretatur Saxonicæ gentis coloniam pomæriis suis circumscriptam, deprehensâ sibi vocabuli illius significatione in antiquis tabulis. Inde tamen non constat, Saxones, qui à Carolo translati sunt, illa sui nominis vestigia reliquisse, cum jam diu ante ad maritima Bataviæ Saxones migrasse, superius ostenderim, & Engisto Saxonum Duce, superata Britannia ad ea loca reduce, in Urbe Lugduno Burgum, celebre olim munimentum, & hodieque in ruderibus suis notabile, extructum esse, constans fama sit. Quomodocunq; autem hæc sese habeant, unius Caroli M. felicitas & fortitudo Saxones omnes demum domuit, majorq; fuit, quàm omnium antecessorum suorum. Equidem jam tum Romani, ut ex præcedentibus patuit, contra illos non infeliciter pugnaverant, & Honorii Stiliconisque virtuti adscribit *Claudianus*,

domito quod Saxone Thetis
Mitior.

Et de Juliani Cæsaris expeditione jam tum dixi. Fuerunt tamen magis solliciti Romani de defensione limitum suorum contra Saxones, quam de illorum in propriis sedibus oppugnatione. De Saxonia in Provinciam redacta nullibi verbum ullum legere est. Et hinc factum arbitror, ut, cum Romani Imperatores non ab aliis tantum gentibus devictis nomina sibi adsciscerent, sed Germanicis quoque, & inde Germanici, Alemannicique, ut Vitellius, Domitia-

nus,

nus, Trajanus, M. Antoninus, Caracalla, Commodus, aliiq; vocarentur, ceu ex inscriptionibus, nummis, aliisq; monumentis, discere licet, nemo tamen se Saxonicum scripserit. Crevit sub sequentibus Imperatoribus titulorum illorum numerus, & Constantinus M. ipse Gothicum, Sarmaticum, Britannicum, Hunnicum se in Edictis vocavit, Justinianus Francicum praeterea, Anticum, Alanicum, Vandalicum, ut vel ex fronte *Institutionum Juris civilis* apparet; alii Longobardicos, Herulicos praeterea & Gepidicos; frustra tamen Saxonici titulum quaeras. An forte à contempta natione Saxonum titulum sibi arrogare noluerunt, uti à Judaica gente, devicta licet & triumphata, Vespasianos tamen nomen sibi sumsisse non legas? Non crediderim. Sub Germanici titulo comprehensum illum voluerunt. De Theodosio tamen scribit *Pacatus* in Panegyrico: *Pauciora in Annalium scriniis, quàm in vestrae domus titulis cognomenta legerentur. Cum ipse Saxonicus, ipse Sarmaticus, ipse Alemannicus diceretur.* Et jam tum antea, sub Theodosio victos à Romanis Saxones, & spectaculis in ipsa urbe Roma captivos destinatos, ex *Symmacho* ostendi, Nulla tamen Inscriptio, nullus mihi Nummus, inter tot Theodosianos, visus, qui Saxonici titulum praeferret: quamvis fortassis in illis non usurparit, uti de Probo *Vopiscus* quidem scribit: *Tu Francicus, tu Gothicus, tu Sarmaticus*, in nulla tamen inscriptione aut nummo titulus hic ejus apparet. Neque vero à Saxonibus, praeliis levibus superatis, & repressis tantum, non victis, jure sibi arrogare titulum, redactae sub jugum gentis testem, potuissent, meruissentque exprobationem generosi Francorum Regis Theodeberti, qui non tolerandum putabat, Justinianum in Edictis se Francicum, Alemannicum, Gepidicum, Longobardicum nominare, quasi eas gentes in ser-

 vitu-

virtutem redegisset ὡς δὴ αὐτῷ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν δεδουλωμένων, ut scribit *Agathias* l. 1. c. 11. At Carolus M. summo jure, post illud XXXII. annorum gravissimum bellum finitum, adscribere titulis suis *Saxonicum* potuisset, si pari cum Romanis Imperatoribus ambitione, victis gentibus illudere voluisset. Dubites tamen, an unquam ita se scripserit? In Diplomatibus enim, Francorum & Longobardorum se Regem, Augustum à Deo coronatum, Romanorum gubernantem Imperium (nullo de Saxonia verbo addito) se scribit, uti testantur omnes ejus genuinæ & nullo nomine suspectæ tabulæ, pluribusque ostendit eruditissimus *Mabillonius* l. 2. de Re Diplomatica veterum. c. 3. In unico tamen Privilegio, dato Osnaburgensi Ecclesiæ A. C. DCCCIV. qui est quartus Imperii Carolini, talis extat insolitus ejus in fronte titulus: *Carolus Imperator Augustus Romanum gubernans imperium, qui & Rex Francorum & Longobardorum, necnon modo Dominator & Saxonum.* Non possum tamen silentio præterire, hoc Diploma, postquam à *Crantzio* aliisque productum est, suspectum esse cæpisse Viris eruditis: imo, quamvis deinde ex ipso, ceu credidit, Autographo, in Tabulario Osnaburgensis Ecclesiæ asservato & vetustate obsoleto, adhibitis testibus viris eruditis, prisco ævi charactere diligenter observato, produxerit Reverendissimus Episcopus Paderbornensis & dein Monasteriensis *Ferdinandus* suisque monumentis Paderbornensibus addi fecerit, illudque nativo suo colore & forma scribendi nullam dubitationem suppeditare posse judicet, & *aut fidem obtinere, aut nullam humanam fidem ex Cæsarum tabulis assertam valere* scribat. Tamen hoc ipsum doctissimus *Carolus Cointius* Tom. VI. Annal. Ecclesiastic. Francor. p. 825. non uno modo suspectum reddere conatus est, & diligentissimus *Daniel Papæbrochius*, in Propylæo, quod Actis Sanctorum. Tom. II. Aprilis. præfixit, parte 1. §. 28. acriter illud impugnat, & aliis collatum

præfer-

præferre stylum ætatis posterioris, & *insignes complecti nugas de obligatione suscipiendæ in Gratiam legationis Ecclesiæ illius Episcopo impositam*, non veretur scribere. Quamvis autem multa ibi *Papebrochius* de stylo, de verbis initialibus, subscriptione, & sigillo denique moneat, hujus tamen insoliti tituli, & in nullo alio Carolino diplomate apparentis, *Dominatoris Saxonum*, nullo verbo facit mentionem. Scio quidem in talibus interdum sibi permittere aliquid Principes, nec statim rejiciendum esse diploma, si titulus aliquis insolitus appareat, quod illustri & à nemine hactenus observato exemplo, in titulo *Saxonici* ex Ottonis III. diplomate docebo. Otto ille tertius alias quidem tantum se *divina favente clementia Romanorum Imperatorem Augustum* vocat in Diplomatum suorum initiis, in uno tamen dato *Romæ Anno Dominicæ Incarnationis M. I. Indictione XIII. Anno tertii Ottonis Regnantis XVI. Imperii. V.* recognoscente *Heriberto Cancellario vice Willigisi Archiepiscopi*, ita incipit: *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Otto III. Romanus, Saxonicus, & Italicus, Apostolorum servus, dono Dei Romani orbis Imperator Augustus.* In quo, nullo modo suspecto, ab harum rerum peritissimo *Joh. Henrico Hofmanno* ex autographo descripto, & ab illo mecum communicato, titulus planè insolens est, nec tamen fidem illi, ut arbitror, demit. Posses igitur de Carolino id quoque dicere, & suspicari, quoniam Carolus Privilegium illud primæ à se in Saxonia erectæ Ecclesiæ Osnaburgensi contulit, in eo se, non item in aliis, *Dominatorem Saxonum* vocasse: Extat tamen aliud Caroli M. eidem Ecclesiæ Osnaburgensi anno præcedente datum, quod insolitum hunc titulum non habet. Verum de Diplomatis illius genuinitate disputabo aliàs, ubi omnium, quæ à Carolo in Saxonia dicuntur erecti, Episcopatuum primam fundationem & fundationum tabulas, à nonnullis præclaris viris in dubium vocatas, ab aliis pertinaciter

tinaciter defensas, singulari opere, examinabo. Celeberrimus noster *Conringius*, de Privilegii Carolini genuinitate scilicet securus, πολιτικῶς titulum illum *Dominator Saxonum* considerat, Excercitat. De Civibus Imperii. §. 27. putatque non alia de causa Saxoniæ Dominum se dicere & Francorum Regem: non item aliorum populorum, quos plurimos continuit imperio suo, nisi solorum in Italia Longobardorum, nomen titulo suo Regio adjunxisse: quam quod hi populi soli libertate fruentes, non in Francorum ditionem penitus concessissent. Quæ quidem ipsa ex mox dicendis clarius patebunt.

Fuit vero is eventus Belli Franco-Saxonici, ut Saxones, qui hactenus fortiter restiterant, &,

Duris ut ilex ista bipennibus
Per damna, per cædes ab ipso
Ducit opes animumq; ferro,

inter gravissimas clades & suorum translationes, caput sæpe iterum erexerant, victi penitus, abjecto dæmonum cultu, & relictis patriis ceremoniis, Christianæ fidei ac religionis sacramenta susciperent, & *Francis adunati unus cum iis populus efficerentur*, ut loquitur *Eginhardus*.

Hoc sunt postremo sociati fœdere Francis,
Ut gens & populus fieret concorditer unus,
Ac semper Regi parens æqualiter uni, inquit

Poëta Anonymus a *Reineccio* editus. *Regino* verbis notabilibus scribit, eos non Regi tantum & filiis ejus, *sed etiam Francis fidelitatem promisisse*. In Diplomate vero Verdensi Ecclesiæ dato scribit Carolus, se *Saxonum terram secundum antiquorum Romanorum morem in provinciam redegisse*. Cum autem illius ævi historici, eorum, quæ ad Rempubl. spectant, plerumque imperiti fuerint, ideoque ruditer res narrent, nec in narrando inter se conveniant, non satis determinari potest, qualis Saxonibus libertas relicta, aut in quan-

tum accisa fuerit, egregiè hanc rem disputantibus *Reinero Reineccio* de Saxonum originibus libello, & *Joh. Gryphiandro* lib. de Stat. Roland. c. 22. & seqq. quorum scrinia compilare nolo. In principio tamen Saxones, adeo gravi bello devictos, duriuscule habitos à Carolo, valde verosimile est. Non narrant quidem id Scriptores vitæ ipsius Caroli; quæ tamen de Ludovici Pii erga eos clementia, comparata cum Caroli severitate, Historici scribunt, satis superque id docent. Ipsa *Anonymi* quidem, sed coævi, *Ludovici Pii vitæ scriptoris* verba merentur audiri. Cum enim narrasset Ludovicum Saxonibus *jus paternæ hæreditatis, quod sub patre* (Carolo) *ob perfidiam legaliter perdiderant, imperatoria clementia restituisse*, alios id liberalitati, alios *improvidentiæ* Imperatoris assignasse scribit, quod *hæ gentes naturali assuefactæ feritati talibus habenis deberent coerceri, ne scilicet effrenes in perduellionis ferrentur procacitatem:* addit tamen deinde, Ludovicum se eos sibi arctius devincire credidisse, quo eis beneficia largiretur potiora, *nec esse spe sua deceptum, nam posthac easdem gentes semper sibi devotissimas habuisse.* Prudenter vero Carolus & usu edoctus inter initia genti perfidæ, & toties rebellanti, habenas non nimis laxavit, omnesque modos contra Francos insurgendi præcidit: quo etiam illud pertinet, quod in *Capitulari Caroli M.* de partibus Saxoniæ n. 33 vetantur *omnes Saxones generaliter conventus publicos habere, nisi forte Missus Regis de verbo Regis eos congregare fecerit.* Relictum tamen à Carolo Jus Civitatis Saxonibus cum Francis commune, rectè asserit Cl. *Conringius* Exercit. de Civibus Imperii. §. 29: Cur tamen suspicetur, Primores, qui ad conventus publicos fuerunt accersiti, non fuisse Saxones, sed Francos, & aliis illis præfectos, causam non video, & contrarium docet *Capitulare* II. editum à reverendissimo Principe *Ferdinando*. Ibi enim regnante Domino Carolo, convenientibus in unum in

ejus

ejus obsequio venerabilibus Episcopis, Abbatibus & Illustribus Comitibus, disertè memorantur *simul congregati Saxones de diversis pagis tam de Westfalabis & Angrariis, quam & de Ostfalabis.* Et in ipso Capitulari, cap. 2. *Item placuit Saxonibus.* Et cap. 9. *Consensu Francorum & fidelium Saxonum.* Fuerunt igitur sine dubio Saxones, qui ad concilium venerunt, iique ex primoribus seu nobilitate, cum quibus etiam pacis leges iniisse Carolum, discimus ex *Poeta Anonymo* sæpe citato Annalium de vita Caroli M. auctore ad An. 803. qui ultra omnes vitæ Carolinæ scriptores hanc pacificationem, locum ejus, & leges distinctè enumeravit, ipse Saxo & peritus patriarum rerum.

Augustus pius ad sedem Saltz nomine dictam
Venerat, huc omni Saxonum nobilitate
Collecta simul has pacis leges inierunt.

Quod si integram fidem meretur Diploma Ecclesiæ Osnaburgensi datum, (de quo supra) primorum Saxoniæ, qui *Potentes* illius *Regionis* vocantur, auctoritas etiam ex eo colligitur, quod quæ Ecclesiæ illi donat Imperator, dare se scribit, *potentum illius regionis collaudatione*, id est, consensu.

Interim Carolus in tota Saxonia non tantum omnia circa sacra ordinavit, Idola & eorum fana destruxit, Ecclesias erexit, Monasteria condidit, Episcopos instituit, deque ministrorum Dei sustentatione constitutiones fecit: sed etiam Civiles Magistratus Saxonibus dedit. Paucis id, sed clare exponit, memoratus sæpius Poeta:

Tunc sub judicibus quos Rex imponeret ipsis
Legatisq; suis permissi legibus uti
Saxones patriis.

Ad morem scilicet Francorum, postquam una gens jam facta erant, regi Saxones voluit, per *Comites* scilicet, & *Legatos*

Legatos seu *Missos Regios.* Præter hos quidem ab *Eginharto* memorantur Franci habuisse *Præfectos* suos, quorum tamen in Saxonia nullam fieri mentionem video, probabileque est Carolum, qui Ducibus iniqvus, Aquitanicumq; & Bajoaricum Ducatum, substitutis comitibus, sustulerat, Præfectos hos, Ducibus similes, Saxonibus non dedisse, ut nec, illo vivente, Duces Saxoniæ memorantur. Quales Comites fuerint, quod eorum officium, cum ex Francorum, tum Saxonum quoq; historia, satis ab aliis explicatum est: cur tamen quædam à me observata addam, causam habeo. Formulam ordinationis Comitis in Westfalia ab ipso Carolo facti a. 788. quo *Trutmannum virum illustrem* constituit, allegant omnes, qui de Comitibus agunt, cum eo luculenter describatur Comitis officium. Jubet enim Rex, ut *resideat in curte ad campos in mallo publico ad universorum causas audiendas vel recta judicia terminanda*, utq; *advocatum omnium presbyterorum in tota Saxonia agat, superq; vicarios & scabinos, quos sub se habet, diligenter inquirat, & animadvertat, ita ut officia sua sedulo peragant* &c. Discimus autem ex eo, quoniam *Illustrem*, splendidissimo titulo, vocat, ex primaria nobilitate fuisse, nisi ad hoc ipsum noviter collatum munus & dignitatem titulo isto respexerit Carolus. An autem ex Francica, an Saxonica nobilitate Trutmannus ille fuerit, incertum est. Nomen quidem Saxonicum esse videtur, & significare **Liebmann** / priori illa voce etiam in nominibus aliis propriis *Drutmarus* sive *Trutmarus*, & *Trutwin* occurrente: intuenti tamen mihi faciem Saxoniæ illo anno 788. quo institutus hic comes, non videtur probabile, Carolum alicui ex Saxonibus toties rebellibus, & noviter factis Christianis illam dignitatem, & imprimis advocatiam presbyterorum commisisse. Deinde etiam in hoc diplomate id considerandum est, Trutmannum, quamvis *in tota Saxonia advocatus presbyterorum* constituatur,

Comitem tamen constitui tantum *in illa parte Saxoniæ*, ubi scilicet hæc acta sunt, in villa Trutmanni & quæ ad illum pagum pertinent, cum certis pagis præfici Comites tum temporis usitatum esset. Hanc autem Formulam, antiquissimum Saxoniæ monumentum, primus edidit, & inseruit *Notis suis ad Widichindi Monachi Annal.* l. 2. Avus meus, quæ adeo eruditis placuit, ut sæpius in libris suis extare, quidam etiam notis suis illustrare voluerint. Nuper in Gallia V. Cl. *Stephanus Baluzius*, sacræ pariter ac profanæ, veteris ac recentis Historiæ, si quisquam, peritissimus Præceptum hoc Carolinum dignum judicavit, quod Capitularibus Regum Francorum, duobus Tomis splendide à se editis, adjungeret: in notis tamen ad T. 2. p. 1039. cum Avus meus id adhuc superesse scripserit, dubitat, de authenticone loquatur, an apographo? Testatus sane est in *Vindiciis* suis *Billingianis* Avus meus, *superesse illud adhuc in Archivis inclyta & Imperialis Tremoniæ in Westphalia*, sed an authenticum, an apographum intelligat, quia non addit, æquè ignoro. Id tamen celare non possum, *Detmarum Mollerum* Tremoniensem, & *Cornelium Mevium* Essendiensem Geographicam & Historicam Descriptionem Comitatus & Urbis Tremoniensis integro volumine, patrio sermone, elaborasse, (quæ penes me est MSta) in qua capite 8. diploma illud ipsum recitant, vocantque præstans & indubitatum. An illi Tremoniæ ex Authentico descripserint, nescio; Avum meum id fecisse, vix credo, cum alias facturus fuisset accuratius, & de Sigillo quoque aliquid moniturus. Quod si *Mullerus* & *Mevius* illud viderunt, etiam non satis descripserunt accuratè. Variat nonnihil Avi mei à Mulleriano, non tantum in una alterave parvi momenti voce, sed etiam in anno dati diplomatis, quem DCCLXXXIX. habet, cum Avus meus habeat

An-

An. DCCLXXXIIX. qui utique est regni Carolini XXI. Reliqui omnes, qui hoc diploma ediderunt, ab Avo meo id habuerunt, uno fortaßis *Hermanno Stangefolio* excepto, qui in Annalibus Circuli Westphalici ante triginta annos editis illud recitat, nonnihil diversum, annumque habet DCCLXXIX. ut est in Mulleriano, quamvis ab eo quoq; nonnihil variet, & minus correctè, ut totum illud *Stangefolii* opus, editum sit. Sed redeo ad Comites, de quorum officio jam tum sufficienter egerunt alii, ut *Cl. Conringius* Exerc. de Judiciis Germaniæ, quale scilicet id apud Francos fuerit, à quo non abiisse apud Saxones probabile est. Unum, haud scio an ab aliis notatum, addere cogor, scilicet à Carolo M. injunctum Sacerdotibus, ut an officium suum Comites faciant, considerent. Verba Caroli in *Capitulari primo de part. Saxoniæ cap. ult.* id docent his verbis: *Sed unusquisq; Comes in suo ministerio placita & justitias faciat, & hoc à sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.* Ubi per sacerdotes tamen fortaßis non quilibet ex Clero, sed Episcopi videntur intelligendi, capiuntq; hæc lucem ex iis, quæ habentur in *Legibus Wisigothorum* l. 2, c. 3. Id quod tanto melius fieri potuit, quoniam plerumq; in eadem urbe, primaria scilicet Pagi, in qua Episcopus aut Archiepiscopus residebant, Comites quoq; erant, ut docet *P. Lambecius* Origin. Hamburg. Part. 1. p. 23. Notandum tamen & hoc, quamvis Comites ipsi à Carolo, ut dictum est, constituti fuerint, tamen Scabinos, qui illis in jure dicendo adjuncti, & sub ipsis erant, populi accedente consensu electos, unde in Capitularibus Legatis seu Missis Regiis, qui in Comites pariter & Scabinos inquirebant, præceptum legimus, ut inidoneis Scabinis remotis idoneos substituerent, *consensu populi*. De quorum Missorum reliquo officio, & auctoritate, à quibus scilicet non nisi ad ipsum Imperatoris palatium supererat provocatio,

egregiè jam tum à viris doctis res est exposita. Notandum tamen & illud est, antequam hinc abeam, Episcopis à Carolo non sacrorum tantum curam datam, sed seculares quoq; causas ad eos jussu Regio plurimas delatas, intentione fortassis bona, ut scilicet, *quæ in judicio captiosæ præsumptionis vincula promi non patiuntur, investiget & promat sacrosanctæ religionis auctoritas*, ut & in Capitul. CCLXXXI. lib. VI. collectionis *Benedicti Levitæ*, apud *Lindebrogium*.

Post obitum Caroli M. Saxones, qui fidelitatem Regi & filiis ejus, nec non etiam Francis, ut supra ex *Reginone* dixi, promiserant, eandem quoq; servarunt, imo Ludovico Pio, mollius eas tractanti, magis obstricti vixerunt, ut itidem jam tum expositum est. Diviso dein inter Ludovici filios Francorum Imperio, cum Ludovico Regi, quicquid in Germania ad Rhenum usque Francis paruerat, obvenisset, Saxonia quoq; omnis simul cessit, ideoque Ille *sibi Saxones fidelitatis jure confirmavit*, ut loqvuntur *Annales Fuldenses*. Fuit igitur primis Carolingorum temporibus quies aliqua in Saxonia, nisi, quod deinde à Slavis non Trans-Albiani tantum, sed ab iis Albim transgressis reliqui quoq; Saxones multas injurias & invasiones paterentur, eo eventu, ut etiam possessionem aliquam vicinarum terrarum arripuerint, nec unquam exstirpari potuerint, & hodieq; in agro Lyneburgico Slavicæ originis gens lingua sua se prodat. Nec minores clades intulerunt Normanni seu Dani, quorum sub Carolo M. spiritus & minas ex jactabundis vocibus Gotefridi Regis apud *Eginhardum*, *Frisiam atq; Saxoniam haud aliter atq; suas provincias æstimantis*, discere est. In Transalbiana Saxonia primariam civitatem Hamburgum An. 845. penitus vastarunt & exciderunt. Anno 867. Saxones ad Ebbekenstorf, ubi Monasterium Virginum ordines S. Benedicti,

dicti, occiso Duce eorum Brunone, cum plurimis aliis, ingenti prælio fuderunt, quamvis rem nimis exaggeret *Crantzius*, & qui eum sequuntur. Scilicet Caroli posteri, civilibus bellis, & alibi, satis occupati, &, si verum dicendum est, à virtute majorum suorum multum degeneres, Aquilonaris Saxoniæ parvam habebant curam, quæ tanto magis inde Slavorum Normannorumque injuriis patebat. Nec minus ab altera parte, seculi X. initio, Ungari Saxoniæ quoque molesti erant, ut deinde dicam. Quando autem ita Reges parum curarunt Rempubl. & de finibus defendendis terrisque subjugatis tutandis non fuerunt solliciti, ipsi Primores patriam quomodocunque defendere & hostibus resistere coacti fuerunt. Et hos etiam Ducum Saxoniæ titulum nactos, & majorem aliquam potestatem sensim sibi tum arrogasse arbitror. Disputatum quidem initio hujus seculi, occasione satis celebri, in hac inferiore Saxonia fuit, an illa ad Ottonis usque tempora immediate Regibus Germanicis paruerit, an verò suos Duces habuerit? Rectè autem tum, ut arbitror, Avus meus in Demonstratione contra JCtos nonnullos superioris Germaniæ in Saxonia parum versatos, docuit, eam sub Imperatoribus Francis ante Hermannum Billingum suos habuisse Duces, quem nunc non describo, cum Demonstratio ipsa legi mereatur, sitque in omnium manibus, auctoritate publica sæpius recusa. Sub Carolo M. nullum Ducem invenio, ut supra dixi, dein tamen Anno DCCCLVI. Ludolphus Ducem Saxoniæ sese scripsit ipse in Tabulis Fundationum Monasterii Brunteshusani & Gandersheimensis: creverunt autem mox magis auctoritate, ut hujus filium Ottonem non Saxonum tantum, sed Francorum quoque populus ad summam imperii dignitatem vocaverit: quo licet quod renuente, sene scilicet & ætate fracto, filius tamen ejus Henricus, qui Auceps nominatur, Ducatum Saxoniæ post pa-

 trem

trem nactus, *libera potestate* primus eam rexit, quod tanquam singulare aliquid annotat *Widichindus* Monachus Corbejensis, exsultans, quod tum temporis *Saxonia ex servitute facta sit libera, & ex tributaria multarum gentium Domina.* Et revera tum cæpit caput attollere Saxonia, sub Henrico modo dicto, ejusque filio Ottone M. Ducibus Saxoniæ pariter & Regibus Imperatoribusque. Non libera quidem fuit ab incursibus, iisque gravibus; &, ut ad Hungaros, de quibus antea cæpi, revertar, illi vastata maxima Germaniæ parte in Saxoniæ quoq; interiora penetrarunt, & in Westfaliam pariter Ostfaliamque, ab utroque tamen Henrico & Ottone tam gravibus præliis fusi & ad internecionem usq; deleti sunt, ut redire nunquam ausi, ceu alibi latius explicui. Nec minus ab altera parte contra Barbarorum irruptiones sub his Regibus tuti manserunt Saxones. Fuerat hactenus Eidora vetus Saxoniæ limes, sed Henricus Auceps ulterius progressus apud *Schliaswich regni terminos posuit, & ibi Marchionem constituit, & Saxonum coloniam habitare præcepit*, ut loquitur Adamus Bremensis, cumque eo mortuo Marchionem illum trucidassent, & omnem Saxonum coloniam funditus extinxissent, Otto terminos Danorum apud Schliaswich olim positos transgressus est, & in ipsam Cimbricam Chersonesum progressus, fuso à Saxonibus Haraldo, Christianitatis leges suscipere eum fecit, Jutiaque in tres Episcopatus divisa, eos Hammenburgensi Episcopatui subjecit, & Archiepiscopos dedit, ut ista iterum narrat *Adamus*, testaturque diploma ipsum, editum ab *Erpoldo Lindenbrogio* & *P. Lambec.* part. 1. Rer. Hamb p. 141. ubi tamen pro An. 965. malè editum est 865. Ludovicus Pius jam dum quidem Archiepiscopatum Hamburgensem instituerat, eique omnem fere Septentrionem subjecerat, sacro tamen potius, & tum inter Christianitatis initia admisso instituto, non

quod

quod Imperii sui eosdem cum illo Archiepiscopatu limites esse existimaret. Otto vero non tantum illos in Jutia noviter institutos Episcopatus Hamburgensi Metropolitano subjecit, sed etiam, ut verba ipsa Diplomatis habent, *quicquid proprietatis in regno vel marca Danorum ad Ecclesias in honorem Dei constructas vel adhuc pertinere videtur vel futurum acquiratur, ab omni censu vel servitio sui juris absolvit, ut & Episcopis præscriptarum Ecclesiarum absq; ulla Comitis vel alicujus Fisci sui exactoris infestatione serviant & succumbant*, & mox, *servos & colonos in iisdem proprietatibus habitantes nulli nisi iisdem Episcopis servituros, ab omni etiam sui juris servitio absolvit*: ex quibus Jura in Daniam, quæ tum temporis Otto habuit, satis patescunt, illustrantq; ea, quæ de tota hac re ex idoneis scriptoribus disserunt *Conringius* libro primo de finibus Imperii. Interim sub Ottonibus novam plane faciem Saxonia accepit, ut dignam se illa felicitate ostenderet, quâ per Saxoniæ Duces Imperii Romani ἀξίωμα nacta est Germania, ut

— quemcunq; sibi Germania Regem
Præficit, hunc dives submisso vertice Roma
Suscipiat, versoq; regat Tiberim ordine Rhenus, ut inquit Elector Moguntinus apud *Guntherum* in Ligurin. l. 1.

Hoc tempore igitur Urbes fundari, excoli & muniri, & commercia frequentari cœperunt in Saxonia, cui rei pertexendæ Henricus Auceps novem annorum inducias ab Hungaris impetraverat, Otto vero Magnus tantò magis illi par fuit, quo felicius illos omnes, cæsos & fugatos, à limitibus Saxoniæ Imperiiq; removit. Henricus Pater ex agrariis militibus nonum quemq; eligens in urbibus habitari fecit, conciliaq; & conventus & convivia in urbibus celebrari voluit, illisque extruendis operam dedit, & muniendis, pacis tempore ea apparaturus, ad quæ necessi-

necessitas hostibus ingruentibus cogat: quæ omnia scriptor illorum temporum *Witichindus* Monachus Corbejensis, & ex eo alii, narrant. Vocatur idcirco Theseus Germanicus; quamvis magna sit disparitas, & si; non obiter de eo aliquid referentes, sed *Thucydidem* l. 2. & *Strabonem* l. IX. legas, Theseus ille Græcus, alio instituto, alio consilio, non tam homines ex agris Atticæ in Urbes, quam ex reliquis oppidis in unam urbem coegerit, & ex undecim seu duodecim Atticæ urbibus unam effecerit, Athenarum, Ἄστυ dictam. Quicquid autem hac de re sit, gloriam certè insignem Henricus eo nomine reportavit: à quo etiam extructas urbes Misnam, Quedelenburgum, & Mersburgum refert *Dithmarus* Mersburgensis lib. I. Uti vero per illa in Urbibus commercia ditior facta Saxonia, ita hoc eodem tempore naturæ grandi quodam, sed hactenus latente, beneficio magis ditata est, venis auri & argenti repertis: de quibus cum alias pluribus data opera egerim, nihil nunc addo, monuisse aliquid contentus, cum ad Saxoniæ hoc tempore florentissimæ factæ decus id omnino pertineat. Non parum vero his temporibus Ducum potestas adaucta Saxoniæ contulit, quamvis nunc non disputem, totine Imperio id salutare fuerit, nec ne. In Ostfalia, seu Orientali Saxonia, Hermannus Billingius, ex nobilitate Saxonica, per Ottonem I. constitutus fuerat Dux, cujus posteri ad usque Magnum ducem ejus partes, quæ Vandalis adjacent, diligentissime tuiti sunt. Et vero postquam ad Suevicos Principes à Saxonicis Imperialis apex devenit, tanto majores sumere in Saxonia spiritus cæperunt, Regiamque auctoritatem despicere, & ubique libertatem prætendere. Id quod sub Henrico IV. ætatis nondum maturæ, in nervum erupit. Qui cum dein potentiam illorum imminuere, extructisque in Hartizcis montibus castellis libertatem tollere vellet, gravissimo

bello

bello Saxonico implicitus fuit, quando Otto dux Bajoariæ, è Saxonia tamen oriundus, & illo ducatu à Cæsare privatus, Magnum, Saxoniæ ducem, sibi associavit. Longa est injuria, longæ ambages, nec omnia hîc possunt referri. Subruere & vastare illam totam, infestissimus Saxoniæ, nitebatur Henricus, inito etiam cum Danis, Saxonum inimicis, secreto fœdere, & institutis colloquiis, non tamen finem suum obtinere potuit, alibique per pontificem satis negotii inveniens, deserere eam coactus est, cum tamen interea Urbs Goslaria, & vicinia, per Cæsaris in his terris moram, augmenta quædam cepisset. Quam libertatem Saxoniæ Principes etiam postea contra Henricum V. masculè defenderunt, felici prælio ad Welphesholtz, ope imprimis Lotharii Ducis, qui postea ad Imperii culmen evectus, cum alibi Germaniam, tum Saxoniam quoque pacavit, & fines ejus contra Slavos tutatus est, auctoritate Cæsarea in Daniam usque extensa. Notandum vero est, seculo illo undecimo sub Henrico IV. Obotritos, Slavicam gentem, aliquamdiu totam Nordalbingiam sub suo habuisse imperio, ut narrat *Adamus* l. 4. c. 31. cujus jugi pertesæ, plusquam sexcentæ familiæ in Hartzicos montes migrarunt, ut ex *Helmoldi* l. 1. c. 26. discimus. Sed redeo ad Lotharium: de quo, maximisq; ejus in totam Germaniam meritis alibi pluribus agam. Nunc id silentio præterire nequeo, illum, magno Saxoniæ bono, Henricum Bavariæ Ducem, data ei in matrimonium filia Richense, in has terras vocasse, & Ducatum Saxoniæ ei contulisse: quo ipso potentissima Domus, quæ nunc Brunsvico-Lynæburgica audit, variis licet dein fatis jactata, in hac Saxonia primum fundata est. Cum vero jam tum vivente Lothario æmulatio inter ipsum & Svevos Principes Fridericum, ejusq; fratrem Conradum, (qui deinde ad Regni Germanici culmen pervenit) esset, gliscere cæpit

illa quam maximè, quando Henricus impedire Conradi electionem, & negare aliquamdiu insignia imperii, quæ à Sacero relicta penes se habebat, ausus est. Deinde igitur à Conrado, jam Rege, in Goslariensibus Comitiis Ducatus Saxoniæ ipsi abjudicatus est, & Alberto Urso datus, cui infortunio non minus aliud, Ducatus scilicet Bajoarici seu Norici amissio, deficientibus ab eo fidelibus ejus, supervenire videbatur, quando ille magno animo Saxoniam ingressus novum sibi substitutum Ducem Albertum occupatis urbibus totaque Saxonia ejecit, ejusque Ducatus spe privavit, non minora tentarurus in Bavaria & contra Conradum Regem, nisi eo abeuntem mors prævenisset. Et hic Ducatus Saxoniæ ad filium ejus Henricum, puerum adhuc, Leonem dein dictum, integer cura aviæ maternæ & procerum pervenit, quamvis Ducatus Noricus, non nisi magna ejus parte, Austria, privatus, à Friderico I. Cæsare dein redditus sit. Sumpsit autem sub hoc Henrico Leone Ducatus Saxoniæ maxima incrementa, imprimis Septentrionem versus super Slavos, validam & truculentam gentem, qui non tantum ad littora maris Balthici extensi erant, sed etiam multa ad Havelam & Albim loca, ubi nunc Episcopatus Brandenburgensis & Havelbergensis, à Saxonibus possessa, illis excisis & fugatis, incolebant ad usque Henrici Leonis tempora, ut notat *Helmoldus* l. 1. c. 88. Jam tum quidem Lotharius Imperator imperium suum aliquo modo ad Slavos extenderat, & religionis Christianæ semina inter illos sparserat, cum tamen deinde infelici de Ducatu Saxoniæ dissidio inter Henricum Superbum & Albertum exorto, fractæ per civiles motus vires externis hostibus pares non essent, gravissimos in Saxones Transalbinos impetus fecerunt Slavi, qui etiam faustis successibus processissent, nisi Henricus Comes de Badewide eos compescuisset, & in ipsis sedibus suis attrivisset. Conservavit nobis illius

illius rei memoriam modo citatus *Helmoldus Chron. Slavor.* l. 1. c. 56. & 57. illasque Slavorum Wagirorum terras ita ferro & igne vastatas & excisas memorat, ut deinde deserta loca inveniens Comes Adolphus in omnes regiones Flandriam, Hollandiam, Trajectum, Westfaliam, Fresiam miserit, & novos incolas advocarit, qui etiam cum familiis & facultatibus suis venerunt; & unà cum Holsatis Wagirensem provinciam hominum multitudine impleverunt, mox tamen vehementi Slavorum incursione incendiis, cædibus & rapinis & captivitate iterum vastati. Sub secuta est quidem expeditio Cruce signatorum, ex parte in Slavos suscepta, per Episcopos Saxoniæ aliosque principes, inter quos ipse Henricus Leo adolescens, sine fructu tamen ullo. At Henricus Leo tandem dominari in universa terra Slavorum cæpit, plurimis expeditionibus victor, quas *Helmoldus* l. 1. c. 68. 84. 86. 87. 92. & l. 2. c. 5. narrat, Obotritorum terra & finitimis regionibus ita in solitudinem redactis, ut *Slavi non ausi fuerint mutire præ formidine Ducis.* Floruit igitur sub hoc Duce Saxonia, hostibus domitis, Episcopatibus erectis, Cœnobiis fundatis, urbibus conditis: propriam tamen illi esse felicitatem noluerunt fata. Fuit Henricus Leo (ut verbis hîc potius *Johannis Aventini* ex lib. VI. Annal. Bajorum utar quâm meis,) *potentissimus haud dubiè omnium Europæ principum secundum Cæsarem atq; Reges Princeps, ut qui à Sinu pene Hadriatico ad Sinum Codanum Oceanumq; Germanicum Bojis, Svevis, Rhætis, Vindelicis, Noricis, Chaucis dominabatur.* Ad quam invidia tangi videbatur non tam ipse Imperator, quam sacri ordinis Principes vicini; quibus gravior fuerat sui juris & auctoritatis studiosus; & reliqui, penes quos potentia & in imperio spes imperii. Illum generis nobilitate, opibus, duobusque amplissimis Ducatibus magnum, vi mentis & virtute bellica majorem ad vastas spes accingi, nec posse esse occultum,

quid post tantam potentiam superfit. Primi contra illum conjurarunt Archiepiscopus Coloniensis, & Episcopi Magdeburgensis, Hildesheimensis, & Halberstadensis, quibus se junxit ex veteri & à parente Ducis derivato odio Marchio Albertus & Provincialis Thuringiæ Comes Ludovicus, erupitq; dissidiũ illud, quod sub doloso cinere diu latuerat, in apertam belli flam̃am, absente in Italia Friderico I. Nec tamen sibi eripere patiebatur Leo, quæ justo titulo possidebat, ostentabatq; rictus & ungves inimicis suis, non minore fortitudine defendere sua paratus, quàm ipse & majores sui acquisiverant. Id quod Halberstadensis Episcopus Ulricus imprimis incendio urbis & terrarum suarum expertus est. Postquam tamen Cæsar in Germaniam rediit, & ipse jam alieniore ab Henrico animo, suggestione Principum stimulatus, in Comitiis Geilnhusæ celebratis, de consensu Principum & optimatum Imperii, utroque Ducatu Saxoniæ & Bavariæ Henricum privavit, simulque Palatini Rheni & Saxoniæ dignitate & omnibus feudis, quæ vel ab Imperio, vel Archiepiscopis vel Episcopis tenuit, exuit. Bavariæ seu Noricum Ducatum accepit Otto Comes de Schira: de quo hoc loco agere non licet. Saxoniæ magnus ille Ducatus divisus tum est. Titulum quidem, cum Ducatu tamen minore, accepit Bernhardus Ascanius, filius Marchionis Alberti, non frater Ottonis Comitis de Schira, ut gravi errore, licet ad Chronica Schirensia provocet, scribit *Andreas Presbyter* Chronico Bavariæ p. 1180. Westphalicæ Saxoniæ pars altera cessit Philippo Coloniensi Archiepiscopo cum titulo Ducatus Westfaliæ & Angariæ, superstitibus hodieque non tantum Friderici I. sed etiam Philippi & Ottonis IV. tabulis, quibus ea, quæ dixi data & confirmata sunt; quæ accuratè legi merentur, hîc à me nunc non explicandæ. Quamvis autem non acquiesceret Leo, sed hostes suos in Westfalia Thuringia & Wagria fortiter persequeretur,

queretur, & captis illorum quibusdam probe se ulcisceretur, tamen deinde potentiæ Imperatoris in Saxoniam venientis cedere, & triennii exilium subire coactus est. Cum tamen non feudalia tantum bona plurima ab Imperio, Archiepiscopis, Episcopis & majoribus prælatis, sed etiam multa patrimonialia, *propria*, **Eigene** / *& de quibus nemini tenebatur* (verba ipsius Imperatoris Friderici II. in *tabulis Erectionis Ducatus*) non iis tantum in locis, quæ nunc Ducatu Brunsvicensi & Lyneburgensi dicto comprehenduntur, sed in Thuringia quoque & Trans-Albina Saxonia & alibi (ut prolixius aliàs singulari opera ostendam) habuisset, separata illa sunt, & ereptis licet feudalibus, patrimonialia ut sarta tecta conservarentur, promissum est, quibus etiam Cæsar præfectos constituit, absente Henrico eorum rationem & curam habituros. Utinam autem illi bona fide egissent, vel non patrimonium quoque Leonis invasissent vicini æmuli & hostes! certè magna ex parte violenter à multis id occupatum scribit disertè *Arnoldus Lubecensis* Chronic. l. 2. c. 12. Illa igitur de causa redux ab exilio Henricus, querelas apud Imperatorem instituit, à quo non promissis tantum inanibus lactatus, sed etiam, cum omnia, quæ sibi interea adversa accidissent, Henrici, licet absentis, consiliis & insidiis tribueret, iterum in exilium ire compulsus est. Absente tamen deinde Imperatore, cum ab illo nullam opem sperare posset Henricus, patrimonium vero suum à vicinis, absentia Imperatoris in rem suam abutentis, magis magisque diripi videret, ipse ad sua recuperanda non animum tantum, sed arma quoque, cum filio Henrico ex Anglia redux, admovit, recuperatis felici successu nonnullis, & punitis iis, qui dedere sese recusabant. Mox tamen fortuna eum deseruit, cumq; Friderici Imp. successor Henricus VI. ipsi patrimoniali Ducis Urbi Brunsvico inhiaret, & ad eum compescendum omnem operam adhiberet, qui

 escere,

escere, & filios dare obsides coactus est, post aliquot annos in illa urbe sua mortuus. His igitur temporibus, imperante Friderico I. alium planè à priori habitum induit Saxonia. Nam ab ea Westphalia & Angaria avulsa & proprio Ducatu insignita, exuviis Leonis Archiepiscopo Coloniensi, & quibusdam etiam vicinis Episcopis Osnabrugensi, Paderbornensi & Mindensi cedentibus. Dux Saxoniæ novus priori potentia impar, cum Tractum Wittebergensem ad Albim, ubi Sorabi quondam, etiam accepisset, Wittebergæ aulæ sedem constituit, à Comitibus vero non pari veneratione & subjectione cultus est. Merentur legi, quæ de Comitibus sub Duce Bernhardo distincte nobis narrat *Arnoldus* l. 3. Chron. Slav. c. 1. Venit Dux cum fratre suo Alberto Marchione Erteneburgum (hodie *Atlenburg* ab hac ripa Albis) præcepitque, ut omnes nobiles terræ, Comes Holsatiæ, Comes de Racesburg, Comes de Dannenberg, Comes de Luchow & Comes de Sverin, receptis ab eo beneficiis suis, dominium facerent, & fidelitatem per sacramenta confirmarent. Venerunt etiam reliqui, sed Adolphus Holsatiæ Comes se non stitit, quamvis antea sub Ducibus Saxoniæ & novissime sub Henrico Leone fuisset: id quod male habuit Ducem, exortæque sunt inde discordiæ, conjuraruntque cum Adolpho reliqui Comites, etiam à Bernhardo offensi, & terras Ducis hostiliter intrarunt, rebus tandem Imperatoris auctoritate compositis, ut citato loco exponit *Arnoldus*. Arbitror autem tum jugum Ducis Saxoniæ excussisse & ab Imperio feudum suum cæpisse recognoscere Comitem Holsatiæ, quod etiam existimat *Cypræus* in Historia Ecclesiast. Slesvic. & Holsat. c. 28. p. 206. Ut etiam Adolphum illum III. Comitiis Imperii sæpe interfuisse, & in Diplomatibus Augustalibus testem nominari, pridem docuit *Avus meus Not. ad Herm. Lerbekii Chron. Comit. Schaumb.* p. 59. edit. prim. & deinde à *Sacro*

Roma-

Romano Imperio dictos Comitatus recognitos & Comitatuum possessores investitos fuisse, discimus ex Tabulis Friderici III. Imperatoris, quibus An. 1474. Comitatus Holsatiæ & Stormariæ in Ducatum, ut hodie sunt, mutavit. Raceburgensis Comitatus mansit interim sub Duce Saxoniæ, & tandem, extincta illa Comitum familia in Bernhardo ejusque filio parvulo rediit tanquam beneficium vacans ad Saxoniæ Duces, qui hodieque illum habent, uti clarè exponit *Crantzius* Vandaliæ l. VI. c. 31. Slavorum Obotritorum Domini, postquam Regia dignitate orbati sunt, Saxoniæ Ducem comiter quidem respexerunt, ut ex Historia Henrici Leonis clarum est, illo tamen exauctorato etiam ipsi se subducere cæperunt. De Slavorum regione audiamus prius *Helmoldum*, qui Saxonicam factam notat, iis verbis, quæ merentur integra legi: *Omnis Slavorum regio incipiens ab Egdora (quæ est limes regni Danorum) & extenditur inter mare Balthicum & Albiam per longissimos tractus usq; ad Sverin olim insidiis horrida & pene deserta nunc dante Deo tota redacta est velut in unam Saxonum Coloniam & instruuntur illic civitates & oppida.* Cæperunt etiam Christianismum amplecti, &, quamvis Pribislai, qui ultimus Regio nomine usus est, nepos Henricus tres haberet filios, & hinc tres exsurgerent lineæ, tamen primogenitus Johannes solus stirpem produxit, quæ adhuc in Ducibus Meclenburgensibus floret, ex quibus *Albertus* & *Johannes* primi à Carolo IV. An. 1349. maximè honorifico diplomate in Ducum Ordinem relati, dignitatem ad posteros transmiserunt. In Pomerania non minus magna facta est mutatio. Nam, quamvis ejus Duces Saxoniæ Duci post gravissima bella & excisam pene gentem, tributo obnoxii essent, Casimirusq; & Boguslaus sub Henrico Leone, *Danicarum virium metu regnum suum huc usq; liberum Saxonici muneris fecissent*, ut ipsis exprobrat *Saxo Grammaticus* l. 14. p. 337. tamen exauctorato

eſcere, & filios dare obſides coactus eſt, poſt … rio *Roma-*
in illa urbe ſua mortuus. His igitur tempori … *um ſpon-*
te Friderico I. alium planè à priori habitum … Pomera-
nia. Nam ab ea Weſtphalia & Angaria a … rant in
Ducatu inſignita, exuviis Leonis Archi … Bom-
nienſi, & quibusdam etiam vicinis Epiſcop … ricum
Paderbornenſi & Mindenſi cedentibus. … s incre-
novus priori potentia impar, cum Tract … traxiſſe,
ſem ad Albim, ubi Sorabi quondam, … n & Caſi-
Wittebergæ aulæ ſedem conſtituit, à C … nperiali, in
pari veneratione & ſubjectione cultus e … iunt Slavi in
quæ de Comitibus ſub Duce Bernhard … ous Saxones
rat *Arnoldus* l. 3. Chron. Slav. c. 1. … lorum mores
ſuo Alberto Marchione Erteneburg … ſſimus *Chriſto-*
ab hac ripa Albis) præcepitque, ut … Pomeran. p. 51.
Comes Holſatiæ, Comes de Race … nobiles familias
nenberg, Comes de Luchow & Co … ſe, quod de Blan-
ab eo beneficiis ſuis, dominium ſa … ina, non videtur
ſacramenta confirmarent. Ve … Fridericus Urbem
Adolphus Holſatiæ Comes ſe no … enus paruerat, Hen-
Ducibus Saxoniæ & noviſſimè … cem Saxoniæ & Adol-
id quod male habuit Ducem, e … erant, *propter utilita-*
diæ, conjuraruntque cum Ad … *perii ſita eſt, ſibi retinuit*,
à Bernhardo offenſi, & terra … hîc affulgere primum li-
rebus tandem Imperatoris au … ndor Urbi illi cæpit, quo
to loco exponit *Arnoldus*. … Balthici maris littore efful-
Ducis Saxoniæ excuſſiſſe & … ter offuſcatus fuerit, ut mox
piſſe recognoſcere Comite … es, quas hoc tempore Saxonia
mat *Cypræus* in Hiſtoria F … oriſſimæ jam enumeratæ ſint,
p. 206. Ut etiam Adolphu … non potuerint non aliæ atque aliæ
interfuiſſe, & in Diplom …
nari, pridem docuit *A* … Ducatu utroque Bavariæ & Saxo-
Chron. Comit. Schauml … Leo, tamen Ducatus Saxoniæ titulum
non

...ferunt, vel ipse, vel filius ejus Henricus, qui ...ini ad Rhenum filia ducta Palatinus Co... ...mine vulgo vocatur: id enim ex pluri... ...illis ostendere possum. Post quas ... reconciliato, qui eas quam max... Henrico Imperatore, *novam lu...am, pacis videlicet joconditatem, ...ædationes, ingemuisse latrones, pa..., & castrorum cessasse excubias*, gra... *Arnoldus Lubec.* l. 4. c. 20. Non ta...uravit. Mortuis enim & Henrico Leo... Imperatore, cum Otto, Henrici Leonis ...s Principibus Coloniæ ad Rhenum Rex ...us vero Svevus, Henrici VI. frater ab aliis ...us esset, non tantum passim Germaniæ, sed ...que, gravissima tempestas incubuit, cum ... in Westfalia, sed Ostfalia quoque, seu Saxonia ...nulli à partibus Philippi starent, ut Goslaria ...rbes, quibus ut Brunsvicum jungeret, mediam ...n ingressus est Philippus, sine successu quidem, ...ga non tantum defensa, sed Goslaria etiam capta & ... Cum tamen deinde alii Principes Ottonem de...ent, & Pontifex Romanus quoque Philippo favere in...eret, gravioribus adhuc turbis commota fuisset Saxo...a, nisi morte violenta conatus ejus intercepti fuissent. ...am tum vero à pluribus annis Saxonia Nordalbingica graviter erat afflicta per Canutum Regem Daniæ ejusque fratrem Waldemarum, qui initio seculi XIII Comitem Holsatiæ Adolphum invaserat, Hamburgo occupata, & Lubeca quoque, salvis relictis privilegiis legibusque, deditione recepta, Comite ipso capto, & in Daniam abducto. Sane, postquam fratre Canuto mortuo ad regni culmen pervenit Waldemarus, *Nordalbingiam* titulis suis adjecit, ejusq;

F se

auctorato illo itidem sese subtraxerunt, & se *imperio Romano, non jure gladii coacti, aut vi, vel metu, sed solum spontanea subjectione dediderunt*, ut loquuntur Status Pomeraniæ in litteris supplicibus ad Ducem suum, quæ extant in libello, dreyjährige Drangsaal des Hertzogthums Pommern. *Saxo Grammaticus* l. 15. p. 370. scribit Fridericum Imperatorem eos promissione potentiæ & claritatis incrementorum, subornata legatione, in suas partes pertraxisse, cum ab illis sibi metueret, & hos dictos Bogislaum & Casimirum datis solenniter Aquilis, id est, vexillo Imperiali, in Duces Imperii sublimasse. Excisi autem tum fuit Slavi in Occidentali Pomerania cumque aliis gentibus Saxones in desertas terras vocati, cumque lingua illorum mores quoque assumpti, ut pluribus ostendit doctissimus *Christophorus Hartknoch*, in dissertat: de Origin. Pomeran. p. 51. & 71. ubi etiam ostendit non paucas eorum nobiles familias ex Saxonia & Ducatu Brunsvicensi venisse, quod de Blanckenburgiis, Platis, Munchusiis, de Leina, non videtur improbabile. Tum quoque Imperator Fridericus Urbem Lubecam, de qua proscripto, cui hactenus paruerat, Henrico Leone, inter Bernhardum Ducem Saxoniæ & Adolphum Comitem Holsatiæ, lites ortæ erant, *propter utilitatem tributorum, vel quia in fine imperii sita est, sibi retinuit*, ut loquitur *Arnoldus* l. 3. c. 4. Et hîc affulgere primum libertatis & Imperialis gratiæ splendor Urbi illi cæpit, quo deinde ultra omnes alias in illo Balthici maris littore effulsit, quamvis inter initia graviter offuscatus fuerit, ut mox dicam. Minores mutationes, quas hoc tempore Saxonia passa est, non addo, cum potissimæ jam enumeratæ sint, &, Ducatu illo divulso, non potuerint non aliæ atque aliæ sensim subsequi.

Quamvis autem ita Ducatu utroque Bavariæ & Saxoniæ esset privatus Leo, tamen Ducatus Saxoniæ titulum

non

non dimiserunt, vel ipse, vel filius ejus Henricus, qui Comitis Palatini ad Rhenum filia ducta Palatinus Comes factus, hoc nomine vulgo vocatur: id enim ex pluribus eorum tabulis & sigillis ostendere possum. Post quas quidem Henrici nuptias, reconciliato, qui eas quam maxime impedire conabatur, Henrico Imperatore, *novam lucem esse in Saxonia exortam, pacis videlicet jocunditatem, cessasse terra mariq; deprædationes, ingemuisse latrones, patuisse portas civitatum, & castrorum cessasse excubias*, gratulabundus exclamat *Arnoldus Lubec.* l. 4. c. 20. Non tamen illa quies diu duravit. Mortuis enim & Henrico Leone, & Henrico VI. Imperatore, cum Otto, Henrici Leonis filius, à nonnullis Principibus Coloniæ ad Rhenum Rex electus, Philippus vero Svevus, Henrici VI. frater ab aliis Ottoni oppositus esset, non tantum passim Germaniæ, sed Saxoniæ quoque, gravissima tempestas incubuit, cum non tantum in Westfalia, sed Ostfalia quoque, seu Saxonia nostra, nonnulli à partibus Philippi starent, ut Goslaria aliæque urbes, quibus ut Brunsvicum jungeret, mediam Saxoniam ingressus est Philippus, sine successu quidem, Brunsviga non tantum defensa, sed Goslaria etiam capta & direpta. Cum tamen deinde alii Principes Ottonem desererent, & Pontifex Romanus quoque Philippo favere inciperet, gravioribus adhuc turbis commota fuisset Saxonia, nisi morte violenta conatus ejus intercepti fuissent. Jam tum vero à pluribus annis Saxonia Nordalbingica graviter erat afflicta per Canutum Regem Daniæ ejusque fratrem Waldemarum, qui initio seculi XIII Comitem Holsatiæ Adolphum invaserat, Hamburgo occupata, & Lubeca quoque, salvis relictis privilegiis legibusque, deditione recepta, Comite ipso capto, & in Daniam abducto. Sane, postquam fratre Canuto mortuo ad regni culmen pervenit Waldemarus, *Nordalbingiam* titulis suis adjecit, ejusq;

F se

se *Dominum* salutari, solemni in Urbem Lubecam ingressu, fecit, ut disertè scribit *Arnoldus Lubecensis* l. VI. c. 17. Addit *Pontanus* histor. Danic. l. VI. Lubecenses illi ut *Wagriæ & Nordalbingiæ Domino* sacramentum dixisse. Mox tamen vertit fortuna vices, & non tantum Waldemarus ipse ab Henrico Comite Sverinense captus, ut libertatem impetraret, jurare coactus est, se nunquam in Nordalbingiam rediturum; quæ cum deinde, Lubecensibus etiam jugum Danicum excutientibus, insuper habuisset, cruenta pugna penitus victus & prostratus est, Archiepiscopo Bremensi, Duce Saxoniæ, & vicinis contra eum conjurantibus, & sociato milite suo bellum illud gerentibus. Commissum est prælium 22. Julii, die Mariæ Magdalenæ sacro A. 1227. apud *Bornbovedam, villam Holsatiæ parochialem*, uti eam appellat *Hermannus Lerbeke in Chronico Schaumb.* de qua multa egregie disserit *P. Lambecius* Rer. Hamburg. t. 2. n. 37. Fuit vero illa pugna planè fatalis his terris, & quicquid dein Dani pro recuperandis amissis tentarunt, intra conatus stetit, Lubeca vero à Friderico II. Imp. splendido privilegio inter Imperii urbes recepta est, locumq; illum in hunc usque diem præclarè tuetur. Contigit verò circa hæc tempora non levis etiam, & ad pacem tranquillitatemq; Saxoniæ plurimum conferens mutatio per *Ottonem*, Henrici Leonis Nepotem, quem *Puerum* Annales vocant, (quia mortuo Wilhelmo Patre, cum unicus hæres avitorum bonorum possessionem arripere deberet, puer adhuc erat) non *Purum*, den Reinen / uti in Tabulis Genealogicis Latinè & Germanicè editis vir quidam insignis nominat. Illi quidem, postquam adoleverat, durum videbatur non tantum feudalibus dignitatibus & bonis, quibus majores ipsius gavisi, sed etiam allodialibus, quæ summo jure sibi deberentur, privari, ideoq; ope Marchionum Brandenburgensium Johannis & Ottonis, quorum sororem Mechtildim matrimonio sibi

sibi copularat, urbem Brunsvigam recepit, & ex faucibus Imperatoris Friderici II. eripuit. Dein tamen patrimonio suo Brunsvicensi & Lyneburgensi contentus vixit, nec ab aliis, ipso etiam Pontifice, instigatus, ut contra Cæsarem aliquid moliretur, induci potuit, favoremque Principum Germaniæ, sangvinis vinculo & affinitate magnam partem sibi conjunctorum, meruit. Unde factum est, ut, cum Fridericus II. Imperator pro reformatione totius terræ status, (ut Annalium verbis loquar) Curiam generalem Moguntiæ Anno 1235. indixisset, Principes de tranquillanda etiam Saxonia & Ottone elevando solliciti, Imperatori & Ottoni persvaderent, ut hic suas patrimoniales & nulli obnoxias terras & castra Cæsari resignaret, ille vero, non minus ac suum in urbem Brunsvigam cessionis factæ titulo prætensum Jus, in Imperium transferret, omnia uniret, & inde Ducatum crearet, Ducatumque illum novum, de Brunsvic & Lyneburg, in feudum Imperii Ottoni concederet, ad filios & filias hæreditariè devolvendum. Et ita hoc anno 1235. mense Augusto novus Ducatus Brunsvicensis & Lynæburgensis in Saxonia cæpit, cujus Natalem diem, ut omnibus Annalibus adscribi, quod illo Romonum Imperium novo Principe auxisset (ut *Godefridus Monachus ad S. Panthaleonem* in suo Chronico notat) jussit Imperator, ita nos sacrum habere debemus, qui Saxoniæ pacem attulit, & Illos Principes, novo iterum Ducali titulo, in ea firmavit, qui ad hunc usque diem Patriæ honorem, gloriam, & libertatem, contra apertos & occultos hostes, masculè & prudenter tuiti sunt. Ipsas Erectionis Ducatus Cæsareas tabulas ex Historicis illustratas edidit Avus meus.

Ex eo tempore in Saxonia Inferiore major quies; interdum tamen inter Principes obortæ turbæ, nec inter illos tantum, sed Dynastas quoque, Nobiles & Civitates, eo penè, concidente Cæsarum auctoritate, reb⁹ devenientibus, ut

latrocinari non infame & punibile, sed gloriosum & licitum esset, cum aliis idcirco sui defendendi causa, tum Urbibus quoque propter commercia, fædera inter sese necessitate urgente facientibus, quæ deinde non ibi steterunt, ubi ceperunt, sed ad aliorum non minus oppressionem, quam suam defensionem adhibita fuerunt. Id tamen, non Saxoniæ proprium, sed Germaniæ commune malum, à me hic latius non exponetur, cum deinde etiam cessarit, ex quo majoris potentiæ & auctoritatis Principes, compescendis turbis, tàm pares quàm invigilantes, Imperatoria dignitate aucti fuerunt. Unius tamen mutationis, quæ circa Ducatum Lyneburgicum contigit, mentio facienda est. Cum scilicet A. 1354. Dux Otto, & deinge 1368 vel 1369. Dux Wilhelmus mortui essent, sine hæredibus masculis, Duces Saxoniæ ad se Ducatum Lyneburgicum pertinere judicarunt, & occupavit illum nomine Matris Elisabethæ, Wilhelmi filiæ, Albertus Dux Saxoniæ & Angariæ, (cui Carolus IV Imp. favens Ducatum Lynæburgicum in feudum contulit, excluso Magno Torquato legitimo hærede) ducta dein Magni vidua, cui succedens Wenceslaus Frater non minus Torquati liberis fuit infestus. Quamvis autem possessionem Ducatus magnam partem adepti essent Saxoniæ Duces, & in titulis suis Duces se Lyneburgenses etiam scriberent, & illorum insigne suis adderent, tamen Magni Torquati filii Fridericus & Henricus memorabili illo ad Winsenam prælio A. 1388 victores cæso Wenceslao sua recuperarunt, & deinde, cum modo dicti Ducis Saxoniæ filias Annam & Margaretam, hanc Bernhardus, illam frater ejus memoratus Fridericus, ambo Magni Torquati filii, uxores duxissent, omnia feliciter composita sunt, & ad veros suos Dominos Ducatus Lynæburgicus rediit. Quòd si per quorundam æmulorum & invidorum scelus licuisset, in hoc Friderico, belli & pacis gloria inclyto Prin-

cipe,

cipe, recuperasset Imperatoriam dignitatem Saxonia, & antiquissima Brunsvicensis domus, cum in Regem Germaniæ Francofurti jam tum electus esset A. 1400. Fridericus, & inde redux in nefarias parricidarum manus incideret in Hassia ad pagum Engelis in Frislaria; uti aliàs plenius exposui, hîc saltem indico. Neque tamen etiam silentio præterire possum, quæ post septendecim annos in Marchia, & non diu post in Misnia acciderunt, Saxonicis rebus magnam inductura mutationem. Cum enim antehac Marchia alios habuisset Dominos, & tandem ad Sigismundum Imperatorem pervenisset, ille Fridericum VI. Burggravium Norimbergensem, ex antiqua Comitum de Zolleren familia oriundum, optimè de se & imperio meritum, primò suum in Marchia *Provisorem Supremum*, ut *Paulus Langius* Citicensis ad A. 1412 nominat, id est, locum tenentem, Vicarium, more loquendi tum usitato, constituit, dein ipsam accepta magna pecuniæ summa cum dignitate Electorali consentientibus Principibus ei contulit, investitura solemniter in Concilio Constantiensi A. 1417. d. 18. Aprilis peracta. Penes hujus enim Friderici hæredes masculos mansit in hunc usque diem terrarum illarum possessio & dignitas, indeque ortus incomparabilis Heros *Fridericus Wilhelmus* cum alibi avitis acquisitisque noviter terris, tum in hac Saxonia hodie latè dominatur. Qui etiam hactenus fuerant Misniæ Marchiones & Thuringiæ Landgravii in Friderico I. Bellicoso dicto Anno 1423, post mortem Alberti III. Electoris ex Ascania stirpe ultimi, Electoratum Saxoniæ à Sigismundo Cæsare, Presburgi in Hungaria acceperunt, cujus posteritas per tot Heroes sago togaque inclytos ad modernum JOH. GEORGIUM Ducem Saxoniæ & Electorem, ipsi Orienti terribilem, devenit. Quæ aliàs illo XV seculo contigerunt, seorsim hoc loco memorati non merentur, nisi quod novos duos Duces, Meclenburgi-

burgicum & Holſaticum Saxonia accepit, ut jam ſupra memoravi. Fædus tamen etiam Hanſeaticum, quod hoc tempore quàm maximè floruit, ad Hiſtoriam Saxoniæ pertinet, quoniam à fædere inter duas Urbes Saxonicas Hamburgenſem & Lyneburgenſem A. 1241. primò ortum, plurimas deinde Saxoniæ civitates ſuæ ſocietati junxit, & Lubeca, uti reliquarum Saxonicarum Urbium primaria, ita hujus fæderis Hanſici caput fuit. Seculo XVI. memoranda imprimis eſt illa Conſtitutio Circulorum Imperio Germanico utiliſſima, Maximiliano I. autore, qui primo ſeculi anno in Comitiis Auguſtanis ſex tantum Circulos Franconicum, Bavaricum, Suevicum, Superiorem Rhenanum, Weſtphalicum & Saxonicum conſtituit, qui quidem ultimus omnium maximus tum fuit, plures Status Imperii complexus, qui in ordinatione Regimenti A. 1500. Auguſtæ Vindelicorum facta enumerantur. Deinde tamen in Comitiis Trevirenſibus & Colonienſibus A. 1612. idem Maximilianus decem Circulos conſtituit, & inter eos Saxonicum alium Superiorem, in quo imprimis Electores, Saxoniæ & Brandenburgicum, locavit, reliquos in Saxonico Inferiori reliquit Archiepiſcopatus Magdeburgenſem, Bremenſem, Epiſcopatus Hildesheimenſem, Lubecenſem, Sverinenſem, Raceburgenſem, Ducatus Brunſvico-Luneburgicum, Meclenburgicum, Saxo-Lauenburgicum, Holſaticum, cum urbibus Lubeca, Goslaria, Mülhuſa & Northuſa: Id quod vel ideo moneo, quoniam in hac Iſagoge de illa potiſſimum ago Saxonia Inferiori, quæ Circulo ſuo definita eſt: non tamen ita ſtrictè, ut non vel de Epiſcopatu Verdenſi & Comitatibus Hojano & Diepholdico, quamvis ad Weſtfalicum Circulum pertinent, aut de Cœnobio Walckenredenſi, quamvis Superioris Saxonici ſit, agam, aut ad vicinos, & varia ratione connexos, excurram. Notabile vero eſt etiam bellum, quod anno decimo nono ſeculi

culi decimi sexti inter Johannem Episcopum Hildesiensem ex Domo Saxo-Lauenburgica, & Henricum, Juniorem dictum, Ducem Brunsvicensem, exortum est, propter oppignoratas Episcopo arces quasdam & praefecturas, quas oblata pecunia repetebat Dux, reddere nolebat Episcopus. Hinc enim Episcopo cum aliis Principibus & Comitibus confoederato, Henricumq; & ejus fratrem Franciscum Episcopum Mindensem invadente, illoque, adunatis cum Hassiae Landgravio copiis, fortiter se defendente, grave bellum in Saxonia exarsit, quod nec tres Electores Cervestae congregati restinguere, nec Commissarii in Comitiis Wormatiensibus à Carolo V. nominati sopire, ne induciae quidem obtineri sub poena privationis feudorum & banni Imperialis potuerunt. Unde in contumacis inobedientiae poenam proscriptionis sententia adversus Episcopum & Consortes à Carolo V. Gandavi pronunciata est, executoresque ejus Duces Brunsvicenses constituti sunt, qui totum Episcopatum, excepta Metropoli Hildesia & tribus arcibus, in suam potestatem redegerunt: vix dum quinto post anno Pace Quedlinburgi per Principes reducta. Verum, oborto interea religionis causa in Germania bello, major adhuc tempestas Saxoniae incubuit. Cum enim 1538 Principes Protestantes Brunsvigae de molitionibus adversariorum suorum deliberaturi convenissent, alii Principes Romano-Catholicae religioni addicti contra eos foedus Norimbergae fecerunt, cujus Dux summus Henricus Junior Brunsvigius, quem dixi, constitutus est. Unde factum est, ut deinde Saxoniae Elector & Hassiae Landgravius, Smalcaldici foederati, Henricum invaderent, & tota ditione pellerent, tertioque post anno in potestatem suam cum filio Carolo Victore redigerent, & per biennium captivum detinerent. Nec minori vehementia Henricum invasit, ditionibusque suis ejecit Volradus Comes Mans-

foldius, Alberti Brandenburgici nomen præ se ferens; quibus tamen receptis, non tantum per Philippum Magnum filium suum hostes suos magnis cladibus ultus est, sed etiam Albertum Marchionem Brandenburgicum in agrum Brunsvicensem irruentem victoria insigni, cruenta licet, duorum filiorum morte, ad Siwershusam superavit, & altero iterum prælio ad Stederburgum victum tota ejecit Saxonia. Nec minus deinde etiam eos, qui hostes suos foverant, cum alibi, tum in Saxonia, Ducem Meclenburgium urbesque Lubecam & Hamburgum pecunia mulctavit. Non parum etiam turbarum in Saxonia illo tempore dedit Magdeburgensis urbis per Georgium Ducem Meclenburgensem inchoata obsidio, deinde Mauritio Saxoni commissa, sed frustra: de ea autem, quæ subsecuta est, religionis mutatione deinde agam. Seculo decimo septimo, quod nunc vivimus, Urbs Brunsviga, Ducibus suis ab aliquo jam tempore refractaria, & idcirco ab Henrico Juniore etiam oppugnata, binis vicibus grave pene incendium in tota Saxonia concitasset, nisi id maturè suppressum fuisset. At, postquam ferale illud bellum, cui per triginta integros annos universa dein Germania succubuit, occasione fœderis Lauenburgici, per Christianum IV Regem ejusq; gravissimam ad Lutteram cladem, Christianum Episcopum Halberstadensem, & obsidionem excidiumq; Magdeburgensis urbis, in mediam Saxoniam pertractum est, tam graviter id florentissimas has terras afflixit, ut Saxoniam in Saxonia quærerent, qui antea eam vidissent. Et his turbis adhuc durantibus mortuus est optimus Princeps Fridericus Ulricus, Dux Brunsvicensis, Henricianæ Lineæ ultimus, relicta opima hæreditate sua Bernhardinæ Lineæ Principibus, hodieq; florentibus. Respexit tandem DEUS clementi oculo Germaniam, omnibusq; ejus provinciis & Saxoniæ quoque optatam pacem dedit, anno 1648. At per æternam il-

lam Pacis Osnabrugensis sanctionem maxima dominiorum in Saxonia facta est mutatio. In sola hac Inferiore, de qua agimus, Saxonia duo Archiepiscopatus, Magdeburgensis & Bremensis, Episcopatus tres, Halberstadensis, Raceburgensis, Sverinensis, Seculares redditi, Sveciæ Regi, Electori Brandenburgensi & Ducibus Meclenburgicis partim sub Ducatuum, partim sub Principatuum nominibus cesserunt, ut ex ipsis Pacis Westfalicæ tabulis distincte discere est. Et ex eo tempore, si Bremensem Ducatum & Holsaticum excipias, qui belligerantibus inter se Arctois Regibus, semper simul cladibus involuti fuerunt, reliquæ Saxonicæ Provinciæ, jucunda quiete & tranquillitate gavisi sunt, mature suppressis in ipsa, quod dicitur, herba Bremensibus, Hoxteranis, Reinsteinensib9, Hamburgensibusq; motibus, qui bellum concitaturi videbantur. Qua in re cum alii Principes, tum Serenissimi Brunsvicensium & Lynæb. Duces studio pacis, prudentia & moderatione sua, maximam apud viventes gratiam consecuti, æternam apud posteros gloriam reputabunt, qui etiam, ut sua in familia litibus & discordiis occasionem, hostibus vero, si aliquando irrumperent, receptum præcluderent & abscinderent, Brunsvigam Urbem forti manu a. 1671. subegerunt, suisque ditionibus æterno pacto conjunxerunt.

Verum, postquam ita breviter hanc Saxoniæ Historiam quasi per tenuia quædam lineamenta adumbravi, illi ulterius depingendæ me accingam, faciamque id per certa quædam capita, ut & loca ipsa considerem, & sacram in Episcopatibus Monasteriisque & religione faciem, & civile in Ducatibus, Comitatibus, Urbibusque, per certas quoque leges, regimen, & totam denique Pragmaticam Historiam exponam, non plene atque integre, sed, ut in Isagoge fieri par est, tribus tantum verbis, defectum dein suppleturus, & appetitum lectoris satiaturus, indicio facto eorum Scri-

G ptorum,

ptorum, per quos & ipse profeci, & unde plena haberi potest notitia; de quibus etiam judicium meum exponam, quod sequi juvenes, examinare periti possint.

Locorum ipsorum notitiam, seu Topographiam Saxoniæ, hoc nostro seculo quidem habemus, *Martini Zeilleri* opera, per *Merianum* editam, ex antecedentibus tamen seculis nullam distinctam; ut colligi hinc inde ex variis scriptorum locis, iisque diligenter inter se collatis, debeat, quicquid ad hanc notitiam facit, non sine labore multo & judicio accurato, cum ex nominibus, decursu temporis mutatis, maxima oriatur difficultas, accedente præsertim mutila & imperfecta Scriptorum narratione. A Fluminibus, quæ aut sedem nunquam, aut rarissime, mutant, majoribus præsertim, inchoandum esse in locorum notitia acquirenda, docent periti. At illorum quoque nomina sæpe ævi lapsu mutata, aut, pronuntiatione male acceptâ, & hinc Historicorum errore, corrupta, pejus deinde à describentibus habita esse, in Saxoniæ quoque fluviis ostendere licet. Quatuor nobis enumerat *Adamus Bremensis* in Histor. Eccles. l. 1. c. 2. cujus verba integra merentur recitari: *Nobilissimi Saxoniæ fluvii sunt, Albis, Sala, Wisura, qui & Wirraha nuncupatur. Is in Thuringiæ saltu fontem habet, quemadmodum & Sala: deinde mediam cursu pertransiens, in vicino Frisonum sortitur occasum. Verum maximus Albis, qui nunc Albia nomen habet, etiam Romanorum testimonio prædicatur, cujus ortum ferunt trans Bohemiam, mox Slavos dirimit à Saxonibus. Juxta Magdeburg in se recipit Salam fluvium, nec longè ab Hammenburg ipse Albia mergitur in Oceanum. Quartus ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisa, qui Westvalos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isq; oritur in saltu Paderbornensi, currit autem per medios Frisonum terminos in Oceanum Britannicum.* De quibus, quamvis aliqua jam tum notaverit *Philippus Cluverius*

verius Germ. Ant. l.3. c.49. tamen nonnihil addam, & minores quoque fluvios Saxoniæ Inferioris adjungam. Esse autem, tàm *Elff* quàm *Sal* voces appellativas, & significare quemcunque fluvium, jam tum à Viris doctis solide ostensum est, imprimis à Cl. *Scheffero* Ubsaliæ c.1. Et is ipse, quem modo nominavi, *Adamus Bremensis* c.229. scribit, etiam apud Sveones esse *Albim fluvium, perq; medios Gothorum populos currere in Oceanum, inde & Gothelba dici.* Ubi Scholiastes *Anonymus* ridiculè scribit, illum *ab Albi Saxonico nomen sortiri, magnitudine non imparem*, cum, ut dixi, vox ipsa fluvium denotet, & pluribus tribuatur. Romanis Scriptoribus, quibus solemne quasi est in fluviorum nominibus E mutare in A, ut in *Ambra* **Emmer**/ *Amisius*, **Ems**/ apparet, *Albis* vocatur, Græcis Ἄλβις & Ἄλβιος, medii ævi Scriptoribus *Albia*, unde *Transalbiana* regio Saxonum *Aldbelm.* ad An. 785. dicitur, quæ alias *Nordalbingia.* Quamvis autem Romanis satis notus Albis, cum Drusus, Germanicus, Tiberius, bello Germanos persequerentur, *Tacitus* tamen, qui sub Trajano vixit, *in Germania, flumen inclytum & notum olim, nunc tantum audiri* scribit, ut tanto minus mirum sit, verum Albis fontem ab ipso ignoratum. *Vopiscus in Probo*, ejus & Nicri mentionem facit, vocat autem *Albam*, vel, ut in quibusdam MStis. *Is. Casaubonus* invenit, *Album*. p.238. De decursu ejus & influxu in mare *Helmoldus* l.1. Chron. Slav. c.2. ubi de Odera: *Oritur*, inquit, *in profundissimo saltu Maraharum, qui sunt ab oriente Bohemiæ, ubi de Albia sortitur principium. Nec longis ab invicem distant spatiis, sed diverso currunt meatu. Albia enim in occasum ruens, primo impetu Boemos alluit cum Sorabis, medio cursu Slavos dirimit à Saxonibus, novissime Hammenburgensem dividens parochiam à Bremensi, victor Oceanum ingreditur Britannicum.* Alter Saxoniæ magnus fluvius Visurgis, nobis **die Weser**/ Romanis Scriptoribus fre-

quenter memoratur, & *Vellejo* l. 2. *Romanorum clade nobilis* vocatur. Nescio autem, quomodo ex voce **Weser** Romanis Visurgis, Græcis dein βισεργις & Οὐίσουργις, sub ἰεύγρω nomine, vitiatâ scripturâ, apud Dionem latens, formatus sit. *Cluverus* olim nostris dictum existimat *Weserg*, & hinc factum *Visurgis*. At, qui postea ex semi-barbaris Scriptoribus, pronunciationem patriam secuti, nomen fluvii Latinè extulerunt, nunquam g addunt, sed tantum *Wisera*, *Wisira*, ut est in *Annalibus Francicis Adelmi*, *Wisura*, ut habet *Adamus Bremensis*, vel, ut in aliis ejus codicibus est, *Visuris*, *Visura*, ab illis vocatur, *Wisor*, *Wisora* aliis, item *Viscera*, ut notat *Lambec.* ad Gualdonis vitam S. Anscharii. Cum autem fluvius *Weser* vel *Wiser* vocaretur, adjiciebatur *a*, *aba*, *acba*, ut esset *Wisera*, *Wiseraa*, *Wiseracba*, *Wisercba*, uti passim apud Scriptores videre licet. Uti enim per solum *aba*, *acba*, *aa*, **awe** / notantur minores fluvii, ita majoribus id adjicitur, ceu observatum est Nobilissimo *Velsero* Rerum Augustan. l. 1. & *Scheffero* in Upsalia c. 1. Dicitur vero *Wesera* etiam contracte *Wirra* Ludovico Pio Imperatori in *Diplomatibus* Corbejensi Monasterio datis anno X. & XIII ejus Imperii, & hinc Henricus Pingvis, Comes de Northeim, Pater Rixæ, conjugis Lotharii Imperatoris, qui **an der Werre** / id est, ad Visurgim, patrimonium suum habebat, vocatur *Henricus de Whira* à *Paulo Langio* in Chron. Citic. ad An. 758. In *Monum. Paderbornensibus* multa ab Eminentissimo Auctore annotantur egregia de hoc fluvio, quomodo, Werrha & Fulda, infra Mundam confluentibus, hoc nomen primum nanciscatur, semperque dein retineat usque dum in Oceanum infunditur, acceptis in transitu per Westphaliam plurimis fluviolis, *Dimola*, *Bevera*, *Netha*, *Grova*, *Salpa*, *Saumera*, *Ambra*, *Lutera*, *Alpha*, *Webrna* (quem puto esse eum, qui in *Annalibus Adelmi* ad an. 784. *Wa-*

barna

barna vocatur) & *Begha*: quibus deinde merito suo annumeratur *Allera*, **die Aller** / in Visurgim ad oppidum Verden illabens, contra, quam scribit *Dalechampius* ad *Plin.* l. 4. c. 14. Visurgim labi in Alleram. Mentio ejus in Carolini ævi Scriptoribus, cum Carolus Saxonum MCCCCL. mactari jussisset *super fluvium Alaram, in loco, qui Fardi vocatur*, ut est in *Annalibus Aldhelmi* ad An. 782. In quibus iisdem Annalibus ad Ann. 910. quando Carolus scribitur contendisse ad *Araram* fluvium, omnino legendum est *Alaram*, cum mox subjungat *confluentem ejus cum Wisiræ flumine conjungi*, ibique, id est, Ferdæ castra posuisse. In Privilegio Caroli dato Ecclesiæ Verdensi, quod passim extat, *in loco Fardium vocato super Aleram fluvium in pago Sturmi ecclesiam statuisse* memoratur. Oritur autem non longè à nobis supra Ummendorff ad nemus Brandesleven, & per Brunsvicensem Lynæburgensemque agrum decurrit, & interea varios amnes, Scunterum, Fusam, Istam & Ocrum recipit, cujus ultimi mentio etiam fit in Historia Caroli M, scribiturque diversimodè. In *Annalibus Aldhelmi* ad an. 780 *Obacer* vocatur, ab *Aimoino* vero *Ouacer*. ab aliis *Ouacra*, *Ouekara*. Ortus in Hartzicis montibus, Ilsamque prope Horneburg recipiens, Wolfenbuttelum & Brunsvigam allabitur, & in Alleram multas aquas deducit, qui inde etiam navigabilis redditur. Quem tertio loco nominat *Adamus* inter Saxoniæ fluvios, *Salam*, *Tacitum* quoque non latuisse existimant eruditi, quamvis non nominet, sed describat *amnem gignendis salibus fœcundum*. Oritur ille in Piniferi montis parte, quæ Sylva Munchbergensis appellatur, acceptisque aliis amnibus, Elistro quoque & Boda, varias urbes alluit, & tandem in Albim prope Barby effunditur. Nec minus Albim tandem intrat *Orba* fluvius, qui in Ducatu Luneburgensi in pago Ordörff quatuor ab Ouisfelt milliaribus ortus, in subterra-

neis aliquamdiu occulte progrediens juxta Calvorde rursus erumpit, & Haldenslebium (ex Henrici Leonis historia notum oppidum) ab una parte allabitur; cujus vel ideo facienda mentio, quod in Carolingici ævi Scriptoribus mentio ejus fiat, & *Fabricius in Originibus* Saxonicis hunc minus notum fluvium, cum alio notiore, Odera confuderit. In diplomate Caroli M. Verdensi Ecclesiæ dato *Hora fluvius & Callenvorde* nominatur. In *Annalibus Francicis Adelmi* ad an. 781. memoratur Carolus *castra in eo loco, ubi Hora & Albia confluunt, collocasse*, id quod fit partim ad Wolmerstadium castrum, partim ad pagum Loitzke. De quarto fluvio Saxoniæ, *Adamo* memorato, *Emisa*, Romanis Scriptoribus *Amisia*, ut & de aliis Westphalicæ Saxoniæ fluminibus, nihil dicam, qvum de Ostphalia potissimum agere decreverim, sintq; omnia in *Monumentis Paderbornensibus* egregie explicata. De Trabena, vulgo **de Trave**/ verbum addam, cum etiam *Ptolomæo* sub nomine *Chalusi* memoratam dudum existimarint Viri docti. *Bilibaldus* quidem *Pircheimerus* in Germaniæ descriptione non satis sibi constat, & uno loco *Chalusum* esse *Dravennam*, altero *Eidorum* scribit: *Danckwertius* in Topogr. Holsat. *Sventinam* esse existimat. *Cluverus* itidem, *Chalusum* esse *Travenam* asserit, quod & ante eum scripserat *Chytræus*, sumpto à vocum similitudine argumento, quia vicinus tractus *Clüserort* & oppidum *Chlûs* nominatur. Quamvis autem *Thraciger in Chronico MS. Hamburgensi*, & eum secutus *Danckwertius*, hæc refellere conentur, tamen, nondum satis video causæ, cur rejicere Chytræi conjecturam debeamus; magna verisimilitudine, ut in illis locis oppido, ita etiam flumini Chalusi nomen fuisse. Sub Carolo M. *Trawena* vocatur, si diploma ejus Verdensi Ecclesiæ datum ὑποβολιμαῖον non est, in quo *Trawena absorberi à mari* scribitur. *Helmoldus* l.1. c.58. *Trabenam*

benam vocat. *Per Wagros*, inquit *Scholiastes Adami*, *currit in mare Barbarum, juxta quem fluvium mons unicus est.* Optimè autem ejus originem, augmentaq; ex variis amnibus, tandem influxum in mare Balthicum, describit *Danckwertus in Topogr. Holsat. p. 197.* Possem plura de fluminibus his Saxoniæ commentari, si Isagogen ista decerent, in quo pauca tantum proposui, ne in lectione omnis ævi Scriptorum de Saxonia, in errorem aliquis incidat. Multa alias *P. Albinus* **in der Meißnisch. Land-Chronick.** tit. 24. de Albi fluvio annotavit, plura de Sala *Gregorius Groitschius* Grimmensis superiori seculo, habemusque hodie accuratas, Albis Visurgisque Tabulas Geographicas. Extant vero etiam, ceu supra dixi, *Martini Zeileri* per *Merianum* editæ *Topographiæ*, ut reliquarum Germaniæ partium, sic Saxoniæ. Et quidem, si universam antiquitus vocatam Saxoniam intelligas, non una sed pluribus eam illustrare conatus est, *Topographiâ Westphaliæ*, deinde *Superioris Saxoniæ*, & deniq; *Inferioris*, cujus pars *Ducatus Brunsvicensis & Lynæburgensis* peculiari etiam Topographia ab eo ornatus est. Præterea *Holsatiam* grandi opere & plurimis tabulis illustratam accepimus industria *Casparis Danckwerthii* & *Job. Mejeri.* Quamvis autem Topographiæ istæ magno sumptu factæ, & multis tabulis in æs incisis exornatæ sint, descriptiones etiam Urbium & Locorum non sine multo labore à *Zeillero* factæ sint, ideoque insigni usu non careant: tamen, si verum dicendum est, plurima in descriptionibus desiderantur, nec Scriptores quosq; optimos ad manum habuit, nec in iis, quæ inde habuit, ordinandis judicio semper usus est, nec incerta à certis separavit, uti etiam plurima nullius momenti passim inseruit. Quin in omnibus ejus Topographiis id merito culpes, quod non secundum Episcopatus, Principatus, Comitatus, Provincias, Præfecturas, seu Pagos (ut veteres dixissent) sed Al-

phabetico

phabetico tantum ordine loca recenseat. Fecit quidem id etiam in *Notitia Galliæ Hadrianus Vallesius*, sed incomparabili doctrina leviorem illum defectum compensavit. Melius vero se hîc gessit doctissimus *Casparus Danckwerthius*, estque illius *Holsatiæ descriptio* omnibus aliis Topographiis merito suo multum præferenda: uti etiam *Topographia Ducatus Brunsvicensis* & *Lynæburgensis* à *Zeillero* procurata præ multis aliis ejus laudem meretur, quoniam plura de eo cum ipso communicata fuerunt, & illarum regionum Historiam, scriptis eruditorum virorum, & fortè inter eos non infimo loco, Avi mei, *Henrici Meibomii*, illustratam deprehenderat. Aliàs merito etiam Topographiis annumeranda sunt *Monumenta Paderbornensia* Reverendissimi & Celsissimi Principis *Ferdinandi*, Episcopi Paderbornensis & Monasteriensis, Principum eruditissimi, cujus immaturam mortem non tantum mei, quem à pluribus annis singulari clementia fovit, sed publici damni causa lugeo, cum in eo, quicquid est ubique eruditorum in Europa, Patronum amiserint, ideoque magnam quoq; ipsæ litteræ, jacturam fecerint. Detecta sunt in illo libro, & explicata tanta diligentia omnia veteris Saxoniæ loca, quorum in historia Romana fit mentio, in quibus illi fuerint, pugnarint, & clades à majoribus nostris acceperint, ut non tam certam ossa & Romanorum Cæsarum imagine signata nomismata, quæ â ruricolis ibi frequenter effodiuntur, fidem mihi faciant, quàm congesta à Ferdinando scriptorum loca, collata inter se prisca nomina cum vetustis, conjecturæque divini ingenii ante oculos mihi omnia ponant, elegantibus figuris, sed elegantioribus verbis, prorsa vorsaque oratione illustrata. Nec minoris momenti sunt, quæ ad sacram locorum illorum historiam à primis Christianismi initiis ex Carolino & sequentibus seculis, ipsis Augustorum tabulis productis, passim in hoc libro eruditissimè adfe-

adferuntur. Quod si non intervenisset maximi Principis flebilis mors, jam tum *Historia Paderbornensis*, ejus auspiciis cæpta, antiquitatis Patriæ amatorum desideria explesset, de cujus tamen publicatione non desperamus, & tanto magis optamus, ut etiam Celsissimi Principis ex sorore nepos Perillustris Dominus *Christianus Baro de Plettenberg* suos de Illustribus Viris & Scriptoribus Westfalis Commentarios, quorum nuper nobis spem fecit, publicare non desinat, cum nihil nisi exasciatum è tam erudito & illustri calamo profluere possit. Verum è diverticulo nunc in viam. Magdeburgensis, latissime patens in Saxonia Archiepiscopatus, bonitate agri, præstantia fluminum, frequentia urbium arciumque, peculiarem mereretur Topographicam descriptionem. Et habeo penes me *Georgii Torquati*, eximii Theologi & Historici superiori seculo, *Annales Magdeburgenses* & *Halberstadenses* nondum editos, quibus non juxta annorum seriem Historia Pragmatica, sed descriptio terrarum, fluminum, urbium, arcium, nobiliumque familiarum continetur. Vidi etiam apud Illustrem Virum, *Gebhardum ab Alvensleven*, qui pluribus Imperii Principibus à consiliis intimis, inter reliquas severiores curas, insatiabili omnis Historiæ, pragmaticæ & genealogicæ imprimis, desiderio tenebatur, & in eo plura volumina ipse conscripserat, *Topographiam Episcopatus*, nunc Ducatus, *Magdeburgensis*, magna industria ab ipso congestam: sed & ille ingenti bonorum virorum, qui virtutes ejus noverant, & meo, quem amabat, dolore nuper mortuus est.

Quoniam vero, ut apud reliquos Germanos, ita apud Saxones quoque, distinctio in Pagos aliquamdiu obtinuit, citra illorum cognitionem, certam & accuratam, saltem primorum à Carolo seculorum, haberi notitiam locorum non posse, arbitror. Quando nimirum, illo ævo, describere

bere situm alicujus loci (uti in Donationibus, & Dominiorum translationibus omnino necessarium erat) volebant, non solùm, in cujus Comitis Comitatu esset, (cum illo id quidem tempore notissimum, annorum tamen decursu, comitatibus nondum hæreditariis, valdè variaret) sed etiam in quo pago, annotabant. Idcirco ad accuratiorem locorum notitiam, & Tabularum antiquarum intelligentiam, quibus Donationes ad memoriam posteritatis descriptæ, plurimum juvat illos Pagos novisse. Id quod probe, qua erat prudentia, intelligens amplissimus, summæ eruditionis & judicii vir, *Marquardus Freberus*, cum in Originibus Palatinis explicandis versaretur, & Pagorum notitiam magno antiquarum tabularum usu sibi acquisivisset, Germaniæ sub Pipino, Carolo M. & Ludovico Pio notorum Pagorum, ex antiquissimis & incorruptis ejus ævi litterarum monumentis, improbo labore, indicem confecit, & parti primæ suarum Palatin. Originum c. V. inseruit inque ipsis illis libris Pagorum ad Rhenum historiam passim illustravit. Cujus magni viri, & amici sui, exemplo Avus meus, *Henricus Meibomius*, de Saxoniæ Pagis Commentariolum scripsit, in quo eos ex antiquarum tabularum fide & monumentis antiquis recensuit & illustravit, qui ab omnibus Saxonicæ Historiæ amantibus magno applausu receptus fuit. Non tamen ego illos hîc nunc recensebo sigillatim, sed de Pagis Saxoniæ quædam, aliis non dicta, generaliter annotabo. Uti enim Germaniam & Galliam in Pagos, id est, Toparchias, Præfecturasq; divisam fuisse ex Romanis Scriptoribus quoque; ne dum recentioribus illarum regionum, notissimum est: ita Saxonia quoque nostra fuit. Estque id non tum demum factum, quando Franci dominari Saxoniæ cæperunt; sed & ante, & in ipso belli Franco-Saxonici decursu ante eam subactam, ab Historicis Carolini ævi, Pagi Saxonum nominantur. In Privilegio

vilegio Bremensi Ecclesiæ à Carolo dato illud notabile est, quod Imperator scribit, se *Parochiæ illi decem pagos subjecisse, quos etiam abjectis eorum antiquis vocabulis & divisionibus, in duas redegerit provincias, his appellans nominibus, Wigmodium & Lorgoe.* Inde enim discimus, *pagos & divisiones* ab antiquo fuisse, id est, ante Carolum, sub eo vero dein partim relictas, partim mutatas. Fuerunt autem, ut alibi, ita in Saxonia quoque Pagi, alii Majores, alii Minores, in majoribus inclusi, qui etiam Pagelli aliquando dicuntur. Majores pagi integras gentes illorumque agros designabant, abque illis nomen habebant, ut *Bardengow* à Bardis populis, *Northuringia* à Thuringis septentrionalibus, *Daleminei* à Daleminecijs, *Angeri*, Angergow / ab Angariis, *Holtsatorum*, *Stormariorum*, *Thietmarsgojorum* ab Holsatis, Stormariis, Dithmarsis, quos comprehendebant terminis suis. Et hos pagos *Provinciæ* etiam, vel *Marcæ* nomine aliquando appellatos observo. Holsatiæ enim Pagus in Henrici Leonis Diplomate *Provincia Holsatorum*, in Adalberonis Archiepiscopi Hamburgensis Tabulis apud *Erpold. Lindenbrogium Marca Holsatorum* vocatur: *Daleminci* apud Dithmarum, modo *pagus*, modo *provincia* nominatur: *Hassagun* pagus, in Diplomatibus *provincia* dicitur. Minores pagi partem aliquam majoris, finibus suis circumscriptam, denotabant. In Carolina historia nominantur in genere *pagi Westfalabi*, *Angrarii*, & *Ostfalabi*. Ex illis tamen dein in specie Pagus *Westphala*, pagus *Angeri*, pagus *Ostfala* nominatur. Habebant autem Pagi nomina sua frequenter à fluviis & rivis, quibus quasi circumscribebantur, & ab aliis disterminabantur, unde esse, quod *Revier* hodieque pro confinio & collimitio usurpetur, ingeniose conjicit *Freherus*. Vocem Pagi, dum vicum vel villam denotat, esse à Græca voce πηγὴ, Doricè

παγά, id est, fons, dudum notatum est *Festo* & *Servio* in II. Georg. ut sint Pagani, *quasi potantes ex uno fonte*, πηγῆ. Possent vero Pagi altera etiam significatione, qua regionem aliquam denotant, ab aquarum communi usu ita vocari, cum à fluviis & rivis denominatos pagos; plurimis, ex Saxonia etiam nostra petitis, exemplis, ostendere mihi in proclivi sit. Ita enim Pagus *Emisgow* ab Emisa seu Amisia, Amasi: *Ambraga* ab Ambra, Emmergow: *Plisni* ab amne Pleissa: *Paderga* Padergow à Padera: *Helmingau* ab Helmo, *Ilmin* ab Ilmo, Thuringiæ fluviis: *Zeremode* à fluvio Zere, qui alias Balsamus: *Warnaviorum* à Warnaw, & *Sturmariorum* à Sturia vel Stora, notis fluviis. Regebantur autem Pagi à Comitibus, & juxta Poetam *Anonymum Saxonem*, sæpius à nobis citatum, in *Annalibus Caroli* l. 1.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot pene duces, id est, Comites.

Erantque in uno Pago interdum plures Comitatus, aliquando unus Comitatus ad plures Pagos sese extendebat, ut in *vita Meinwerci* à *Browero* edita, de Comitatibus Dediconis & Liudolphi legere est c. 71. id quod ratione Majorum & Minorum intelligendum esse arbitror. Quoniam tamen utplurimum uni Pago unus Comes præerat, hinc factum est, ut Comitatus pro Pago diceretur, existimatque doctissimus *Adrianus Vallesius* hinc factum esse, ut pro *la Comtè* posterioribus seculis diceretur *la Contrée*, & voce illa Pagus, seu regio denotaretur. Hinc etiam *Comes* & *Pagenses* temporibus Carolinis relativa fuerunt, & *Pagenses* dicti, qui in pago & districtu Comitis sunt, etiam in urbe, quæ Comiti subest, ut explicat in eruditissimo Glossario suo *Fresneus*. Quando desierit hæc Pagorum appellatio, non ita exactè definiri potest, cum probabile sit, alibi eam citius, alibi tardius cessasse. Avus meus cum fine seculi

culi undecimi eam desiisse, conjecturatur, tum scilicet, quando Pagi in Ducatus, Principatus, aliosque etiam Comitatus migrarunt, & hæreditario jure possideri inceperunt; id quod repetitur & approbatur à Celsissimo *Monumentorum Paderbornensium Auctore* p. 143. Quod tamen non ita stricte accipi velim, cum sec. XII. *Pagi* vox adhuc occurrat in Tabulis de Saxonicis rebus datis à Friderico I. & Henrico Leone, alibique. Verum ut ad Topographias redeam, in illis quoque Urbium Saxonicarum descriptiones habentur. Qvin & in voluminibus, quas de Urbibus generaliter magis, *Werdenhagen* & *Knipschild* conscripserunt, non pauca de Saxonicis quoque annotata reperias: ut & apud *Limnæum*. Sunt quoque, qui sigillatim, de quibusdam Urbibus Saxoniæ egerunt, non magno tamen operæ pretio. Sola ad Albim antiquitate, commerciis & Archiepiscopali quondam dignitate nobilis urbs, *Hamburgum*, melius videtur habuisse in ea re fatum. Nacta enim est inter antiquiores Historicos rerum suarum non indiligentem Scriptorem *Adamum Bremensem*. Et pragmaticam quoque ejus historiam *Albertus Crantzius* in Saxonia, & Metropoli, *David Chytræus* in Saxonia sua, aliique, qui Holsatica & Danica exposuerunt, non neglexerunt. Post medium vero superioris seculi *Adamus Thraciger*, primo Theologiæ Professor in Academia Rostochiensi, dein Syndicus Hamburgensis, ac demum Cancellarius Ducis Slesvici & Holsatiæ, *Hamburgensis Urbis Chronicon* lingua vernacula scripsit, quod, licet nunquam editum sit, tamen, ut in mea, ita plurimorum Bibliothecis MStum extat: de quo varie judicatur. Nonnulli illius turbulentum ingenium culpant, quod nec dissimulat ejus in cathedra Theologica Rostochiensi successor *David Chytræus* l. 18. Saxon. p. 489. plura quoque, quæ famam ejus imminuant, adducuntur ab *Adamo Oleario* in Chronico Holsat. pag. 54. 55.

 quæ

quæ tamen non impediunt, quo minus res Hamburgenses fideliter narrare potuerit, & plenè etiam, cùm Syndicum Urbis ageret, & ad ejus Chartophylacia aditum haberet, uti certè ab ipso Tabulæ memorantur, quæ valde licet desideratæ, nullibi jam amplius reperiri possunt. Interim, dum varia cum fortunâ inter initia sua luctata est Urbs, toties vastata, incensa & desolata, non potuit quoque non jacturam veterum chartarum suarum facere, iisque destitutus *Thraciger*, cum aliunde idoneis monumentis colligendis & dijudicandis debitam operam non impenderet, & *Crantzium* inconsideratè sequeretur, in multos errores incidit, & temporum rationem imprimis confudit, uti à doctis animadversum est. Minuunt etiam ipsi Hamburgenses fidem operis, dum illud nunquam typis excusum, sed scriptum, modo ab hoc, modo ab illo auctum vel mutatum, magno Urbis suæ præjudicio circumferri, queruntur in *Apologia* p.725. At omnem illum defectum supplere visus est, magni ingenii & judicii & historiæ scribendæ peritus Vir, *Petrus Lambecius*, qui, junior licet, operam, quam hactenus Græcis Latinisque Scriptoribus recensendis feliciter impenderat, Patriæ Urbi in concinnanda ejus historia consecravit. Tanta autem felicitate, materiâ ex omnibus scriptoribus & monumentis curiosissimè conquisitâ, id præstitit, ut prima parte Rerum Hamburgensium cum plausu excepta, altera post novennium addita, majorem etiam in erudito orbe meruerit. Dolendum autem, quod in A. 1292. substiterit, & aliis dein laboribus occupatus, tandem A. 1680. 24. Martii peste Viennensi mortuus sit, ut nihil ab ipso amplius exspectare liceat. Postquam tamen ille doctissimus Vir glaciem fregit, & antiqua, sepulta, vetusta eruit, non adeo difficile fuerit, Res celeberrimæ Urbis ad nostra usque tempora pertexere, nullibi jam deficientibus subsidiis. De ultima Urbis ejus à Caroli M. ævo notitia præclarè differit

Lam-

Lambecius. Uti autem conditam eam esse Caroli M. auspiciis, sub nomine Castelli *Hochbuchi*, certum est: ita nescio, quo auctore ab Odone, Legato Caroli, conditam eam scribat. Id quod etiam in *Chronico Holsatiæ* ex *Christiani Solini Chronologia* compilato p. 5. & apud alios lego. In Annalibus Francicis, sive *Eginhardi*, sive *Adelmi*, quos sequitur *Lambecius*, ad An. 808. notatur quidem, Carolum per Legatos suos super Albim fluvium duo Castella extruxisse, præsidiumque in iis contra Slavorum incursiones disposuisse, qui tamen illi legati fuerint, non additur. Ad an. 810. iidem Annales narrant, Odonem, quando castellum illud à Wilsis captum est, Legatum Imperatoris fuisse, sed nihil præterea. Qui igitur constat *Lambecio*, Odonem, qui biennio post Legatus Imperatoris fuit, tum etiam fuisse, quando per Legatos Carolus memoratur castellum *Hochbouchi* excitasse? Sufficit igitur Carolum, qui auspicia sua commendavit, auctorem esse, quamvis Legatorum, quorum opera Cæsar usus, nomen ignoretur. Vocis H*amburgi* originem recte quidem *Lambecius* ab H*am* deducit, secutus *Avum meum*, qui *in Not. ad Levoldi. Northov.* Orig. *Marcanas* p. 44. pridem docuerat, H*am* esse vetus vocabulum Saxonicum, & significare saltum, sive nemus, unde apud Dithmarsos duo saltus, alter *Süderham*, *Norderham* alter appelletur, ut sit Hamburgum, quasi castellum sylvestre, vel in loco ad sylvam exstructum. In antiquo tamen urbis nomine H*ochbuchi* frustra se torquet doctissimus Vir, & rejectis variis sententiis, meliorem non adfert: re tamen, ut mihi quidem videtur, expedita. Quoniam enim in Annalibus Francis ad An. 810. & 811. modo H*ochbuchi*, modo H*ochboki* nominatur, ab *alta fago*, Hohenböken/ primum nomen loco datum arbitror, ut dein à sylva secundum. Non intellectam vero vocem corruperunt *Albertus Stadensis* ad an. 810. & 811. ubi *Hochburi*, & *Lambertus*

Schaf-

Schafnaburgensis, ubi Hohenburg, sive ipsorum Historicorum, sive describentium error intervenerit: Cum tamen non insuetum olim fuerit ab arboribus nomen urbibus dare, &, ut alia taceam, in *Antiqua Divisione*, sub Carolo M. facta, quam producit *Marquardus Freherus* Orig. Palatin. l. 1. p. 49. mentio fiat loci, dicti *Hagenboucha*, manifestâ à fagi quadam specie denominatione. Ut vero *Hamburgensium Rerum* historiam *Lambecius*, ita *Lubecensium* quoque orbi erudito exponere decreverat, Vir Cl. *Henricus Bangertus*, præclarâ *Helmoldi* & *Arnoldi* Slavicæ Historiæ conditorum editione notissimus, magna eruditione & exquisito judicio tantæ rei par. Vix unâ tamen alterâve pagellâ, in specimen futuri operis, publicatâ, infelici casu mortuus est Vir longiore vita dignissimus, quem primum in historia veteri & recenti præceptorem me habuisse lætor. Non dubito tamen, quin Vir Cl. *Jacobus à Mellen*, si otium & subsidia idonea nactus fuerit, quæ præclare cæpit, in patriæ Urbis gloriam continuaturus, & Bangertianos conatus perfecturus sit.

Sed jam tempus est, ut ad Sacram, sive Ecclesiasticam Saxoniæ historiam, quæ à Carolo M. ut supra patuit, initium sumit, progrediamur. *Eginhardus* in vita Caroli Saxones *Dæmonum cultui deditos, nostræque religioni contrarios, neque divina neque humana jura vel polluere vel transgredi inhonestum arbitrari*, scribit, potestque hoc judicari ex *Indiculo superstitionum vel Paganiarum*, à quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum *Synodus Lifftinensis* A. DCCXLIII. statuit; quod vetustissimum Germanicæ antiquitatis monumentum, novem secula superans, ex MSto Codice Palatino Bibliothecæ Vaticanæ bona fide erutum, ante viginti octo annos Romæ publicavit Eminentissimus *Paderbornensis Episcopus Ferdinandus*,

nandus, Lifftinensi concilio memorato illis in membranis subjunctum. Idem enim, qui alibi in Germania Dæmonum cultus, eædem superstitiones, in Saxonia quoque fuerunt, quaqua versum illa patet. De Slavis *Helmoldus*, de Prussis meretur legi, qui peculiari & erudita epistola ad *Georgium Sabinum* dæmonolatriam eorum exposuit *Joh. Meletius*, illius terræ incola & αὐτόπτης testis. Utinam vero Episcoporum sollicitudine omnes illæ paganiæ ex animis Christianorum evulsæ essent, & non inter Saxones nostros, plebejos saltem & ruricolas, *de incantationibus, de divinis vel sortilegis, de igne fricato, de ligno, id est, Nodfyr, de observatione pagana in foco, vel inchoatione alicujus rei*, quorum meminit *Indiculus* citatus, vestigia non tantum videre, sed rem ipsam quoque liceret? Quam verum enim sit, quod de Saxonibus narrat *Eginhardus*, eos Dæmonum cultum ægre dimisisse, &, quamvis coacti dimitterent, tamen ad eum reversos, velut κύων ἐπιστρέψας εἰς ἴδιον ἐξέραμα, juxta verba Apostoli Petri, dijudicare est ex iis, quæ de Idoli, Crodonis, Hartzburgi in vicinia nostra culti, narrantur in *Topographia Brunsvicensi* p. 105. Credibile autem est, ut alios Germanos, ita Saxones quoque, qui in Burgis, Oppidisque erant, citius ad Deum conversos, illos vero, qui in pagis vicisque, in desertis, & ericetis morabantur, tardius luce divina collustratos, & hinc factum, ut qui Pagani Latine primis Christianis dicerentur, non absimili origine **die Heiden** ab ericetis denominarentur, unde Paschalis II Papa in diplomate Legationis ad gentes pro Ebbone Archiepiscopo Remensi religiosissimum judicat, cælestia pabula salubri communicatione subministrari *maximè his, qui in compitis & pagis sub principe tenebrarum callida persvasione persistunt.* Destruxit vero Carolus M. primarium totius Saxoniæ Idolum, & numen quasi tutelare, Irminsul, in Saxonia veteri seu Westfalia

ad Dimolam, uti pluribus explicat *Avus meus* peculiari *de Irminsula commentario*, & ibi templum ſeu capellam Chriſto conſecravit. Non negari quidem poteſt ſub Carolo M. religionem Chriſtianam armorum vi propagatam, unde à nonnullis Saxonum Apoſtolus armatus vocatur, de erectione tamen Epiſcopatuum, fundatione Eccleſiarum & monaſteriorum, eum ſollicitum fuiſſe, Leone III. Pontif. Rom. etiam ſub finem ſeculi VIII. in Saxoniam veniente, luculenter ex hiſtoria ejus diſcere licet. An autem decem Epiſcopatus in Saxonia ab ipſo Carolo M. erecti, & iis quidem privilegiis, quorum tabulæ vulgo circumferuntur, donati fuerint, alio loco pluribus diſquiram, cum inter diſſentientes ab hac & ab illa parte non pauca aſſeri videam, quæ rigidum examen non ferunt. De Hamburgenſi Archiepiſcopatu res eſt certior, illius inſtitutionem non Carolo, ſed Ludovico Pio ejus filio deberi, unde etiam factum, ut inter Metropolitanas Eccleſias, quibus pecunias in Teſtamento, quod apud Eginhardum extat, legavit, nulla illius reperiatur mentio. Inſtituere quidem Carolus Archiepiſcopatum in illa urbe voluit, ſed impeditus reliquit id filio Ludovico, Pio dicto, Sub illo igitur Hamburgenſis Eccleſia Archiepiſcopalis & totius Tranſalbinæ Provinciæ primaria eſſe cæpit, ſub Ludovico vero, illius filio, Rege Germaniæ, Bremenſis Epiſcopatus illi copulatus eſt, ut tamen Archiepiſcopatus titulus Hamburgo maneret, quem anno demum 1223 Bremenſi ceſſit. Erat vero ille Archiepiſcopatus latiſſimus, ſuffraganeos Epiſcopatus per totum Septentrionem habens cum Eccleſiaſtica Juriſdictione & viſitandi jure, id quod tamen ſub Henrico IV Cæſare mutavit propter cenſuram & excommunicationem temere ac inconſiderate à Liemaro Archiepiſcopo adverſus Regem Daniæ Ericum tertium decretam. Is enim irritatus, ope Eugenii Pontificis Londini in Scania Aſcherum

rum

rum constituit Archiepiscopum, eique Daniæ, Sveciæ & Norwegiæ Episcopos subjecit, ceu in Annalibus Episcoporum Slesvicensium memorat *Cypræus* c. 18. frustra deinde pro suffraganeis illis recuperandis apud Cæsarem & Papam laborante Hartwico Episcopo, quod narratur in *Historia Archiepiscoporum Bremensium* edita à *Lindenbrogio* p. 55. Sed redeo ad Ludovicum; qui Pii nomine celebris, pietatem suam in dilatanda Christi Ecclesia in Saxonia, & partibus Septentrionalibus, non patris exemplo per arma, sed blandiori more, erectis Episcopatibus, Ecclesiis & monasteriis, missisque in infidelium terras Legatis, ut appellabant, piis viris, qui Apostolorum more, prædicando Evangelium, gentes converterent, zelo divino agitati, contempto, quod impendere sibi sciebant, periculo. Quo in loco reticere non possum pii & prudentis Imperatoris institutum, quo, ut Saxones Christi doctrinam rectius acciperent, in eorum lingvam Sacrum Codicem transferri fecit, ut ex *præfatione in librum antiqua lingua Saxonica conscriptum*, quæ extat inter *Hincmari* epistolas à *Corderio* editas p. 634. patet. Cum enim Anonymus ille *HLudovicum, Piissimum Augustum* laudasset, quod, *præter plurimas Reip. utilitates*, in eo, quod *ad sacrosanctam religionem, æternamque animarum salubritatem attinet, studiosus ac devotus* esset, ita de Imperatore pergit: *Nam cùm divinorum librorum solummodo literati atque eruditi prius notitiam haberent, ejus studio atque imperii tempore, sed dei omnipotentia atque incboantia mirabiliter auctum est nuper, ut cunctus populus, suæ ditioni subditus, Theudisca loquens lingua, ejusmodi divinæ lectionis nihilominus notionem acceperit. Præcepit nempe cuidam viro de gente Saxonum, qui apud suos non ignobilis vates habebatur, ut vetus ac novum Testamentum in Germanicam linguam Poeticè transferre studeret, quatenus non solum literatis, verùm etiam illiteratis sacra divinorum*

præceptorum lectio panderetur. Qui jussis Imperialibus libenter obtemperans, nimirum eo facilius, quo desuper admonitus est prius, ad tam difficile tamq; arduum sestatim contulit opus &c. Non desierunt vero Historici, qui tum temporis plerique sacri ordinis erant, Religionis nobis progressum, Episcopatuumque & Monasteriorum augmenta narrare, quamvis ex ipso Carolino ævo & proximis seculis neminem habeamus, qui data opera id egerit. Quæ igitur in Annalibus dispersa sunt, sollicitè colligenda, Tabulæ fundationum antiquæ excutiendæ, exque his facies aliqua primi in Saxonia Christianismi, concinnanda est, uti quoad Saxoniam Westphalicam ejusque Diœcesin Paderbornensem egregie in Monumentis Paderbornensibus toties citatis factum videmus. Plurimum vero ad hanc rem conferunt Vitæ Sanctorum, qui vel peculiari vitæ sanctitate inclaruerunt, vel in convertendis gentibus in Legationis munere singulari zelo vitam consumpserunt, vel aliquando mortem glorioso martyrio oppetierunt. Habemus illas sparsim à multis præclaris & industriis viris editas; alii conjunctim eas edere variis tomis instituerunt, ut *Johannes Bollandus*, *Godefridus Henschenius* & *Daniel Papæbrochius*. Equidem, quam aliàs mereantur Vitæ Sanctorum laudem, & quantum sibi publicum obstrinxerint immenso illo labore suo modo laudati viri, pari candore & judicio exposuerunt eruditissimi *Actorum Lipsiensium* Auctores: Ego vero hoc in loco assero, plurimum eas, peritorum manibus tractatas, ad Historiam Temporum, Geographiam seu Topographiam, Genealogiam, & interdum quoque Pragmaticam Historiam conferre, quamvis Lectorem, judicio majori præditum, quam alii libri Historici, postulent. Cum enim in his Vitis genus, nativitas, peregrinationes, gloriosi actus, mortes, & martyria cum pluribus circumstantiis recenseantur, non pauci vero ex illis

illu-

illustri genere orti, summis Regibus & Imperatoribus familiares, ad magnas imò summas in Ecclesia dignitates, nec parvam aliquando in Republica potentiam, pervenerint, non potest non istorum vita plenius proposita plurimum lucis omni historiæ affundere, non sacræ solum, sed & profanæ: id quod primus diligentius observavit *Heribertus Rosweidus*. Neque objici debet, esse inter illas Vitas Sanctorum multas suppositítias, quasdam miraculorum incredibili, non cohærente, & manifestò falsa narratione, ut in illa, ita in cæteris quoque fidem omnem amittere: jam tum enim *Bollandus*, *Henschenius*, *Papæbrochiusq;* viri eruditione, industria, judicio & candore aliis præstantes, supposititia Scripta *à* veris egregie & libere, neglecta imperitorum & simplicium inde metuenda calumnia, separaverunt: quod si quid deest, supplendum id judicio, ut in omnium aliorum historicorum lectione de ipsorum scriptis facere par est: Nec etiam propter multa incredibilia adjecta & superstitiosa à credulis & simplicibus, & seculi more ejusmodi rebus, pietate majore quam prudentia, addictis, reliqua omnia in dubium vocanda sunt, cum in aliis, quæ obiter & quasi extra ordinem narrantur, plus sæpe fidei mereantur simplices illi, quam alii majores Historici. Ut igitur aliam omnem, sive alterius gentis, sive Germanorum, historiam plurimum juvare possunt hæ Vitæ Sanctorum, ita Saxonicam quoque, de qua nunc agimus. Ne enim ex vastis illis Tomis ad Majum usque mensem jam deductis, omnes recenseam, multum illustratur veteris Saxoniæ seu Westfaliæ Historia â Sanctorum vitis, ut B. Meinverci, Paderbornensis Episcopi, uti eam cum scholiis edidit *Christoph. Brovverus* a. 16 hujus seculi, & auctioribus iterum observationibus ante quinquennium doctissimus *Adolphus Overham*, Imperialis & liberæ Abbatiæ Werthinensis Ordinis S. Benedicti monachus, patriarum antiquitatum,

exemplo maximi sui Patroni, *Ferdinandi* Episcopi Paderbornensis & Monasteriensis, curiosissimus ruspator, qui nuperrimè plurium eruditorum, & meo quoque, insigni dolore in vicino Monasterio S. Ludgeri obiit. Habemus vero apud eundem *Brovverum* inter Sidera illustrium virorum vitas Episcoporum Hildesheimensium *S. Bernvvardi*, Ottonis III informatoris, qui primus ex gente Saxonum numero Sanctorum adscribi meruit, & *S. Godehardi*, ex quibus multa discere licet. Extat quoque Archiepiscopi Magdeburgensis, *Nortberti*, Lothario Imperatori cari, vita. Hamburgensis vero Archiepiscopi *Ansgarii* vitam à Remberto ejus successore, & Gvaldone monacho peculiaribus libris descriptam, memoratis ex caussis, historiæ illustrandæ publicavit, & suo T. 1. Rerum Hamburgensium adjunxit Cl. *Lambecius*. Ex aliis Historicis de propagatione Religionis in Saxonia pauciora habere licet, cum ea non exponant, nisi cum suis rebus aliquam cognationem habeant. Seculo XI sub Henrico IV *Adamus* historiam Ecclesiasticam scripsit â Carolo M. ad sua usque tempora. Fuit is Canonicus Ecclesiæ Bremensis & Matricularius, ut ipse scribit, aliisque jam notatum est: ego vero rexisse eum etiam scholam Bremensem, quæ ibi, ut in aliis cathedralibus Ecclesiis, habebatur, probare possum, & hinc nomen *Magistri* accepisse. Non tantum enim ab *Helmoldo* Chron. Slav. l. 1. c. 14. vocatur *Magister Adam*, qui *gesta Hammenburgensis Ecclesiæ Pontificum disertissimo stylo scripserit*, sed & ipse in Instrumento quodam Adelberti Archiepiscopi Hamburgensis facto Bremæ 4. Idus Junii 1068. ita se subscribit: *Ego Adam magister scholarum scripsi & subscripsi.* Ipse se in præfatione Operis *proselytum & advenam* vocat; ex Superiore vero Germania eum fuisse ex nominibus propriis corruptis, cum ad suum vellet aptare idioma, jam tum observavit *Scholiastes* ejus

ano-

anonymus. Magna interim diligentia, dum Bremæ fuit, Ecclesiæ eum tabularia excussisse, Chronica perlustrasse, & apud rerum peritos omnia inquisivisse, non tantum in præfatione ad Liemarum Archiepiscopum testatur, sed res ipsa loquitur. Quamvis autem frequenter intermisceat, quæ in reliqua Saxonia gesta sunt; tamen quam maxime exponit, quomodo maritimæ & boreales Saxoniæ partes & Transalbini populi ad Christianam fidem amplexandam deducti sint, in quo Archiepiscoporum Hamburgensium pietas enituit, quam præcipue narrat. De Willehado paucis agit, in Ansgario vero, & ejus legatione exponenda, late se diffundit. Non negat quidem, jam tum Ebbonem Archiepiscopum Remensem de salute gentium religionis studio fervidum legationem à Paschali Papa suscepisse; quod & *Flodoardus* l. 2. Chron. Rem. c. 19. p. 144. testatur his verbis: *Hic præsul Ebbo cum consilio Ludovici Imper. & autoritate Paschalis Pontificis prædicandi gratia ad terminos usq; Danorum accessit, ac multos ab eis ad fidem venientes baptizavit:* & nos in Bibliotheca Academiæ nostræ in antiquo codice descriptas habemus ipsas Paschalis Papæ Litteras, ad omnes Christianos Deo fideles, quibus Legationi fidem facit, omnibusque Ebbonem commendat, &, ne ullo modo impediant, sub anathemate vetat, editas à *Madero*. Quod tamen alii voluerint, nec potuerint, id voluisse & perfecisse Ansgarium, docet *Adamus*, & diligenter habita temporum ratione, omnia dein ordine exponit. Neque vero post *Adamum* simile opus alius aggressus est, descripseruntque eum *Helmoldus*, *Albertus Stadensis*, aliique, cum sacram illam historiam narrant. *Helmoldus* tamen, qui sequente seculo XII vixit, cum Geroldi ultimi Ecclesiæ Aldenburgensis in Wagria & primi Lubecensium Episcopi Comes in convertendis Slavis Wagriis fidelem præstitisset operam, in suo Slavorum Chronico conversionem illa-

rum

rum gentium egregiè exponit. Ubi notanda imprimis ea ſunt, quæ de Epiſcopatibus tribus, Aldenburgenſi, Mielinburgenſi & Racesburgenſi, & Henrici Leonis Ducis magna in conſtituendis & inveſtiendis Epiſcopis auctoritate, & diſputatione hinc inter eum & Epiſcopos orta, narrat l.1. c.69. alibique: quæ confirmare ex ſuperſtitibus tabulis mihi integrum eſſet, ſi hic locus admitteret. Poſt aliquot deinde ſecula omnem Eccleſiaſticam Hiſtoriam Saxoniæ, de primis Religionis Chriſtianæ in hac terra initiis, deque ejus Epiſcopis ab A. 780 usque ad an. 1504. libris XII ſub nomine *Metropoleos* aggreſſus eſt *Albertus Crantzius*, per veterem non minus Saxoniam, Weſtphaliam, quam reliquam hodie ita dictam ſe diffundens. Fuit ille primum in Academia Roſtochienſi Theologiæ & Decretorum Doctor & Profeſſor, poſtea Hamburgenſis Eccleſiæ Decanus; aliquando etiam in Collegio Canonicorum Naumburgenſium vixit. Poſtquam autem ad Hiſtoriam ſcribendam ſe accinxit, immenſam antiquorum monumentorum & Chronicorum copiam congeſſit, quibus ad tam varia & diffuſa narranda uſus, ſæpe tamen illorum nullam facit mentionem, quamvis ipſis Auctorum verbis, ne vocula mutata, res geſtas exponat. Bonum tamen factum, quod poſt *Crantzii* mortem, non tantum *Adamus Bremenſis*, *Albertus Stadenſis*, *Helmoldus*, *Arnoldus*, *Gobelinus*, quibus *Crantzius* uſus, ſed alii quoque Scriptores rerum noſtrarum, cum monumentis & tabulis antiquis, publicati ſunt, ut *Crantzium* non nude ſequi cogamur, ſed examinare ad ipſos illos veteres, an recte ex iis ſua propoſuerit, & ad fontes relicto rivo accedere, queamus. Lapſum enim frequenter *Crantzium*, nec fideliter ſatis ſuos Auctores ſecutum, & ab aliis oſtenſum eſt, & à me pluribus fieri poſſet, quamvis de reliquo non poſſit non ſatis laudari opera doctiſſimi viri, & majorem fidem,

dem, quo propius ad sua accedit tempora, mereatur. Saxoniæ Veteris seu Westphaliæ Historiam Ecclesiasticam scripsit magno volumine lingua Germanica *Gerhard⁹ Cleinsorge* J. V. L. ab anno 700. usque ad an. 1577. natus ipse Bilveldiæ in Comitatu Ravensbergico anno 1530. ut in Chronico testatur, denatus anno 1591. Mense Februario. Editum illud quidem hactenus non est, sed meretur ab omnibus historiæ patriæ amantibus legi, cum non tantum, quæ præter *Crantzium* alii historici annotarunt, diligenter collegerit, examinarit, & *Crantzium* sæpe erroris redarguerit, sed etiam multa ex ineditis Chronicis, Monasteriorum & Ecclesiarum Archivis nemini dicta feliciter eruerit, & juxta annorum seriem commode digesserit. Totius vero Saxoniæ Historiam, cum post *Albertum Crantzium*, ab eo tempore, ubi ille desierat, magno animo inchoasset, V. CL. *David Chytræus* in Academia Rostochiensi Professor, Ecclesiasticæ quoque ejus historiæ pertexendæ desiderio flagravit, sed non nisi procemium Metropoleos & Indicem quendam Episcoporum in Ecclesiis Saxoniæ & Vandaliæ veteris Cathedralibus viginti ab anno Christi 1509 ad ann. 1597. sibi succedentibus, edidit, mortuus ipse 25. Junii. 1600. Videre autem ex illis est, qualis Ecclesiæ tum temporis fuerit facies, quam tamen pluribus ostenderunt *Centuriatores Magdeburgenses & Flacius Illyricus in Catalogo testium veritatis.* Triumphavit quidem doctrina de Christo per Legatos & Missionarios inter Barbarorum persecutiones, incredibilemque pertinaciam & dæmonum cultus obstinatum amorem, & non provinciæ tantum, sed integra regna Christo fuerunt acquisita; *ibi solum posito evangelizandi silentio, ubi mundus habet terminum*, ut magnifice loquitur *Adamus Bremensis*: quæ tamen jam cæperat corruptio in doctrina, ritibus, disciplina, propagata longius fuit. In Episcopis & Abbatibus major fere vitæ sanctimonia & zelus,

lus, quam doctrinæ cœlestis veritas, Pietas insignis, ardens promovendi Christi nomen desiderium, contemptus rerum humanarum præ divinis, vitæ etiam ipsius; quæ plurimum laudis merentur. Inter rudem tamen, piam licet, simplicitatem, & credulam sanctimoniam, doctrinæ Christianæ lumen plurimarum superstitionum nube obruebatur, cumque apud Barbaras hactenus & feroces gentes, bonorum operum studia urgerentur, quicquid Ecclesiis & Monasteriis dabant, id *pro remedio animæ suæ & suorum, ob spem & pretium vitæ æternæ, ob remissionem omnium peccatorum, pro peccatorum redemptione* se dare existimabant, & hæ opiniones continuabant deinde, ut verbis ipsis Tabularum antiquarum Saxoniæ nostræ ostendere licet. Hinc tot monasteria passim extructa, tot liberales iis factæ donationes, promoventibus rem Episcopis & Abbatibus, qui typhum mundanum in Ecclesiam intrudere nitebantur. Decursu autem seculorum major cæpit esse à vera doctrina aberratio, in ritibus superstitio, in clero ignorantia, & vitæ improbæ licentia, ut reformationem quam maximè desiderarent omnia. Quam etiam benignissimus DEUS Saxoniæ nostræ superiori seculo indulsit, ea per Martinum Lutherum ejusque discipulos effulgente veritatis divinæ luce, qua hodieque posteri gaudemus. Non sine gravi quidem tumultu, multoque sangvine effuso obtineri ea potuit, licetque non sine intimiore sensu legere omnia, quæ, & per quos acta sunt, uti cum alii, tum *Hermannus Hamelmannus* peculiaribus libris *Renati in Saxonia Evangelii* exposuit. Magnus quidem Princeps & belli gloria imprimis conspicuus, Henricus, Junior dictus, Dux Brunsvic. & Lyneb. fixa à primis annis persvasione & amaro quodam zelo inductus, salutarem Saxoniæ reformationem aliquantum retardabat, cum sese Lutheri doctrinæ opponeret, & Smalcaldicis fœderatis arma, Deo tamen ita volente, infelicia ostentaret: Factum tamen est tandem, ut remitteret in

fer-

fervidi ingenii Principe cum senili ætate æstus, & inter frequentes sacri codicis lectiones mitius sentire de iis inciperet, qui ad priorem puritatem revocare Ecclesiam nitebantur, suamque libertatem animis relinqueret. Quin constat, eum duos confessionis Augustanæ articulos de conjugio clericorum libero & communione sub utraque specie in oratione ad Philippum Hassiæ Landgravium libera voce approbasse; dubiumque in ea re fuisse satis docet, quod accuratè apud Pontificem Pium IV. per procancellarium suum Ludolphum Halverium inquiri fecerit, qua de causa urgente Imperatore Ferdinando usum calicis permiserit, responso Pontificis ex authentico à Cl. *Georgio Calixto* antehac edito. Factum autem deinde est, ut non tantum filius Julius, puræ religioni, vivente adhuc patre, jam addictus, eam ubique per terras suas propagari faceret, sed nepos quoque Henricus Julius (quem ab Avo Henrico sibi commendatum à Præsulatu Halberstadensis Ecclesiæ removere conabatur *Pius V.* Pontifex Romanus, ut ex ejus *Epistolarum l. 1. Epist. 14. 15. & l. 2. Epist. 3.* apparet) Halberstadensis Episcopus factus, primus conjugii in sacro ordine libertatem, ducta Dorothea Saxonica, suo exemplo approbaret, & Ecclesiam, juxta puritatem primitivæ, reformaret. Mansit illa puritas in Saxonia nostra in hunc usque diem, manebitque, ut speramus, & precamur, in perpetuum, quamvis circa annum vigesimum nonum hujus seculi gravis commutatio metueretur. Per Pacis Osnabrugensis æterna decreta dati quidem sunt Archiepiscopatus & Episcopatus Principibus hæreditario possidendi, ut antea exposui, sed Protestantibus, ideoque circa religionem mutatum nihil est, Archiepiscopatus tantum & Episcopatus in Ducatus & Principatus conversi, &, cum antea electitii essent, hæreditaria successione certis Principibus dati, uti latius in Instrumenti Pacis tabulis ea exponuntur.

 Sed

Sed jam ordo poscit, ut ad Civilem quoque statum & Leges Saxoniæ manuductionem nostram protendamus. Dixi autem supra jam tum, Saxones Francis adunatos eodem modo gubernatos fuisse per Comites, & Missos primis Carolinis temporibus. Quorum Comitum in Saxonia nostra tum magnus quidem numerus, parva potentia fuit, intra juris dicundi terminos constricta. Successu tamen temporis alia illorum ratio esse cœpit. Cum enim, ut supra de pagis dixi, alii minores, majores alii essent, & ita quoq; Comites variarent, minores Comitatus cum majoribus in unum Comitatum amplum coierunt. Plures vero etiam Comitatus vel Episcopis vel Ducibus cesserunt. Unum notabile exemplum Comitatus, donatione Cæsaris Henrici IV. ad Adalbertum Hamburgensem Archiepiscopum translati, producam, ex quo patebit, Comitis tamen consensum ad istam translationem fuisse requisitum. Cum enim Cæsar in principio diplomatis exposuisset, quomodo Adelbertus ipse enumeratione præstitorum officiorum, & per Principes plures, rogasset, ut sibi *Comitatum, quem in Emiscowa & Westphale situm Bernhardus Comes regendum utendumq; susceperat, donaret*, hæc addit: *& quia ipsius Bernhardi Comitis ad hanc rem quærendus erat assensus, ipsum vir sapiens pretio & precibus adduxit, ut præsens laudator & assensor existeret. Tum nos ipsi Archiepiscopo Comitatum eundem, ipso Bernhardo Comite laudante & assensum præbente, Ecclesiæ Hammenburgensi donavimus & tradidimus.* Maxima autem contigit mutatio, quando Comitatus ipsi primum, dein Ducatus quoque facti sunt hæreditarii, indulgentibus id Regibus, ut contra externos hostes omnia pericula promptius adirent, non aliena defensuri sed sua. Quamvis autem maxima deinde Ducum Saxoniæ esset auctoritas, ut Lotharii, ejus generi Henrici, & Henrici Leonis, plurimi tamen tum adhuc fuerunt Comites, sed sub Ducibus, ut ante exposui.

lii. Tardius deinde factum est, ut multi plane perirent, alii sub Ducibus manerent, quidam in libertatem ita se assererent, ut immediatè sub imperio essent. Comites illos omnes enumerare, & quomodo mutatio cum singulis contigerit, ad plenam Saxoniæ notitiam pertinet, hujus autem nostri nunc non est instituti: de Ducibus verò jam tum actum est supra.

Leges potius considerandæ nunc sunt, quibus Saxonia floruit olim, floretque. Quamvis enim posterioribus temporibus, ut in alias regiones Germaniæ, ita in Saxoniam quoque Juris civilis Justinianei usus pervenerit, tamen Carolino ævo & diu post longe aliter sese res habuit. Jam tum autem multa præclara de ea re scripserunt viri eruditissimi *Frid. Lindenbrogius* præf. in Codicem LL. antiquarum, & *Hermannus Conringius* in eximio libro suo de Orig. Juris Germ. c.13. addam tamen nonnulla ex mea observatione, cum præsertim illorum opiniones in omnibus approbare nequeam. Saxonum primorum, quando scilicet illorum ad nos pervenit notitia, ferociam & crudelitatem, barbarosque mores, usque ad Carolum M. jam tum supra notavi, patetque satis ex illo instituto, quo decimum quemque captorum piaculari sacrificio mactarunt, ut *Sidonius in Epist.* ad Nammatium scribit. Quid vero aliud exspectares ab hominibus piraticæ assvetis? Suo tempore, id est Carolino, *Saxones neq; divina neq; humana jura polluere vel transgredi inhonestum arbitratos Eginhardus* scribit, quibus tamen notare ipsos, ut in toto capite illo, tanquam perfidos & fœdifragos, quomodo etiam ab *Adelmo* in Annal. ad Ann. 785. vocantur, voluisse arbitror: aliàs oratoria magis locutione quàm vera id dixisset, & plane non conveniente cum iis, quæ ex libris deperditis ejus excerpta nobis conservavit *Adamus Bremensis* Hist. Eccles. l. 1. c. 5. Locus egregius est de Legibus Saxonum, nec observatus viris doctis, mereturque hic integer legi. *Legibus etiam ad*

vindictam malefactorum optimis utebantur. Et multa utilia atq; honesta in morum probitate studuerunt habere, quæ eis ad veram beatitudinem promerendam potuissent proficere, si ignorantiam creatoris sui non haberent, & à veritate culturæ illius non essent alieni. Harum legum mentio fit in Capitularibus Caroli M. de partibus Saxoniæ. In 1. c. 32. de *Perjuris secundum legem Saxonum.* In 2. c. 7. *secundum eorum Ewa.* & c. 10. *secundum Euua Saxonum*, id est, leges. *Poeta Anonymus* auctor Annalium de gestis Caroli vocat *Leges Patrias.* Ex quo autem à Carolo M. subacti sunt, illæ patriæ leges, partim retentæ, partim aliæ à Carolo, ad Christianismum spectantes, adjectæ, ut videre est ex *Capitularibus Caroli M. de partibus Saxoniæ* à Reverendissimo Principe *Ferdinando* ex Bibliotheca Vaticana editis, *& legibus* illis *Frisiorum & Saxonum* ab *Heroldo* publicatis & Codici Legum Antiquarum *à Lindenbrogio* insertis; factum autem hoc consensu ipsorum Saxonum, ut jam supra monui. Non eædem tamen leges fuerunt omnium Saxonum, sed, cum in tres populos essent distincti, *Westfalos*, *Angrarios* & *Ostfalos*, tres etiam diversas leges habuerunt, unde *triformi* ut *genere*, ita *lege* divisos fuisse ad sua usque tempora scribit Witichindus l. 1. Hinc in legibus Saxonum ab *Heroldo* editis distinctè scribitur. c. 7. *Ostfalai & Angrarii volunt*: deinde: *apud Westfalaos postquam mulier.* & c. 8. *hoc apud Westphalaos: dein apud Ostfalaos & Angrarios.* Ex quibus quidem locis colligi posset, *Ostfalaos & Angrarios easdem leges*, *Westfalaos tantum* distinctas habuisse, & ita non triformi sed biformi lege vixisse. Fortassis tamen non semper ita sese hæc habuerunt: parvâ ad nos dilapsa harum rerum notitia. Id tamen certo possumus asserere, proprias fuisse has Saxonum leges & à Francorum legibus distinctas, uti ex *concilio Triburiensi* non *iisdem uti legibus Saxones & Francigenas*, scribitur *Decretalium Epist. Gregorii l. 4. tit. 1. c. 1.* Non

omnia

omnia tamen scriptis comprehensa, sed plurima ex consuetudine & usu apud eos facta & judicata discimus ex historiis Saxonum & ex tabulis vetustis, in quibus frequens ad consuetudines & morem Saxonum fit provocatio: suo tamen, id est, Ottonum ævo, *diligentissimè descriptam extitisse legem Saxonicam* scribit *Witichindus* l. 1. Quantus autem deinde seculo 13. legum Saxonicarum & Juris Weichbildici Magdeburgensis cæperit esse usus & auctoritas, adeo præclare docuit Cl. *Conringius* libro illo de Origin. Juris German. ut ad illum lectorem remisisse satis fuerit. Rectè etiam ibidem notat, in Bohemiam & Poloniam penetrasse Jus Magdeburgense, nec in Polonia sub Casimiro magno primum id receptum, sed jam ante sub Leskone nigro circa An. 1286. Potuisset vero altius etiam repetere illius in Polonia sedem ex *Cromeri* hist. Pol. l. 9. p. 167. qui jam tum sub Boleslao Pudico, qui A. 1279. obiit, urbi Cracoviensi id datum refert, his verbis: *Civitatem vero Cracoviensem Jure Saxonico sive Magdeburgensi, quod etiā Sredense seu Teutonicum vocant, quo pleraque oppida & vici & pagi utuntur in Polonia, stabilivit.* Ubi quidem, quid *Sredense* sit, non intelligo, arbitror autem legendum *Stedense*, ut sit idem, quod jus oppidanum, jus Municipale, jus Weichbildicum, **Stadt-Recht** / quod per excellentiā Saxonico illi aliquando tributum fuisse constat. De juribus, quibus Transalbiani Saxones, seu Nordalbingi usi sunt, itidem non est res satis clara, & meretur exponi. Suevos Transalbianos, per quos Holsati & Stormarii intelligendi videntur, aliis legibus, quam Saxones, usos, scribit *Witichindus* sub Ottone I. historiæ suæ lib. 1. Non diu tamen post ab Haraldo Daniæ Rege Transalbianos leges ac jura accepisse narrant *Adamus Bremensis* lib. 2. cap. 19. & qui eum sequitur *Helmoldus* lib. 1. cap. 15. Non videntur tamen diu illa Jura ab Haraldo data retinuisse. Quamvis enim adhuc, id est, ad sua usque tempora eos servare contendisse

tendisse tam Helmoldus l. c. quam *Albertus Stadensis* ad an. 974. scribant, tamen fidem non merentur, quia ipsissima verba *Adami Bremensis* describunt, & proinde hoc intelligendum videatur de temporibus Henrici IV. quibus *Adamus* vixit. Quin ipse *Helmoldus* lib. 1. cap. 48. scribit tres esse Nordalbingorum populos, Stormaros, Holsatos, Thetmarsos, nec habitu, nec lingua multum discrepantes, *tenentes Saxonum jura*. Quorum autem Saxonum, Westfalorum an Ostvalorum? quoniam reticet, nescire & nos cogimur. Hæc autem sine dubio Saxonum jura fuerunt, quorum Holsati dein adeo tenaces, Danis cogentibus, ea dimittere, Danicaque recipere noluerunt, ut ex inedito *Helmoldi continuatore*, Bremensi presbytero, notat *Lambecius* Rer. Hamburg. t. 1. p. 102. In Urbibus tamen Nordalbingiæ factam sensim mutationem observare est. Nam & non paucæ jus Lubecense deinde acceperunt, Holsatico seu Saxonico abolito, quod nec de urbe Hamburgensi negare velim, etsi dein an. 1258. à Johanne & Gerhardo Holsatiæ Comitibus jus oppidanum, quod Wikbildesrecht appellatur, illis datum sit. Producit Diploma *P. Lambecius t. 2.* Rerum Hamburgensium n. 175. & deinde ostendere nititur, jus illud Wicbildicum esse jus Magdeburgense, cui consentit Cl. *Herm. Conringius*, l. de Orig. Jur. Germ. c. 29. Ego autem non in specie Magdeburgicum illud Municipale jus indigitari hîc puto, sed tantum municipale jus, quo tum temporis usi Hamburgenses in reliqua urbe, concessum illis etiam esse intra præscriptos terminos. Id quidem concesserim, seculo decimo quarto, conscripto jam illo Weichbildico Jure, quod hodie habemus, ubi Weichbildici juris mentio fit, non aliud quam Magdeburgicum esse intelligendum, ante tamen illa tempora quodvis municipale jus illo nomine denotatum arbitror juxta originem seu significationem vocis, cum deinde translatam vocem ad jus municipale negare non audeat

Gryphi-

Gryphiander l. de Weichbildis Saxonicis c. 82. ratione etymologiæ abunde refutatus ab Illustri Dn. Joh. Frid. Rhætio Disput. Juris. Publ. I. In privilegio Friderici II. Imp. A. 1226. Urbi Lubecensi dato hæc verba habentur: *Concedimus etiam eis insulam sitam contra castrum Travenemunde, quæ Privvolc nominatur; jure civitatis de cetero possidendam, quod Wibelede dicitur.* Ubi primo aut ipsum Diplomatis Cæsarei auctorem male scripsisse, aut notarium male descripsisse, suspicor (ita enim editæ hæ tabulæ sunt, cum ante octodecim annos inter Magistratum Urbis amplissimum & cives controversiæ essent ortæ) cum omnino legendum sit *Wicbeld*, & ita etiam legatur in antiqua versione Germanica: deinde non intelligendum hic esse Magdeburgicum municipale, sed ipsum municipale Lubecense, quo utebantur. Et ita quoque jam tum Wicbildico, id est, municipali jure usos Hamburgenses, anno 1258. à Comitibus Holsatiæ dato, arbitror, qui deinde anno 1292. ipsi Magistratui potestatem condendi juris municipalis concesserunt, ut rectè notat *Lambecius*. Imprimis vero Wagriæ Urbs *Lybeca* jure suo florere, illudque aliis rogata impertiri cœpit, ut *multas vicinas* (imo longè quoque remotas) *urbes ab ea leges, non minus atque ab Athenis Atticis Romam, accepisse, & hodieque observare*, rectè scribat Cl. *Conringius*. Mira sane in his versus Septentrionem locis, & non sine summo benigni Dei beneficio accidit mutatio, ut, quæ quondam aut planè non, aut sola sua Barbarie, memoranda erant, justitiæ & bonarum legum fama in longe remotis oris inclarescerent. Lybecam hoc nomine in Italia & Gallia Transalpina superiori seculo celebrem fuisse, ex incomparabilis viri *Julii Cæsaris Scaligeri* Epigrammate discimus, quod breve, sed rotundum, & laudi urbis totum consecratum, non possum non apponere.

Si referam, mihi quis credat, sub limina mundi
Vltima, legiferi jura vigere Dei.
Ingenium, candorem animi, cultumq, fidemq,
Fortiaq invicta pectora pura manu,
Dum mirata stupet terras Astræa relinquens,
Atque putat cæli regna, resedit ibi.

Referenda autem est, me judice, Juris Lubecensis Origo ad Henricum Leonem, Ducem Saxoniæ, & Urbis Dominum, quamvis à doctissimis Viris non tantum hac de re dubitari, sed & contrarium asseri observem. Dabo id patriæ meæ Urbis *Lubecæ* honori, & simul cultui, quo *Henricum Leonem*, Serenissimorum Dominorum meorum progenitorem prosequor, ut & in originem illius juris primam inquiram, Principemque, belli gloria maximum, illius quoque Juris auctorem esse ostendam, quod longè lateque dein ad mare Balticum diffusum fuit: quamvis inter initia tale non fuerit, quale nunc publicè prostat. In diplomate Friderici I. Urbi Lubecensi dato An. 1188. memorantur Jura ejus, dum *permittitur civibus, ut quicunq illorum supra quacunq causa conveniatur per omnes imperii fines & per Ducatum coram loci illius judice se expurget absq captione secundum jura jam dicta civitatis.* In eodem conceditur *singulari quadam gratia, ut quicquid intra civitatem sui juris postea emendare voluerint, emendare non obmittant.* Quæ verba omnino de municipali jure accipienda sunt. In privilegio Friderici II. Imp. urbi An. 1226. dato, etiam horum fit mentio, & distinguuntur à consuetudinibus non scriptis: *concedit enim & confirmat Lubecensibus in perpetuum eorum jura & omnes bonos usus & bonas consuetudines, quibus tempore Imperatoris Friderici avi sui felicis memoriæ usq tunc usi fuisse noscuntur.* Et hæc jura à Friderico I. Cæsare Urbi ante-

antequam eam intraret confirmata, scribit *Arnoldus Lubecensis* l. 2. Chron. Slavic. c. 35. loco satis noto, & à Viris CLL. *Job. Gryphiandro & Hermanno Conringio*, aliisque adducto & examinato: *Verùm*, inquit, *priusquam ei* (Imperatori) *civitatem aperuissent, exierunt ad eum rogantes, ut libertatem civitatis, quam à Duce* (Henrico Leone) *prius traditam habuerant, obtinerent, & justitias, quas in privilegiis scriptas habebant, secundum Jura Sosatiæ, & titulos* (in Ranzoviano Codice habetur, *terminos*, &, forte non male, quoniam in Privilegiis Impp. illa vox occurrit) *quos in sylvis, pascuis, fluviis, possederant, ipsius auctoritate & munificentia possiderent. Imperator vero annuit petitioni eorum.* Dubium autem videri possit, an ibi *Justitia* denotet jus municipale, an tantum jus aliquod utendi sylvis, pascuis & fluviis circa urbem, quo inclinant *Conringius, Lambecius, Bangertus*. In Privilegio Hamburgensibus à Frid. II. An. 1232. dato, confirmatur illis à Comite Holsatiæ concessum jus, *secundum antiquam justitiam Lubecensium in bonis & jure suo*, ubi itidem *Conringius* ac *Lambecius* hæc verba accipiunt, ac si concedatur libertas tantum eodem jure possidendi sua, quo ex antiquo Lubecenses, cum de ipso jure id intelligi nequeat, quo scilicet unquam usos esse Hamburgenses, contra *Spangenbergium & Thracigerum* negant. *Adamus Thraciger* tamen, qui Urbis Hammenburgensis Syndicus fuit ad An. 1227, *Justitiam Lybecensium* jus eorum municipale interpretatur; qui quamvis in temporum ratione vehementer erret, non videtur tamen jura Urbis suæ ignorasse. Quin in privilegio Adolphi IV. Hamburgensibus dati, quo à Patre Adolpho III. concessa immunitas confirmatur, in fine hæc leguntur: *Et in pascuis & in lignis ad comburendum libertate gaudebunt quam constat retroactis temporibus possedisse, & in reliquis jure fruantur Susatensium, & Lybecensium.* Quæ ultima ita exprimuntur in privilegio Alberti, Comitis Orle-

 mundæ,

mundæ, & aliquamdiu Holsatiæ, dato Hamburgensibus: *& secundum justitiam Lubecensium in omnibus se habeant.* Et in privilegio Hamburgensibus An. 1264. à Gerhardo Comite Holsatiæ dato, apud *Lambec. t. 2. Rer. Hamburg.* p. 165. *Insuper omnem justitiam, qua Lubecenses in eorum civitate frui solent, præfatis nostris civibus conferimus & donavimus.* Verum, quicquid de Hamburgensibus sit & sensu verborum *Arnoldi*, si consideremus, quomodo ipsi Lubecenses non diu post, quando aliæ urbes ab illis jus municipale petierunt, & in scriptis acceperunt, publicè professi fuerint, se non libertatis tantum privilegia, sed ipsum etiam Municipale jus ab Henrico Leone habere, ab illis, hac in re fide dignissimis, & omni exceptione majoribus, antiquam hujus juris originem satis assertam arbitror. Non ego nunc adducam omnia, quæ de jure Lybecensi, aliis Urbibus Holsaticis & Wandalicis communicato, possent adferri, cum præsertim diligenter id egerit *Joh. Sibrandus*. part. I. Juris Publ. Lubec. sect. X. possintque reliqua ex historia dictarum urbium facile adjici. Quædam tantum adducam, ea, quæ hactenus contra alios asserui, probantia. *Anonymus Helmoldi continuator*, presbyter Bremensis, hactenus ineditus (apud *Cypræum* in Annalibus Slesvic. p. 252.) narrat, Adolphum IV. Comitem Holsatiæ, quem antea Hamburgensibus jure Lubecensi fruendi potestatem concessisse memoravi, An. 1238. *oppidanis in Jetzehoe dedisse privilegium habendi jus Lubecense, simulq; libertatem illi in oppido in pascuis & sylvis: oppidanis quoq; per terram Holsatiæ scilicet in Plone, Oldenborg & Kylone libertatem ac immunitatem concessisse à jure Holsatiorum, constituisse ac attribuisse eis jus Lubecense.* Ubi *Jus Lubecense* appellatur, quod aliis *justitia*, distingviturque ut *à libertate in pascuis, sylvis*, ita *à jure Holsatorum*, non secus ac apud *Arnoldum* à libertate in pascuis, & sylvis. Hoc jus tanquam melius, æquius & ad commercia

aptius, tanquam gratiam aliquam, per privilegium, concesserunt Principes civitatibus suis, fueruntque illius ita tenaces Lubecenses, ut postquam semel ab Henrico Leone acceperant, nec Friderico I. ante sese dedere vellent, quam libertatis & *justitiæ* hujus conservationem impetrassent, ut narrat *Arnoldus*, nec deinde Waldemarum Ducem, Regis Canuti fratris sui nomine eam obsidentem, reciperent, quam de *suis legibus ac jure, quomodo usi fuissent semper*, cavisset, ut narrat *Pontanus* in histor. Danica. *Jus* autem suum, seu *justitiam* scriptam aliis petentibus dabant, proœmiumque illi præmittebant, cujus exemplum, cum meam de primo Autore Henrico Leone sententiam probet, proponam, uti illud ex Authentico descriptum Topographiæ suæ Holsaticæ inseruit *Danckwertus*. p. 85. *Anno Dominicæ Incarnationis 1243 regnante Serenissimo Domino nostro Friderico II semper Augusto, Jerusalem & Siciliæ Rege conscribi fecerunt consules civitatis Lubecensis Civitati Tunderensi, ob honorem & dilectionem Domini Abel, illustris Ducis Jutiæ & ad instantiam ac petitionem fratris Reinardi Ordinis Fratrum minorum Daniæ ministri & etiam pro dilectione Civium de Tundero Justitiam Civitati Lubecensi à glorioso fundatore dictæ Civitatis piæ memoriæ Domino Henrico, Duce Sveviæ, Bavariæ, Saxoniæ, Angariæ & Nordalbingiæ, indultam & privilegiatam, postmodum vero à gloriosissimo Roman. Imperatore Friderico I confirmatam & suo stabilitam privilegio, deinde à Regibus, Principibus & Dominis approbatam & roboratam, nunc autem à Serenissimo Domino nostro Roman. Imp. Friderico II, Jerusalem & Siciliæ Rege, qui nunc regnat, privilegiatam, stabilitam & confirmatam. Omnibus hanc justitiam servare volentibus gaudium sit & pax in Domino nostro Jesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.* Quid clarius, quid apertius dici potest? An igitur adhuc dubitandum, num Lubecenses

censes tempore Friderici I. jure scripto municipali usi fuerint? Videntur vero tali semper usi esse procemio Lubecenses, cum non absimile sit, quod præfixerunt Juri suo, A. 1254 ad instantiam Magistri & Fratrum Ordinis Teutonici in Livoniam illis & Urbi Memelenburgo misso, ubi etiam ab Henrico Leone, fundatore suo, datas sibi leges, à Friderico I. confirmatas, & novissimè à Friderico II. aurea bulla roboratas scribunt. Verba ipsa Germanica descripta *Joh. Sibrandus* loco supra citato habet, ubi tamen pro Friderico I. malè scribitur Fridericus II. Quis vero jam amplius dubitet de Auctore Lubecensis Juris, cum ipsi Consules & Senatores Lubecenses Henricum Leonem agnoscant, illo tempore, quo sciri hæc adhuc potuerunt, nec memoriam hominum effugerunt, nec, cur fallere voluerint, ulla possit esse suspicio? Patet vero jam etiam, quænam sint illæ *justitiæ, quas in privilegiis scriptas habere Lubecenses* asserit *Arnoldus*, quarumque in Diplomatibus toties mentio fit. Verùm, postquam Auctorem hujus Juris ostendimus, id quoque inquirere non fuerit inutile, an Henricus Leo illud Jus conscribi primus fecerit, an aliunde acceptum Lubecensibus dederit, more non insolito, ut leges ab aliis populis, qui per eas aliquamdiu floruissent, fausto omine & paris felicitatis secuturæ præjudicio, peterentur. Consules Lubecenses simpliciter scribunt *Henricũ Leonem justitiam indulsisse & privilegiasse.* Aliunde autem leges acceptas, probabile fit, ex loco citato *Arnoldi Lubecensis*, ubi notat, *justitias in privilegiis scriptas habuisse, secundum jura Sosatiæ.* Ita enim habent constanter omnes codices. Ideoque vocem illam sollicitare noluit doctissimus editor *Arnoldi, Reinerus Reineccius*, sed conjecturis potius indulgere, adscripsitque in margine: *Forte Susatum oppidum intelligit.* Cujus conjecturam secutus *Avus meus in Not. ad Witichind.* scribit, jura Sosatiæ, sive Susatiæ, à Susato oppido ita dicta, in veteri Saxo-

nia plurimum viguisse, eaque Henricum Leonem, cui Susatum suberat, novæ urbi Lubecæ dedisse. An ex *Arnoldi* loco id tantum colligat (ubi tamen non nisi conjecturæ locus) an aliunde habuerit notitiam, haud scio. Secuti tamen sunt ejus sententiam plurimi, & hæc tanquam certissima tradiderunt, ut *Gryphiander*, qui lib. de Weichbildis Saxonicis. c. 80. n. 15. scribit, se non potuisse indagare quale fuerit Susatense jus, nisi illud Jus Vehmicum vicinæ civitatis Tremonicæ redolere quis opinetur; à quo tamen toto cælo abfuit, si Lubecensis, æquissimi juris, fons fuit. *Danckwert.* Topogr. Holsf. p. 216. scribit, Lubecense jus maximam partem ex Susatensi fuisse desumptum: *Jac. Andreas Crusius* Prolegom. in Statut. Mindensia c. 2. existimat, Mindenses, antequam anno 1256. peculiaria Statuta acciperent, jure Susatensi usos: omnes nullo argumento, inani conjectura, quæ tam facile rejici, quam proponi potest. Fuerunt igitur, qui pro *Sosatiæ* legerent *Holsatiæ*, quorum sententiam improbat Avus meus. Illam tamen etiam secutus est Celeberrimus *Conringius*, & auctoritate sua in assensum traxit *Lambecium* in Orig. Hamburg. t. 1. & *Bangertum* in Not. ad Arnoldum, utrumque virum itidem doctissimum. Verum, quas *justitias* dedit Lubecensibus Henricus Leo, & confirmavit Fridericus I. eas *secundum jura Sosatiæ* fuisse scribit *Arnoldus*; Holsatica vero jura à Lubecensi, diversa fuisse ex loco *Anonymi continuatoris Helmoldi* supra citato clarum est, cum ab Holsatorum jure immunitas concessa, & Lubecense datum, ut oppida melius florerent, memoretur. Extat vero diploma Adolphi IV. quo à Patre Adolpho III. concessam Hamburgensibus immunitatem confirmat, hac Clausulâ notabili: *Et in reliquis jure fruantur Susatensium & Lubecensium.* Quo quidem *Reineccii* & *Avi* mei conjecturæ plurimum confirmantur. Vidit, & adduxit has ipsas Adolphi tabulas *Lambecius* part.

1. Orig. Hamb. p. 101. verùm & ibi pro *Susatensium* legendum putat *Holsatensium*. Quanta libertas! quanta Critici licentia! An probabile est, & in *Arnoldi* codicibus, & in illo Diplomate pariter, descriptoris errorem eodem modo intercurrisse, & pro notis vocibus *Holsatiæ* & *Holsatensium*, utrobique ignotiores illas *Sosatiæ* & *Susatensium* substitutas? credat, cui libitum est: non ego. Mihi propter illas tabulas rectè se habere lectio in *Arnoldo* videtur, exq; illis hunc explico, cumque nullum sit Susatum, nisi illud in Westfalia, in illa urbe, jam tum Leonis ævo celebri & florente, jus aliquod viguisse credo, quod Lubecensi ortum dederit. At, inquis, quomodo ex Westfalia in Wagriam remotam jus illud pervenit? Per Henricum Leonem, utriusque Ducem. Occasio vero inde etiam existere potuit, quod in terram Wagirensem à Comite Holsatiæ vocati venerint Westfali, & incoluerint pagum Dargunensem, ut annotat *Helmoldus* l. 1. c. 57. quamvis deinde à Slavis vastati: quod itidem in vicinam terram Polaborum à Comite Raceburgensi Henrico adducta narretur multitudo populorum de Westfalia ab eodem *Helmoldo* l. 1. c. 91. Quin imo in Annalibus patriis inter primos Senatores Lubecenses, non tantum An. 1156. Dietricum de Harlau ex Westfalia, Johannem de Kahmen ex Unna, & Giesebrechtum de Warendörf reperio, sed etiam Volkwinum de Susato & Hermannum de Susato An. 1161. Cur igitur in tanta Westfalorum & Susatensium copia in Wagria non potuerit Jus Susatense innotescere, recipi, & à Duce, Urbis Susati domino, peti, impetrari & confirmari? Habuerunt vero Westfali etiam suas leges, ab Ostfalis & Angrariis distinctas, uti supra ostendi ex illis Saxonum Legibus, quæ in corpore *Lindenbrogiano* extant. Ubi quidem, cum in Leg. VIII. hæc verba inveniam: *De eo quod vir & mulier conquisiverunt, mediam portionem accipiat, hoc apud Westfalaos. Apud*

Ostfa-

Ostfalaos & Angarios nihil accipiat, sed contenta sit dote sua, mirari subiit, cur Westfalis potius, quam viciniori- bus Ostfalis similia statuta sint in *jure Lubecensi*, part. 2. tit. 2. art. 12. Conjectura igitur fortassis non absurda dixerim, hæc cum aliis ex antiquo jure Westfalico, & in specie Susatensi, in jus Lubecense fluxisse. Sed de his satis.

Recensendi tamen adhuc sunt, ut instituto meo serviam, (quamvis non paucos jam tum memoraverim) & quidem aliquo ordine temporis observato, Scriptores illi, qui à Carolo M. ad nostra usque tempora Historiam Pragmaticam Saxoniæ, res scilicet pace & bello memorabiles, exposuerunt. Utinam autem non defuissent Saxoniæ nostræ magna Scriptorum ingenia, fortassis haud alia terrarum pars esset celebrior, aut fæcundior Heroum mater censeretur! Ita enim fere fit, ut tanta habeatur à posteris cujusq; virtus, quantum verbis eam potuerunt extollere disertissimi viri. Cogimur interim contenti esse iis, qui quomodocunque & ruditer simpliciterque scripserunt, sed dolemus non eos omnes ad nos pervenisse temporum injuria, & incuriosi ævi negligentia: tanta proinde majori laude dignis, qui hoc & superiore seculo ex claustris cum tineis blattisque certantes & semi corrosas chartas publicis typis exposuerunt, reliquisque MStis pretium majus & accuratiorem custodiam conciliarunt. Antiquissimum rerum Saxonicarum sub Carolo M. & Ludovico Scriptorem habemus *Einhardum* vel *Eginhardum*, Caroli Capellanum seu Cancellarium primò, dein Monachum & Abbatem Selistadiensem, non Saxonem tamen, sed Francum Orientalem ex nemore Ottonio oriundum. Scripsisse illum Gesta Caroli, non tantum ex *Lupi Abbatis* ad eum epistola, *Adamo Bremensi* & *Sigeberto Gemblacensi* scimus, sed etiam ipsum illud opus, ab *Hermanno Comite Nuenario* primùm editum, vitam Caroli continens, habemus, cum in omnibus codicibus MStis non

alium titulum habeat, quam *Gesta Caroli*. Discimus tamen præterea ex *Adamo Bremensi* Hist. Eccles. c. 30. *Einhardum dulci calamo gesta Saxonum prosequutum*; quod quidem opus, insigni Saxonicæ Historicæ jactura hodie deperditum, suo ævo *Adamus* habuit, & ex eo Excerpta quædam initio historiæ suæ nobis dedit. *Scholiastes Adami* huj⁹ refert, *Einhardum ex Capellanis Caroli Imp. vitã ejus descripsisse ac bella Saxonum*. Nescio autem, an ille Anonymus, nec satis vetustus, Scholiastes accuratè satis de titulo libri loquatur, & an ipse legerit; & an non idem sit cum eo, quem de Gestis Saxonum memorat *Adamus*. Quicquid autem sit, periit ille, quantum mihi constat. *Annales* enim *Francorum*, ab eodem *Nuenario* publicatos, nec pro hoc desiderato libro habere, nec ab *Einhardo* scriptos doctis concedere possum, nullo in iis *dulcis illius calami*, Adamo memorati, extante vestigio. Contenti igitur esse illo libro, quo vitam Caroli descripsit *Einhardus*, cogimur esse, in quo etiam de Saxonia agit, & Caroli bello Saxonico, paucis quidem, cum alibi latius id egisset, sed nervose. Primum autem hujus scripti editorem *Hermannum Comitem Nuenarium*, doctrina non minus, quàm genere illustrem & integerrimum virum, culpat *Marquardus Freherus*, quod non in edendo toto contextu antiquum codicem simpliciter secutus fuerit, sed ævi illius qualemcunque phrasin floridiore passim permutaverit; in quo *Freherum*, quamvis non nominet, secutus parum mutatis verbis idem monet *Joh. Gerhardus Vossius*. Defendit vero *Nuenarium* & ab hac culpa liberare nititur, & ne unum quidem apicem à MStis abiisse asserit in commentario suo ad Eginhardum eruditus & longiore vita dignissimus Vir *Fridericus Besselius*. Non est autem hîc de toto Scriptoris modo, integroque stylo qui elegans, & in quo Svetonii imitationem dudum deprehendit *Isaacus Casaubonus*, quæstio, sed de vocibus tantum quibusdam, quæ puri-

tatem

tatem licet affectanti, Romanosque Scriptores imitanti, tamen à seculo adhæserunt, & vitari non potuerunt, quas elegantioribus & Latinis melioribus mutatas ferre non potuit *Freherus*. Has autem *Nuenarii* editoris opera alicubi accessisse, cum in MStis non habeantur, etiam suspicor. Ipse, cum ante viginti quatuor annos Florentiæ Serenissimi Magni Ducis clementia, parariis nobilissimis & eruditissimis Viris, quos plures tum Florentia habebat, & ex quibus adhuc superest Illustris *Magliabechus*, laude mea major, Laurentianæ Bibliothecæ MStis Codicibus uterer, inveni scamno LXV. membranaceum Codicem antiquum, quo præter alia continebatur *Einhardi* opus sub nomine *Gesta Caroli*, cum quo editum diligentissime contuli, & variantes has lectiones cum modo dicto *Besselio* communicavi. Observavi autem non paucas voces & phrases in *Nuenariana* editione mutatas, ut vel in uno capite VII. de bello Saxonico, ubi pro *vicissitudinem reddere*, *vices reddere*, pro *non situt satis æstimare*, *ut non facile æstimare possis*, pro *donec*, *usq; dum*, pro *parvulis*, *liberis*, secus ac in MSto habetur, licet videre. Ut ita recte quidem se habeat *Freberiana* observatio, non tamen adeo graviter peccarit *Nuenarius*, qui in iis, quæ ad historiam pertinent, nihil mutarit: quamvis in alieno opere ingeniosus esse nemo debeat, & illi medii ævi scriptores suo stylo & juxta formulam ævi non immutata scribendi ratione omnino publicandi sint. Manet igitur sua laus *Eginharto*, optaremque, ut reliqua ejus de gestis seu bellis Saxonum extarent. *Wolfg. Lazius* de Migr. gent. l. 3. p. 50. *Werembert* S. Galli Abbatis librum, quem de bellicis gestis Caroli M. ex relatione Adelberti cujusdam militis, qui omnibus Caroli gestis interfuerat, scripsit, inter alia multa repertum, & ex situ à se erutum memorat: publicæ tamen luci expositum eum haud scio, quamvis sine dubio de gravissimo quoque Saxonico Bello Caroli egerit. Extant vero *Annales Francorum* à *Nuenario* itidem editi, ab aliis male *Eginhardo*, ab aliis *Adelmo* vel

Ademaro monacho adſcripti, qui, quemcunque etiam auctorem habeant, res Caroli in Saxonia geſtas non parum illuſtrant. In omnibus etiam aliis Caroli & Ludovici Pii rerum Scriptoribus, à Germanis pariter & Gallis paſſim publicatis, non tamen à me hîc memorandis, reperire nonnulla huc pertinentia licet. Unius tamen iterum mentio facienda, quem aliquoties memoravimus, Poetæ, Arnulpho æqualis, quem Paderbornenſem fuiſſe veroſimiliter conjicit *Ferdinandus* Epiſcopus Monum. Paderb. p. 47. Is enim primus omnium Saxonum eſt, cujus ad nos hiſtoria pervenerit, qui quamvis Annales Francorum modò dictos & Eginhardum ſequi & ſolutæ orationi ligatam tantum ſubſtituere videatur, tamen non pauca habet aliis planè indicta, vel non eo modo dicta, quæ ſine dubio ex aliis libris *Eginhardi* deperditis deprompſit, ceu primus editor *Reineccius*, cum in præfatione, tum alibi in notis oſtendit, ut non tantum ipſe annalium conditor ab Hiſtoriæ Patriæ amantibus legi debeat, ſed Reineccianæ quoque ampliſſimæ notæ, quibus plurimum Veteris Saxoniæ hiſtoria illuſtratur. Quando deinde Saxones ad Regni Germanici & Imperii apicem in Henrico ejusq; filio & nepotibus Ottonibus pervenerunt, res illorum illuſtriores diligentiorem quoque conſiderationem merentur. Nacti vero tum ſunt egregium ſcriptorem *Witichindum* Monachum Corbejenſem, qui Henrici & Ottonis M. res geſtas accuratè & fideliter, σύγχρονος eorum & αὐτόπτης pene, iis Annalibus explicuit, qui hodieque ex reliquis ejus ſcriptis ſuperſunt, quosque altera vice *Reinerus Reineccius*, tertia avus meus *Henricus Meibomius* edidit, ope MSti codicis adjutus, additis notis Hiſtoricis pluribus, quas placuiſſe viris doctiſſimis & harum rerum peritis non tantum ex iis, quibus eas mactant, elogiis didici, ſed etiam inde colligo, quod alii, tacito nomine, non paucas ejus obſervationes ſuas eſſe voluerint. Addidit vero iſti editioni ſuæ *Roſwithæ*

quoque

quoque Monialis Gandersheimensis Poema, & alia Ottonum historiam illustrantia, quæ rerum Saxonicarum cupidis diligenter evolvenda sunt. Post quos memorandus est merito suo, ex illustri Comitum Saxoniæ Walbeccensium domo, *Dithmarus*, Episcopus Mersburgensis, qui Chronicorum libris VIII. Impp. Saxonicorum, Henrici, Trium Ottonum ac Henrici II. res gestas complexus est, scripsit vero eam An. 1017. Omnium primus ille est, qui ex Germaniæ optimatibus historiæ patriæ scribendæ manum admoverit, vel eo nomine suspiciendus. Quo autem genere ortus, & quantum ex illo proficere liceat, jam tum præclare primus editor ejus *Rein. Reineccius* in præfatione exposuit. Sæpe tamen, quando ipsum evolvo, in mentem mihi venit judicium *Philippi Melanchtonis*, qui eum nondum editum, *Spalatino*, à quo An. 1530. legendus datus, his verbis remittit: *Quod inspiciendum mihi dedisti Historicum Mersburgensem, gratiam tibi habeo: nam humanitate tua delector. Historicus ipse minus me delectavit. Miror, homines aulicos ne vidisse quidem, quæ res essent mandandæ litteris. Nugas ceremoniarum recenset, res graviores prætermittit.* Sed hæc seculi istius labes. Recudi *Dithmarum* nuper fecit diligentissimus Vir, amicus quondam noster, *Joh. Joachim. Maderus*, sed imperfectum secutus exemplar Reineccianum. Extat autem ipsum *Dithmari Autographum* in Electorali Saxonica Bibliotheca, cum quo collatum exemplar possideo, cujus integritatem colligere licet ex iis lacunis, quas in Notis ad Witichind. & in Chron. Walbeccensi supplevit Avus meus. Operæ vero pretium est, ut ad cognoscendam sub Henrico & Ottonibus Saxonicam historiam recentiores etiam addantur, qui ex vetustis monumentis Imperatorum eorum omnia collegerunt, & collecta digesserunt, examinaruntque, quos inter imprimis laudo, multis aliis nominibus celeberrimum, *Joh. Henricum Bœclerum*, in

Serie Germanicorum Cæsarum, cui magno judicio scriptum commentarium adjecit: & *Johannem Conradum Dieterichium*, qui magnam diligentiam Romanorum quorundam Impp. historiæ impensam ad Saxonicos quoque Reges & Imperatores feliciter extendit. Utinam vero tandem prodirent, quæ illustris & magnæ dignitatis Vir, *Johannes Philippus à Voorburg*, Præpositus monasterii grandis vallis, consiliarius Moguntinus & Herbipolensis, cum ad omnis historiæ Germanicæ, tum Saxonicæ imprimis, illustrationem dudum promisit. Uti enim Vir ille in tanta dignitate, tot inter Reip. curas & ejus causa obitas legationes, incredibilem Historiæ Germanicæ apparatum sine exemplo congessit, tot documenta situ & squallore obsita ex monasteriorum Principumque Archivis eruit; sic exactissimum ipsius judicium & imprimis φιλαλήθεια, quæ in duodecim integris Tomis præliminaribus nulla non pagina apparent, omnes rei peritos incitant, ut ab hæredibus tantum opus, ad Germaniæ & Saxoniæ æternum decus, exposcant. De quo maximo viro antequam sermonem claudam, non possum non publici boni causa quædam notabilia verba ex inedita vita ejus, cujus brevem consignationem ipse senex fecit, hîc apponere: *Quas molestias, sudores, labores in iis* (operibus scilicet historicis concinandis) *sustinuerim, dici vix potest, & tamen in his etiam, scribendæ historiæ difficultate, cura, sollicitudine, vigilantia, incommodo, sumptu & opere quotidiano, tam duro, difficili & arduo nunquam fructus fui. Quin ad hanc usq; horam, eadem qua ab initio, voluptate teneor, nec à molestiis, curis, sumptu, objici mihi moram patior. Unum miror, quod, quando interdum, in uno aut altero loco, ex documentis situ & pulvere obsitis, & forsan nunquam lucem aspecturis, sed inter tineas & blat-*

tas

tas tandem perituris, notitias quasdam peto, id à nostris Principibus, qui tamen aliàs vanæ gloriæ, sed non diu duraturæ, tantopere student, & imprimis etiam Ecclesiasticis, id planè non æstimetur, veluti Archivia ipsorum perpetua futura, & tot imperiorum, ex quibus nullum amplius Archivium exstat, & pro his sola Historia defectum supplere debet, sortem nequaquam subitura essent: quod ego sæpe valde ridere debeo. Egregiæ & liberæ & tanto viro dignæ voces! Sed ad Henrici IV. tempora nunc delabor, cujus historia tanto magis Saxones nostros tangit, quanto crudelius & diuturnius fuit Bellum civile ab ipso contra Saxones gestum. Bonum vero factum, quod illorum temporum Historicum habeamus, Hersfeldensem quidem cænobitam tantum, sed virum rerum seculi peritissimum & prudentia insignem, *Lambertum Schafnaburgensem*, quem ultra ævum sapere, antiquis multis parem, recentioribus plurimis superiorem omnes fatentur, nec in eo temere aliquid culpant, præterquam quod studio Romani Pontificis Henrico IV. Imp. videatur iniquior. Extant vero alii etiam, qui de *bello illo Saxonico* seorsim commentati, ut *Bruno*, editus à *Frebero*. Reliqui aliis Henrici IV. rebus gestis immersas Saxonicas obiter narrant. Non tamen ego nunc omnes illos, qui Henrici temporibus vel ab ejus parte, vel pontificis, historiam scripserunt, ad examen vocabo, cum alterius id sit operæ, unius tantum *Anonymi*, cujus *de vita Henrici* scriptum, sæpius recusum habemus, propter *Reinerum Reineccium* nostrum faciam mentionem. Non audebant metu Romanæ Curiæ, qui de Henrico vera commentari volebant, nomen suum addere, ideoque ἀνώνυμος quidem apparet, *Melchior* tamen *Goldastus* valde fecit verosimile, *Othertum*, seu *Obertum* Leodiensem Episcopum esse

esse Auctorem: quicquid autem sit, Auctorem illum fuisse non ex plebe aliquem, ne ex minori quidem nobilitate, sed ex optimatibus & Principibus Imperii, potentem in Cæsaris palatio, familiaremque ipsi, satis legentibus manifestum est. Hunc libellum cum Epistolis Imperatoris ad diversos Reges Principes & Episcopos *Helmoldo* Bosoviensi à se locupletato adjecit, & Francofurti apud Wechelum a. 1581. excudi fecit *Reinerus Reineccius*, bono publico juvando & Historiæ illustrandæ natus vir. Cum igitur in vastis suis Ecclesiasticis Annalibus (suo merito multum alioquin æstimandis) ad Henrici IV. tempora pervenisset eminentissimus Cardinalis *Baronius*, sine omni fronte, pudore, & verecundia ita scribit: *Qui nuper edidit vitam Henrici hujus, auctor idemq; promulgator Bennonis in Gregorium Papam calumniis conferti voluminis egregii mendaciorum contextoris opus, quod sæpe superius contigit rationibus apertissimis refutari, hic, inquam, consartor imposturarum, commentitias quasdam litteras ad Annonem Coloniensem Archiepiscopum, de indictione Concilii VVormatiensis post Henrici ejusdem vitam apposuit. De quo alterum de duobus dicendum est, vel quod ipse eos commentus sit stylo mendaci, vel, si ipse non fecit, sed ut eas invenit antiquitus scriptas, edidit bona fide (si in malo animo potuit esse bona fides) nunc summæ oscitantiæ, obtusi ingenii redarguendus idem est homo, qui adeo manifestam falsitatem, sui planè magnitudine portentosam non cognovit* Margini autem paragraphi sequentia adscripta sunt verba: *Reinerus damnatus auctor jure perstringitur, qui historiam de vita Henrici IV. & de vita Gregorii VII. ex Bennone edidit, cusam Francofurti*

cofurti Anno Domini. 1581. Volui ipsa Baronii verba, plura licet, adscribere, quoniam penè sine omni exemplo innocentissimus homo tam atrociter perstringitur, ut jam ostendam. Non nunc tamen de veritate historiæ, in illa vita & Epistolis contenta, agam, re jam sufficienter ab aliis disputatâ, sed tantum à *Reineccio* eas non confictas aut primùm publicatas docebo. *Johannes* enim *Cuspinianus*, Medicus, Maximiliani I. Orator & Urbis Viennensis præfectus, ubi in Historia Cæsarum de Henrico IV. agit, circumferri vitam Imp. eleganter perscriptam ab incerto auctore, ab *Aventino* Reginoburgi in æde D. Hemerani repertam ac publicatam cum Epistolis quibusdam ad Regem Franciæ, Principes, & Episcopos scribit, easque *legendas studiosis commendat, ut res gestas cognoscant.* Editæ sunt ab Aventino Augustæ a. 1518. *Cuspinianus* vero obiit A. 1529. duodecim annis ante natum *Reineccium.* Post *Aventinum*, sexennio tamen ante natum *Reineccium*, *Ortwinus Gratius* in Academia Coloniensi Professor, in libro, qui inscribitur *Fasciculus rerum expetendarum & fugiendarum*, hanc etiam Vitam Henrici publicavit, lectorem advertens, *in eâ admiranda quædam lectuq; digna & rara admodum reperiri.* Biennio autem ante, octo ante Reineccium natum annis, *Johannes Herwagius* Typographus Basileensis, operâ *Martini Frechti*, cum *Witichindo*, Monacho Corbejensi, Vitam Henrici & Epistolas illas ediderat. Et tamen à *Baronio Reineccius*, tamquam malæ fidei homo traducitur, & *consartor imposturarum* audit? Vix credibile est, *Baronium*, helluonem librorum, qui suis βιβλιοθήκη ἔμψυχος ἢ περιπατοῦν μουσεῖον audit, ignorasse hujus scripti editionem, nec legisse, quæ de eo refert Augustæ Historiæ scriptor *Cuspinianus*. Sanè, aut extrema est hæc malitia, aut cum turpi oscitantia conjuncta insultandi bonis libido. Verùm è diverticulo in viam. Magnus auctoritatis Imperii Germanici as-

sertor *Melchior Goldastus* in Apologia pro Henrico IV. contra Gregorium VII. inter alios publicavit *Anonymum* Poetam *de bello Saxonico*, supra memorato Brunoni, qui pontificis partes sequitur, opponendum, cujus omnino utilis lectio est, cum rebus gestis interfuisse, & in comitatu Imp. vixisse, cum existimatione aliqua & auctoritate, ex ipso libello manifestum sit. Non possum vero non etiam laudare CL. *Georgii Schubarti* Henricum IV. Imperatorem in exemplum turbatæ reip. propositum, ubi sub finem Saxonicum illud bellum ex idoneis scriptoribus egregie explicat, & prudenter considerat. Quæ sub Lothario deinde & Svevicis Imperatoribus in Saxonia acta sunt, non quidem seorsim à quoquam exposita leguntur, *Helmoldus* tamen, sæpius à nobis memoratus, qui illis circiter temporibus vixit, ejusque continuator *Arnoldus*, Lubecensis Abbas, sæpius mihi antea memorati, non pauca nos docent, de iis potissimum, quæ ultra Albim ad mare usque contigerunt: quibus, ut veritas magis pateat, jungi potest, *Saxo Grammaticus*, Saxonibus tamen fortassis paullo iniquior, qui licet data opera res Danicas describat, sæpius tamen vicinas Saxonicas illis admiscet. Quoniam autem illius temporis, seculi intellige duodecimi, Historiæ Saxonicæ maximam partem faciunt Henrici, Leonis dicti, res pace & bello gestæ, infelixque casus, & hinc secutæ in veteri amplissima Saxonia Principatuum mutationes, non tantum *Helmoldus*, & *Arnoldus* de eo legendi sunt, sed etiam *Gerhardi*, Præpositi Stederburgensis, Ducis ad Cæsarem Legati, *de postremis ejus rebus gestis & excessu Historia*, quam primus è tenebris eruit Avus meus, qui & in diffusioribus additis notis & etiam alibi, & imprimis in *Historia Bardevici*, maximi illius & incomparabilis Ducis res gestas plurimum illustravit. Ottonis vero, Henrici Leonis filii, qui ad culmen Imperiale, exemplo Proavi sui

materni

materni Lotharii, per mille quamvis difficultates, pervenit, historiam, quæ in seculi duodecimi finem & decimi tertii initia incidit, non parvis quoque incrementis ab Avo meo aucta est. Cum enim non Itali tantum, & Papæ addicti, sed ex Germanis *Conradus à Lichtenau Abbas Urspergensis*, *Johannes Cuspinianus*, *Sebastianus Munsterus*, *Casparus Peucerus*, *Horatius Tursellinus*, aliique plures, optimum Principem, & juris Imperatorii studiosissimum, falsis criminationibus & convitiis onerare & infectari non fuissent veriti, Avus meus longam pro Ottone Apologiam, jam senex, conscripsit, & ex ipsis fontibus rei veritatem, detectis aliorum mendaciis, exposuit, quæ magno intelligentium applausu excepta fuit. V. CL. *Bœclerus* notis in *Æneæ Sylvii* Frid. III. p. 138. Apologiam Meibomianam non tam de Imperii statu exhibendo, quàm de Imperatore Saxone purgando laborare scribit, cum tamen Ottonis non tam privata, quam publica, eaque maximi momenti acta recenseat & defendat Avus meus, quæ Imperii status magna pars sunt. Non tamen plenam voluit ejus historiam dare Avus, nec quæ in Apologia narrantur, ad Saxoniam omnia pertinent, ideoque ad alia pergo. Post Ottonem IV. in Chronico suo, quod in Anno MCCLVI. finivit, *Albertus*, Monachus Benedictinus & Abbas Stadensis cænobii, res Saxonicas quoque memoravit, dignus, qui legatur, quoniam, quamvis in aliis *Witichindum*, *Adamum Bremensem*, *Helmoldum*, *Urspergensem*, aliosque, ne mutatis quidem verbis, describat, interdum quoque ad nugas & fabulas delabatur, multa tamen egregia, & propria, & aliis indicta, in Principum Saxoniæ Genealogiis habet. Multa illi debet *Crantzius*, multaque ex illo, in Metropolin præsertim suam, transcripsit, quod dudum observavit *Matthias Flacius* Illyricus, in tractatu de translatione Imperii Romani ad Germa-

nos, quamvis nomen Alberti non addat. Ignotus tamen reliquis omnibus erat, donec eum ex Bibliotheca Ranzoviana publico bono ederet An. 87. superioris seculi *Reinerus Reineccius*, adspersis alicubi eruditis notis: quas quidem *cautissimè legendas ob justam suspicionem Autoris* monet in *supplemento de Scriptoribus Ecclesiasticis* nuperus industrius scriptor *Casimirus Oudinus*, scilicet, quia Gregorii VII. artes alicubi detegit & perstringit; fortassis tamen sine causa, nam ego tanto diligentius eas legendas propterea moneo, quia *Albertus* Henrico IV. Ottoni IV. & Friderico II. Impp. alicubi videtur iniquior: continent vero *Reineccii* notulæ, præfationes, & additamenta, multa etiam alia, ut solent, Saxonicæ Historiæ illustrationi servientia. Et habemus nos in Bibliotheca Academiæ Juliæ MStum *Albertini Chronici* exemplar, cum supplemento, & forte eundem codicem, cujus meminisse dixi *Flacium*, cum illius præstans Bibliotheca aliqua sui parte in nostram concesserit. Pertinet vero huc, & multam lucem rebus Saxonicis ab Anno MCXXIV. ad MCCXXV. affundit *Anonymi Chronicon Montis-Sereni seu Lauterbergense*, cœnobii B. Petri *in Episcopatu Magdeburgensi*, quod, quamvis sæpius à CLL. Historicis Saxonicis *Joh. Albino* & *Georgio Fabricio*, adduceretur, intra illorum tamen manus delitescebat. Factum autem est, ut ad magnum JCtum & Historicum *Marquardum Freberum* perveniret exemplar, qui Avo meo, Amico suo intimo, id Anno 1600. transmisit, eique, ut cum Saxonicis suis scriptoribus ederet commendavit, qui etiam sua manu ex MSto, mox remisso, descripsit & ad editionem paravit. Periit autem illo mortuo, cum aliis MStis, in fatalibus illis belli turbis, sed ita feliciter periit, ut in manus Magnifici & Historiæ Patriæ amantissimi Viri, JOHANNIS SCHWARTZKOPFII, Ducis Brunsv. & Luneb. Cancellarii meritissimi, incideret, qui suo ære redemtum

demtum à militibus, & diligenter aliquamdiu asservatum, tandem Cl. Viro *Joh. Joach. Madero* dedit, qui, post tam varia fata, egregium rerum Saxonicarum annotatorem, typis Academiæ nostræ ante XI. annos reviviscere fecit, additis non paucis aliis, itidem ad Saxoniæ historiam facientibus. Seculo XIV. *Henricus de Hervordia*, ordinis Prædicatorum monachus, *de Temporibus & Rebus Memorabilibus* Librum scripsit in Ætates distinctum, ab orbe condito ad sua usque tempora, id est seculi XIV. medium, qui in posteriorum seculorum & sui ævi historia multa de rebus Saxonicis egregia & alibi non obvia, veteris imprimis Saxoniæ, narrat. *Trithemius* male nominat *Erfordiensem*, quem sequitur *Vossius*, cum fuerit ex *Hervordia* in Westfalia, Monachus Dominicanus ædis San-Paulinæ in urbe Mindensi. *Hermannus de Leerbeke* in Chron. Schaumburg. vocat eum magnum & doctissimum virum. In *Chronico Mindensi* memoratur, eum post labores, quos in studendo dictandoque desudaverat An. 1370. obisse sepultum ante ostium chori ambitum versus, de voluntate autem ac mandato Caroli IV. exhumatum & ante altare majus denuo sepultum, unde facile conjicere licet, magni nominis & existimationis virum fuisse. Rerum certe Saxonicarum diligentissimus est scriptor, & ab omnibus post eum chronicariis describitur, non tamen hactenus lucem vidit, sed in quarundam Bibliothecis, & mea quoque, asservatur MStus. Seculo XV. *Hermannus Kornerus* Lubecensis, itidem Dominicanus Monachus, Historiam ad An. 1435. scripsit, qui, quamvis in rebus Saxonicis Slavicisque *Helmoldum* & *Arnoldum*, ne mutatis quidem verbis, describat, parte secunda quoque fateatur, se usum *Henrico de Hervordia*, tamen non pauca in eo singularia, ubi ad sua tempora pervenit, invenias. Non est autem hactenus editum opus, sed alterum Lubecæ, alterum Lyneburgi, duobus integris tomis, nitide scriptum asservatur,

ſervatur, quo utroque uſus ſum. Uti vero ex *Kornero*, ea potiſſimum haurire licet, quæ in inferiore Saxonia & Transalbiana contigerunt, ita ſeculi hujus initio vir præſtans *Gobelinus* Perſona in Coſmodromio pluribus nobis expoſuit res in veteri Saxonia, id eſt, in Weſtfalia geſtas, quem cum alii excerpſiſſent, ſuisque Chronicis inſeruiſſent, ut in *Chronico Magno Belgico Monachi Nuſſienſis à Piſtorio* edito videre licet, *Crantzius* vero, non nominatum ſæpius in Metropoli ſua deſcripſiſſet, Avus meus dignum judicavit, quem ex MSto primum ederet, ubi de Autore non pauca præfatus eſt, egoque in noviſſima editione alia addidi. Citat *Gobelinum* etiam *M. Theodoricus Engelhuſius* Saxo, qui Chronicon ab orbe condito An. C. cIↃccccxx. circiter ſcripſit, in quo prima quidem vulgaria & nullius momenti, non paucæ etiam nugæ; in ultimis tamen reperias non pauca, quæ Saxoniam illuſtrent. Multis citatum publicavit tandem *Cl. Maderus*. Excerpſit ſcilicet ſua ex ſcriptoribus, quorum aliqua pars hodie non amplius extat, licet ab ipſo citentur. Quorum tamen teſtimonio frequenter utitur, *Henrici Rosla* Nienburgenſis, & *Theodori Longi* Eimbecenſis, eorum poëmatia edidit ante 34. annos parens meus *Joh. Henricus Meibomius*. *Roslæ* Poëmation, non ineleganter ſcriptum, ut in iſto ævo, agit de bello inter Henricum Mirabilem, Ducem Brunſvic. & Lynæb. ac confœderatos Saxoniæ Principes An. cIↃccLXXXVII. ob arcem Herlingsbergam geſto, & non pauca, alias incognita nos docet, ut in notis oſtendit Parens meus. *Theodori Longi*, ſeu *Tiderici Langen* Canonici Eimbeccenſis & Goslarienſis poëma, ſub titulo *Saxoniæ* adjecit *Roslæ* Parens meus, ex *Engelhuſio* autem titulum fuiſſe, *Poëſis Ducum Brunſvicenſium*, diſco. Dictio ſordida eſt, verſus interdum ridiculi; quæ tamen narrat, de ſui ævi Urbibus, Comitibus, Nobilibus in Saxonia, annotari merentur.

Edi-

Editum quoque est à *Pistorio* tom. I. p. 705. *Chronicon*, Excerptum ex diversis Chronicis, usque ad A. 1474. in quo primo quidem ea narrantur, quæ nullibi non obvia melius etiam & rectius ab aliis traduntur, sub finem autem multa de rebus Saxoniæ Inferioris & Brunsvicensibus. Auctor quis sit, non additur: ex iis tamen, quæ ad A. 1468. & 1473. narrat, monachum eum fuisse in monasterio S. Ægidii in urbe Brunsviga colligo. Sed pene prætermiseram hoc in loco memorare Scriptores illos, quos conjunctim anno seculi hujus vigesimo edidit Avus meus ex MStis, *Hermanni de Leerbeke Chronicon Schaumburgensium Comitum*, *Anonymi Chronicon Mindense*, *Justini Lippiflorium*, ex quibus non tantum Scaumburgensia, Holsatica, Mindensia, & Lippiensia illustrantur, sed universæ Saxoniæ historia, illius ævi, lucem insignem capit. Cum autem hæc & alia Avi mei opera historica, sive aliena, & ab ipso primum publicata, sive propria in magno apud intelligentes essent pretio, & exemplaria distracta nullibi amplius comparerent, cæpi nuper consilium, non de iis tantum omnibus, & quidem auctioribus, uno tomo recudendis, sed etiam pluribus aliis, ex MStis erutis & ad Germaniæ Saxoniæque Historiam illustrandam mea opera elucubratis, duobus aliis Tomis, adjiciendis, qui jam ultra umbilicum perducti, si Deus faverit, intra menses non ita multos publicam lucem aspicient. Sunt penes me alia multa Chronica Urbium & Monasteriorum Saxoniæ nostræ, non ita quidem contexta, ut publico exponi mereantur, ex quibus tamen, non secus, atque olim ille ex stercore Ennii, gemmulam ad Saxoniæ illustrationem eruas.

Sed jam pervenimus ad illa tempora, quibus sub finem scilicet XV. & initium seculi XVI. cum alibi in Germania, tum in Saxonia quoque, bonæ litteræ renasci, historiæ quoque justum pretium poni, antiqua Chronica è situ erui, nova conscribi cæperunt,

perunt, &, favente Typographiæ usu, publicari. Tardius tamen in Saxonia res processit, primumq; , quod editum sciam, *Chronicom Saxonicum*, rude & jejunum, laudari non meretur. Conscriptum id est vernacula lingua Saxonica, & sub tit: *Chronekender Sassen* Moguntiæ a. 1492. publicatum est, additis figuris, unde *vulgaris & picturatæ Saxonum Historiæ* nomine citatur à *Paullo Langio in Chronico Citicensi* in principio. Auctor incertus Brunsvigæ videtur conscripsisse, vertit autem illud superioris Saxoniæ stylo M. *Joh. Pomarius*, Pastor Magdeburgensis, & integri penè seculi historiam adjecit, magna idcirco laude à *D. Sigfrido Sacco* in præfatione affectus, quamvis ne mediocrē quidē mereatur, estq; septimo anno post à *Matthæo Dressero*, Professore Lipsiensi iterum revisum & publicatum. Unus magno animo, plurimis undiq; conquisitis subsidiis, Saxoniæ omnis, imo & vicinorum regnorum Septentrionalium Historiam sacram & civilem scribere aggressus est, quem supra laudavi, *Albertus Crantzius*, magni & excellentis ingenii, judicii accurati, ac memoriæ tenacissimæ, qui eo etiam nomine laudandus, quod unam Christi fidem in multas familias & factiones distractam, Ecclesiam corruptelis & superstitionibus imbutam, totumque Imperium Germanicum turbulenta seditionum ac discordiarum tempestate jactatum serio doluerit, & veraci liberoque calamo omnia descripserit. Notum quidem mihi, quàm vapularit aliis, *Suffrido Petro* Frisio imprimis, & quàm graviter tanquam partium studio agitatum publicè traduxerit, fidemque ejus dubiam reddiderit *Petrus Albinus* Progymn. Historiæ Saxonicæ, p. 96. 97. Nescio tamèn, an ex proposito falsa scripsisse convinci possit. Id scio, non illum in omnibus sequendum esse, sed imprimis, quæ vetustiora sunt, ex aliis scriptoribus examinanda; id quod quidem nunc tanto facilius fieri potest, postquam non eos tantum Scriptores, quibus *Crantzius* usus

est,

eſt, quosque interdum ne verbis quidem mutatis deſcripſit, ſed & plures alios, ipſi non lectos, habemus. Multus in eo laudando eſt *Janus Douſa* Annal. Hollandiæ l. 1. p. 71. eo maximè nomine, quod primus recentiorum ex *Witichindi, Helmoldi* & ſimilium Scriptorum ſententia Normannos à Danis, à Sveonibus Gothos, ab Hunnis Vandalos, Oſtrogothos rurſum à Viſigothis, ſummo judicio ac delectu, ratione temporum obſervata, ſubtiliſſimè diſtinxerit, cum Galliæ Britanniæque Chronologi omnes eas nationes communi Normannorum appellatione confuſe atque promiſcuè indigitaſſent. Ad noſtrum vero inſtitutum imprimis facit ejus Saxoniæ civilis hiſtoria peculiaribus libris, & ſacra in Metropoli plenè & accuratè propoſita. Obiit Hamburgi 7. Decembris. A. 1517. *morum & virtutum ſpecimen & exemplar, patriæ decus*, ut eſt in ejus Epitaphio, quod in ſummi templi cæmeterio ibidem exſtat. Iisdem temporib9 vixit Legum & Canonum Doctor, & in eadem Academia Roſtochienſi Profeſſor, Duci Meclenburgico à conſiliis, *Nicolaus Mareſcalcus* Thurius, ſcripſitq; Annalium Herulorum ac Vandalorum libros VII. in quorum præfatione ſe eorum, quæ tradat, partim *oculatum teſtem* eſſe, partim ex *Sanctariis Regũ excerpſiſſe* monet. Vir eſt doctus, merenturque Annales illi legi, *Crantzianis* tamen non comparandi: uti etiam ad noſtrum inſtitutum minus faciunt. In ſuperiori Germania hoc tempore XII. voluminibus *Franciſcus Irenicus*, Germaniæ Exegeſim edidit, ſed quæ de rebus Saxonicis habet, non ſunt magni momenti, ſequiturque & allegat frequenter *Hermannum Scriptorem Saxonum*, & diſtinguit ab Hermanno Chronographo, quem *Hermannum Cornerum* eſſe, cujus ſupra memini, quamvis ipſa loca conferre mihi non licuerit, ſuſpicor. Laudandi deinde ſunt & legendi Viri clariſſimi, Electorum Saxoniæ Hiſtorici, *Georgius Spalatinus*, Canonicus Aldenburgenſis, *Georgius Agricola*, Medica &

historica laude celeberrimus, & *Georgius Fabricius*. *Spalatinum* quidem nollem in eo libello Germanico, quem pro gloriâ Domus Saxonicæ contra Henricum Juniorem Brunsvicensem scripsit, incomparabilem Imperatorem Lotharium, & meliora meritum, indigne tractasse, contra veri fidem, & doctioris ævi conscientiam: sed forte non magni adeo momenti libellus, compositis inter maximas Domos litigiis, tenebris damnatus esset, nisi æternis suis monumentis eum inseruisset *Hortlederus*. *Georgii Fabricii*, multæ eruditionis viri, laudanda etiam est in Saxoniæ historia insignis industria, quanquam ita laudanda, ut erroribus ejus non patrocinemur. Jam tum vero à *P. Albino* in nova Saxonum historia annotatum est, *Fabricium* omnia ferè ex Teutonica *Agricolæ* historia vertisse, pauca de suo addidisse. At ipsius *P. Albini* omnia, quæ conscripsit, in publico extare vellem: fuit enim vir eruditissimus, & qui non minore judicio quàm diligentia, rara admodum mixtura, historiam tractavit. Seculo autem illo decimo sexto, de quo nunc agimus, Bellum Hildesiense magna totius Saxoniæ commotione gestum, descripsit *Justinus Goblerus* JCtus, & in vita Erici Ducis, & in brevicula Commentatione de ipso bello, qui meretur omnino legi, utpote veritatis studiosus, quamvis in omnibus circumstantiis fortassis non satisfaciat: cum quo conjungenda sunt, quæ communicata à Wilhelmo Duce Brunsv. & Lynæb. historiæ suæ Saxonicæ partem esse voluit *Dav. Chytræus*. Quæ autem deinde pro recuperatione bonorum Ecclesiæ facta sunt, ex publicè editis, à Ducum imprimis parte, Actis discere est. Quæ deinde in Saxonia, religionis negotio graviter turbata, inter Principes Smalcaldici fæderis & Henricum Juniorem Ducem Brunsvicensem contigerunt, partim à *Sleidano*, partim à *Chytræo* narrata sunt, petenda tamen imprimis ex libellis tum temporis editis & Actis publicis. Succincta de illius contra Henricum

cum Smalcaldici belli a. 1542. suscepti caussis & eventu commemoratio, à Fæderatis edita, extat Tomo II. Operum *Schardii*, plura vero apud *Hortlederum* in præstantissimo de Belli Germanici caussis opere legere licet. Belli deinde Magdeburgensis, seu obsidionis, quam à Cæsareanis passa est a. 1550. & sequenti, historia ad Saxoniam quoque imprimis pertinet, magna tam dubii eventus exspectatione, interveniente quasi ex machina Deo, & consilia mutante. Scripsit eam Germanico idiomate civis illius urbis *Sebastianus Besselmejerus*, quæ tamen, ut Latinè verteretur, digna judicata est. Quæ præterea in Saxonia, etiam latissimè accepta, integro seculo sexto decimo contigerunt maximè memorabilia, illa egregie exposuit, jam ante nobis laudatus, Theologus & Poly histor clarissimus, *David Chytræus* in Saxonia sua. Nolim quidem eum ab erroribus præstare immunem. Qui enim potuerit Vir unus, isque à magnatibus non adeo multum adjutus, tot terrarum, in quibus Saxonicus sermo viget, historiam, & quidem integri seculi, accuratissimé, ut non alicubi impingeret, tradere? Nec succenseri possum insigni Historico *Everardo Reidano*, qui, præfatione in suos Annales Belgarum, *Chytræum* inter eos Belgicæ Historiæ scriptores refert, qui falsos rumores, incerta famæ & quomodocumque accepta secuti, falsa pro veris tradiderint. *Thuanus* nec laudat, nec vituperat *Chytræum*, emortualem tamen ejus annum ideo memorat, quia *multorum virorum, quantum in ipso fuit, memoriam servavit*: at, quod ubique in rebus Saxonicis & Arctois secutus sit *Chytræum Thuanus*, legentibus patet, nec diffitetur, in summariis librorum, qua est ingenuitate, *Thuanus*. Talis certe est Historia *Chytræi*, quâ carere nemo, qui Saxoniæ & Septentrionalium regnorum notitiam, quæque in eo integro seculo acta, acquirere sibi velit, potest. De ipso scribendi modo & dictione nil dico, cum in præfatione ipse pro

rudi designatione, haberi velit, non *historia*, exemplo veterum aut quorundam recentium scripta. Post *Chytræum*, illi coævus, locum meretur, sæpius etiam merito suo nobis laudatus, *Reinerus Reineccius*, quamvis non tam seculi sui Saxoniæ historiam, quam superiorum seculorum & à primis initiis illustrare conatus fuerit. Tantum illi, vel propter Scriptores è situ erutos & emendatos, debet Germania & Saxonia, in quantum æstimari eruditio liberalis & notitia temporum potest. Ingenium in eo excellens, judicium exquisitum, labor indefessus: quid non exspectes, ubi tria illa conjunguntur in uno? Equidem, cum non pauci eruditi viri in eo sibi placerent, ut recentiores gentes à priscis, à Phrygibus Frisios, à Mysiis Misnenses, Cimbros à Cimmeriis, Cauchos à Chauchonibus, Saxones à Sacis aut Axinis, solùm ob nominis aliquam convenientiam (æquè ridicule, ac maximus Philologus ex Victophalis, quos *Eutropius* Breviar. hist. Rom. suo tempore trans Danubium habitasse scribit, Westfalos exsculpit) deducerent, illo quoque errore abripi se passus est *Reineccius*, uti non tantum ex *libello* ejus *de Origine Mysorum*, sed passim ex ampla ejus *Historia Julia* patet. Quando igitur Illustris Vir, antea memoratus, *Joh. Philippus Voorburgius* T. I. vasti sui operis, *minus sedulum & fabulis deditum historiographum* vocat, eò respexisse crediderim: aliàs sanè longè meliores titulos meretur, vivensque, & ab ingenua posteritate mortuus, nactus est, cum de doctrina, sedulitate, & amore veritatis testentur ejus scripta plurima; quin ipsa Voorburgiana Historia, sine Scriptorum, quos *Reineccius* primus edidit, subsidio, manca esset & mutila. *Reineccio* comitem hic adjungerem & laudarem *Henricum Meibomium*, nisi avus mihi esset. Quæ tamen in Saxonica historia præstitit, si industriæ aliquam laudem mereri dixero, fortassis à nemine accusari potero. Invenerunt ejus scripta amatores plurimos, quod

totics

toties distracta, totiesque recusa testantur exemplaria: contemptores, præter ignorantes & veritatis osores, nescio an invenerit? Multi certè ejus opera, fracta ab eo primum in maxime lubricis glacie, adjuti sint, sive id candidè fateantur, sive callidè dissimulent. *Ioh. Letznerus* diligentissimus vir, multis & magnis Commentariis de Historia Ducatus Brunsvicensis non malè meritus, & plura, si vixisset, elaboraturus, memorari etiam hîc à me omnino debet; magis tamen eum laudare possem, si diligentiæ ejus par judicium respondisset, & iis, quæ sollicite undique conquisiverat, recte uti, & falsa à veris, spuria à genuinis secernere scivisset. Interim, qui judicio valet, ejus opera cum fructu legere & in rem suam convertere potest. At majorem laudem meretur, qui illo tempore in hac vicinia, Halberstadii, vixit *Gvilhelmus Budæus*, Græcè & Latinè doctissimus Vir, *Neandri* discipulus, qui præter artem Medicam Patriæ Historiæ curas suas impendit, eo cum fructu, ut maximi æstimentur, quæ de *Monasteriis Episcopatus Halberstadensis*, deque *vita Alberti Episcopi* consignavit. Utinam vero præstantissimo viro opuscula, quæ affecta habuit, quorumque primas paginas promulsidis loco publicavit, per otium & vitam pertexere licuisset! Magnam in eo jacturam fecit Historia patria: majorem vero etiam, quod, quæcunque maximo labore ex ineditis monumentis & Archivis, non alibi extantia, congesserat, belli tempore Lipsiam missa, in nescio quas manus devenerint. Vivunt verò hodieque, & cum superioris Saxoniæ, Thuringiæque, tùm etiam nostræ Inferioris Saxoniæ res curioso calamo illustrant, alter in Illustri Electorali Saxonica Academia Witebergensi, alter in Ducali Jenensi, *Conradus Samuel Schurtzfleisch*, & *Caspar Sagittarius*, de quorum præclaris scriptis plura dicerem, nisi me amicitiæ, quæ cum utroque intercedit, id dare lector suspicari possit:

omnibus tamen Saxonicæ Historiæ studiosis non possum non ea commendare. Sed, ut de hujus quoque seculi, quod vivimus, historia aliquid addam, initia quidem ejus Brunsvicensis Urbis intra decennium bis factæ obsidiones occuparunt, quæ publicis scriptis & serenissimo quoque calamo expositæ legi possunt. Fatale deinde toti Germaniæ bellum, in Bohemia ortum, brevi tempore in Inferiorem Saxoniam totum quasi translatum est, & Ducatus Brunsvicensem & Lynæburgensem, Archiepiscopatum Magdeburgensem, Ducatusque Meclenburgicos gravissime afflixit. Quamvis autem illi bello describendo clarissimi Viri, ***Lotichius***, *Caraffa*, ***Chemnitius***, ***Brachelius***, ***Loccenius***, & nuper elegantissime ***Puffendorfius***, manus admoverint, tamen, aut de Saxonicis rebus pauca narrant, aut, dum ab adventu Regis Gustavi suas historias auspicantur, exponere distincte negligunt, quomodo huc pertractum sit bellum, quave occasione, tandemque ad ipsum usque Balthicum mare devenerit: quæ quidem ex Actis publicis, Conventibus Circuli Saxonici, & Fœdere Lauenburgico supplenda sunt. Reliqua, quæ deinde in belli progressu in Saxonia acta sunt, plenius à modo dictis celeberrimis Viris explicata sunt. Mutationes vero, quæ deinde, pace impetrata, circa territoria Principum in Saxonia facta sunt, ex ipsis Pacis publicæ tabulis discere licet, quibus ut addatur *Historia Pacis Westfalicæ*, ab eruditissimo Viro Scripta, operæ pretium est.

Cum autem Civilis Historia non recte intelligi possit, ratione successionis imprimis in Principatibus, Comitatibusque, nisi Genealogiæ illustrium recte exponantur, de iis adhuc aliquid dicendum est, cum in Saxoniæ quoque historia præclarissimi viri illarum ad se curam pertinere judicaverint. Quamvis autem illi, qui in genere omnium Principum & Illustrium Genealogias adornarunt, Saxonicas

nicas non negligant, tamen de iis nunc tantum dicam, qui Saxonicas seorsim exposuerunt. Ubi in Principio illud monendum est, superstitum quidem familiarum & adhuc florentium Genealogias majorem habere usum, insignem tamen etiam emortuarum, cum, quomodo in Dominiis hæc illi successerit, sciri debeat, nec plena historia citra illam cognitionem haberi possit. Egerunt id diligenter *Brotruffius*, *Hoppenrodius*, *Albinus*, *Spangenbergius* in libris de nobilitate, & Laur. *Peccenstein in Theatro Saxonico*. Extat *Hermanni Hamelmanni* liber de vetustis titulis & nominibus Principum, Comitum, Heroum atque illustrium familiarum, quæ olim in Inferiore Saxonia, Angraria, & Westfalia extiterunt, quarum Dominia aut in totum aut ex parte translata sunt, ad Episcopos, & Principes, qui plurimum à me augeri posset, si otio abundarem. Antiquæ autem illius Saxoniæ, seu Westfaliæ, nobiles familias, tam emortuas, quàm superstites, ex Chronicis & Tabulis magna diligentia collegit, ipse antiquo & nobili genere ortus *Johannes à Bersworde in Husten*, qui liber, MStus hactenus, dignus est, qui à pluribus legatur. *Reineccius* vero & *Chytræus*, & *Avus meus* nunquam etiam inscriptis suis intermittunt genealogias illustrium familiarum, sive adhuc florentium, sive emortuarum contexere, & ad majorem historiæ claritatem inferere. Facit vero plurimum quoque ad integrum historiæ contextum, & translatorum ab uno ad alium dominiorum, certitudinem, *Insignium* notitia, ideoque etiam Heraldici Scriptores evolvendi sunt. Et vero, qui nuperrime *Historiam Insignium Illustrium* edidit Vir muneris dignitate, pietate & doctrina maximè conspicuus, *Philippus Jacobus Spenerus*, in enumerandis quoq; Saxoniæ Principum Insignibus, & ex historia illustrandis, laudabilem operam præstitit. Usus autem est, ubi de Insignibus Serenissimæ Domus Brunsvicensis agit, opera

Joh.

Joh. Henrici Hofmanni, qui magnum opus jussu Serenissimi Domini sui sub titulo **Ehrenkleinodt** conscripsit, in quo maximam suam Historiæ Saxonicæ & Brunsvicensis imprimis peritiam ostendit, quam etiam aliis operibus suis *Rerum Hildesiensium libris XV. Rerum Hojensium libris III. Monasteriologia*, aliisque, omnibus, qui ea viderunt & legerunt, approbavit, quamvis ultiman manum iis imponere non potuerit, Vir longiore vita dignissimus, Archivorum, quibus præerat, peritissimus, & penè sine exemplo, scrutator. In cujus mihi amicissimi Viri memoria hanc in Historiam Saxonicam Introductionem, seu προπαιδείαν finio.

Corrigenda.

p. 19. l. 23. pro *de Probo* scribe *acclamatum Probo.*
p. 59. l. 13. pro *Dalemincei à Daleminceciis* scribe *Daleminci à Dalemmeliis.*

